

25. јул 2008.

**► ЈУ ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА И ЧИТАОНИЦА ХЕРЦЕГ-НОВИ
БОКА 27 : Зборник радова из науке, културе и умјетности**

**Невенка Митровић, директор ЈУ Градска библиотека и
читаоница**

„БОКА“ У НОВОМ РУХУ

Зборник „Бока“ је почео да излази 1969. године и тада је Редакциони одбор изложио свој концепт часописа који се до данас није мјењао.

Подсјећања ради, а уз најаву представљања 27. броја „Боке“ у којој су фотографије штампане први пут у колору, концепција је 1969. овако дефинисана: „Бока Которска, као географска одређеност, због више феномена који је одређују, пружа данашњој науци неисцрпан мајдан за њено посматрање и проучавање и то у областима више научних грана и дисциплина. Насељена још у прва времена, она је као географска територија постала арена на којој су се смјењивале цивилизације и културе, те је у ономе што је зуб времена очувао подарила науци изванредне могућности да своја открића потврди, као и да са неких подигне вео тајанствености. У корак са техником и све савременијим методама испитивања њена ће неисцрпност и значај све више расти.

Из тог разлога, а из оног другог – да се покаже да Бока Которска није само туристички бисер због својих природних лепота, већ због своје богате културне прошлости, радни колектив Завичајног музеја у Херцег-Новом осетио је као неопходност да покрене ову своју едицију, како би необавијештеним пружио могућност да Боку Которску свестраније упознају, а научнике подстакло на сарадњу, размјену мишљења и полемику».

Из Извјештаја раду ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови

У духу UNESCO-вог Манифеста о јавним библиотекама, који ове институције промовише у „локалне капије знања“, јасно дефинисану концепцију дјелатности настојимо употпунити новим сазнањима, која су тренд у модерном библиотекарству, као и драгоценим позитивним искуствима развијених библиотека.

У настојању да идемо у сусрет потребама корисника, да пратимо убрзани напредак библиотечке дјелатности и примјену нових технологија Библиотека је умрежена у информациони систем COBISS Црне Горе, односно међународни систем чије су чланице националне, универзитетске и народне библиотеке са подручја

бивше Југославије, чији је аутор и носилац Пројекта Институт информационалних знаности из Марибора (IZUM). Уговор о умрежавању Библиотека је склопила са ЦНБ „Ђурђе Црнојевић“ са Цетиња, која је носилац Пројекта COBISS Црне Горе.

У ЦНБ основан је и COBISS центар, осмшљен да организује стручну и техничку подршку Пројекту, у смислу одржавања система и организовања курсева у више нивоа, за добијање лиценци неопходних за рад у COBISS-у. У новембру 2007. године Институт информационалних знаности из Марибора (IZUM) допремио је Библиотеци опрему (три рачунара, штампач и бар код читач), а њихови стручњаци инсталирали су програм и тестну базу. У COBISS центру ЦНБ (Цетиње) шесторо упуслених су већ успјешно завршили први курс.

У оквиру пројекта Завичајна библиотечка збирка Боке Которске започето је годинама планирано библиографско истраживање фондова националних библиотека ЦНБ „Ђурђе Црнојевић“ – Цетиње и НБС – Београд. Истраживање је обављано на основу базе дезидерата која садржи више од 5000 библиографских јединица и представља систематско прегледање комплетних наслова научне и стручне периодике, за које постоје индиције да садрже радове тематски везане за Боку Которску, или су у њима заступљени аутори из Боке.

Прегледано је више од 100.000 страница текста, селектовани радови (око 1000) су архивирани - електронски и на папиру.

У оквиру истог Пројекта настављен је рад на скенирању старе бокелске периодике. Завршен је Шематизам епархије бококоторско-дубровачке и спичанске 1874-1912; *Catalogus cleri* 1841/1911, као и неколико наслова монографских публикација (уникати) који су често предмет интересовања корисника.

Уз 24 програма на Тргу од књиге 2007. у Библиотеци су реализовани и разноврсни, стручно осмишљени књижевни програми, изложбе, гостовања домаћих и страних писаца, као и стручна предавања и радионице.

Књижевни програми:

„Српска колективна кривица“ Проф. др Драгана Симеуновића

„Карамба“ Мари Луиз Геј

„Путовање са мојом породицом“ Дејвида Хомела

„Руски прозор“ Драгана Великића

Изложбе:

„Канадска путујућа изложба књига : савремена канадска књижевност и издаваштво“

„150 година Горског вијенца“ (Изложба Централне народне библиотеке)

Предавања и радионице:

„Школа креативног писања“ – предавач Александра Вићентијевић

„Рад са дјецом са развојним тешкоћама у библиотеци“ - предавач Биљана Данић-Грбић

Издавачка дјелатност: Публикована су два наслова:

Бока : зборник радова из науке културе и умјетности, бр. 27

Медитеранска загонетка Слава Стојковића, заједничко издање са Нолитом.

Редовна дјелатност

У оквиру редовних дјелатности Матичне службе Библиотеке обавили смо обилазак библиотека са подручја наше Општине и библиотекама из наше матичне надлежности понудили стручну сарадњу кроз различите сервисе.

Стручно усавршавање смо остварили кроз учествовање на следећим стручним и научним скуповима:

Међународна конференција „Дигитализација културног и научног наслеђа“, Цетиње 23-25. септембар

Међународни научни скуп „Информациона писменост и доживотно учење“, Филолошки факултет, Београд, 5-7. октобар

Конференција „COBISS – подршка интеркултуралном дијалогу“, Марибор, 26-30. новембар

Курс „Кориштење програмске опреме COBISS/2 – каталогизација“, Цетиње 10-15 децембар

Рад са дјецом се одвијао кроз следеће програме: Прва посјета Библиотеци , Часови у Библиотеци, Игротека и бајкотекa, Поподне у Библиотеци

Из рада са корисницима у 2007. години издвајамо следеће податке:

17 938 појединачних посјета

29 348 публикација издато на читање

36 000 коришћених публикација уложено у депое

Ђорђе БУБАЛО: ПРИЛОЗИ ЗА СРЕДЊЕВЈЕКОВНУ ИСТОРИЈУ

У часопису Бока историографски радови по правилу имају сразмерно велики удео. Најновију, 27. свеску отварају три прилога из средњовековне историје.

Невенка Богојевић - Глушчевић пружила је чланком Поријекло и установљење нотарске службе у средњовјековним источнојадранским градовима осврт на установу нотаријата која је представљала једно од препознатљивих обележја развијене средњовековне комуне на источној обали Јадрана. Писани формализам у деловању градске управе имао је своје упориште управо у нотаријату. Излагање о основним одликама нотарске службе ауторка је поделила у четири целине. У првој – Порекло нотаријата – указује се на италијанско порекло и време увођења нотарске службе у комунама источног Јадрана, као и на појаву да су нотари у најстарије време по правилу бирани из редова свештенства. Друга целина – Избор у звање – обрађује поступак избора и надлежности нотара према позитивним правним прописима сабраним у градским статутима. Трећи одељак – Контрола рада – појашњава важан елеменат организације нотарске службе, будући да је нотар као државни службеник добијао веома широка овлашћења и слободу у раду. Управо због чињенице да је општина преносила на нотара велики део свога ауторитета било је неопходно развити механизме контроле његовог рада. Последња целина посвећена је нотарским књигама, у које су преписиване, у целини или изводу, сви акти које је нотар издавао странкама. На крају излагања ауторка се кратко осврнула и на постојање посебних службеника у канцеларијама средњовековних комуна, задужених за кореспонденцију на словенском језику и ћирилици. Међу многобројним познатим српским канцеларима посебан траг оставили су Руско Христифоровић у Дубровнику и Стефан Калођурђевић у Котору.

Катарина Митровић први пут се огласила на страницама Боке вредним саопштењем под називом Трансумпти и помени исправа у рукописној књизи *Altari e chiese delle Bocche di Cattaro* Историјског архива Котор. Ауторка је пре неку годину детаљно проучила поменути рукописну књигу, која се чува у Историјском архиву Котора. У питању је својеврсни картулар из 16. века, у који су преписане исправе у вези са 34 цркве и олтара у Котору и његовој непосредној околини. Ови документи су вишеструко занимљиви будући да осликавају унутрашњи живот цркве за време

петорице млетачких епископа Котора – Марина Контарена, Анђела Фазола, Марка Нигра, Петра Брутија и Јована Кјерегатија. Из садржаја реченог картулара Катарина Митровић је за свој рад издвојила преписе и помене исправа из средњег века чији су оригинали нестали. У томе лежи велика вредност позније састављаних картулара будући да је документација настала у Котору за средњег века највећим делом уништена. Због тога свака новопронађена средњовековна исправа, сачувана макар и у познијем изводу или само поменута може пружити неки нов и драгоцен податак. На примеру три преписа (два у целости, један у изводу) и два помена которских аката из 14. и 15. века ауторка на недвосмислен начин потврђује малочас изнето запажање. Као прилог расправи ауторка доноси и текстове анализираних которских аката.

Дубровник и Котор били су током историје у сталним и разноврсним везама, које су се кретале од пријатељства и сарадње до беспштедног ратовања. **Драги Маликовић** изнео је у свом раду Дубровчани у Котору током 15. века на светло дана занемарени или мало познати вид односа између два града на јужном Јадрану. Када се говори о односима између Дубровника и Котора обично се у први план стављају примат Дубровника у економској снази и трговини, његова стална суревњивост према которском уделу у трговини са залеђем, стални, отворени или прикривени, покушаји да се такмац из залива ослаби, прилике у којима је Котор био на страни дубровачких непријатеља, што је овом другом давало прилику да се послужи свим средствима не би ли ослабио свог конкурента. Међутим иза ове позорнице испуњене неповерењем и сукобима, одвијао се један другачији ток одређен животним потребама сарадње, трговине и солидарности засноване на истоветној културној и језичкој позадини. Которани су одлазили у Дубровник, орођавали се с Дубровчанима, заснивали нове патрицијске родове у новом одредишту. Међутим, о кретањима у супротном правцу једва да се и говорило. Маликовић је, међутим, у нотарским књигама Которског архива побрао знатан број помена Дубровчана у Котору током 15. века, чиме је променио досада углавном једностран поглед на везе два града. Брижљиво сакупљене вести аутор је разврстао у три целине које сведоче о пословању, кредитним активностима и задуживању Дубровчана у Котору.

Марија Црнић-Пејовић наставила је да објављује резултате својих истраживања о бокелским исељеницима у чланку Исељавање Бокеља до Другог свјетског рата. Поглавито на основу написа у савременој бокелској штампи ауторка је пружила општи увид у проблем исељавања из Боке од средине 19. века, када се засигурно могу пратити судбине Бокеља у емиграцији, до Другог св. рата.

Исељавање, које је у појединим раздобљима попримало управо забрињавајуће размере, узроковано је недостатком земље и било каквих изгледа за зараду. Према подацима изнетим у овом прилогу, Бокељи су одлазили у потрази за бољим животом у прекоморске земље – Аустралију, Африку, Јужну Америку, али сразмерно највише у САД. На изолованим просторним и временским узорцима којима је пружен однос укупног броја становника једног места и броја исељеника могу се сагледати размере ове појаве. На пример, од 201 мушкарца приспелог за регрутацију у Новоме 1906, више од половине налазило се ван места рођења. Ауторка је с правом посветила доста пажње условима усељавања и животу у новој средини, као и исељеничким организацијама. Прве генерације досељеника поднеле су свакако највећа страдања у непознатој и немилосрдној средини, али су већ наредни таласи могли у већој мери да се ослоне на помоћ рођака и пријатеља. Удружења исељеника оснивана су и деловала с циљем окупљања исељеника, њихове заштите, међусобне помоћи, одржавања комуникације са завичајем, очувања свога језика и ентитета. Својим називима, програмима и деловањем она показују да су Бокељи дали значајан печат целокупној српској емиграцији до Другог св. рата. Исељеници нису прекидали везе са завичајем, и то не само у намери да помогну сродницима. Готово да није било ниједног важнијег подухвата верске или просветне природе у матици а да га исељеници нису подржали својим прилозима. С друге стране, сразмерно мало емиграната и њихових потомака вратило се у домовину. Међутим, иако је број повратника био скроман, само су ретки међу њима успели да стекну богатство или углед у новој средини. Болница у Рисну и данас сведочи о најуспешнијем међу њима, Васу Ћуковићу, који је добар део свога богатства оставио родном крају.

Као својеврстан **екскурс** чланку Марије Црнић-Пејовић може послужити рад **Слава Стојковића** Прилози за биографију Петра Замбелића. Замбелић, Луштитичанин родом, спада у ред оних бокељских исељеника који су својом поморском вештином стекли светску славу и почести. Свакако несразмерно већу од оне која му се у Боки указује. Радећи за чилеанску државу био је, у последњим деценијама 19. века, најбољи познавалац ћудљивог и недовољно истраженог Магелановог мореуза. Скромне и понегде погрешне податке о Замбелићу у одговарајућој литератури Стојковић је настојао да допуни и исправи новим сазнањима, највећим делом добијеним од унука и имењака Петра Замбелића, Петра Јоковог Замбелића, поморца из Новог.

Саша Недељковић прихватио се задатка да опише последње деценије постојања Срба католика као профилисане групације у чланку Срби католици на Приморју од уједињења до Априлског рата.

Објективно писање о овом историографском проблему увек је добродошло имајући у виду чињеницу да је он истовремено и нажалост много више политичко питање. Због тога су историјске чињенице о католицима који су осећали и испољавали припадност српском народу веома често занемариване или злонамерно тумачене. Иако су, према ауторовом запажању, Срби католици сматрали да је стварањем Југославије решено њихово национално питање, врло брзо се показало да је то био почетак њиховог краја. Систематска кroatизација Срба католика, која је на махове спровођена и у ранијим столећима, интензивирана је и у средствима и у резултатима пред априлски рат, нарочито од тренутка када је Дубровник ушао у границе бановине Хрватске 1939. Недељковићев преглед утолико је драгоценији јер прати последње организоване видове иступања и изражавања националне свести Срба католичке вероисповести – соколски покрет, лист Дубровник, дубровачку Матицу српску, Архиепископију барску.

У рубрици Грађа **Горан Комар** пружио је издање текста (и снимак) једног ћирилског документа из Архива манастира Савина писаног почетком 1772. године. Документ представља заправо српски превод захтева млетачког суда управитељима извесне цркве „под пјациом“ да прикажу све приходе који су остварени од 1605. године до тренутка издавања захтева. Средишње место у документу је управо 1605. година јер она указује да је у то време постојала црква у граду, дакле у време османске власти, о којој иначе нема помена у другим изворима нити су пронађени јасни археолошки трагови који би потврдили овај податак. Међутим, према тексту документа он је недвосмислен, те аутор понудивши неколико могућих решења оставља питање отвореним док неки нови извор не донесе потврду или јасније одређење места и времена градње загонетне новске цркве из 1605.

Будући да је у току поступак рестаурације градње сат-куле, која представља препознатљив симбол Херцег Новог, као прилог овом подухвату у најновијој свесци Боке пружена су Акта херцегновског општинског начелства о градском сату упућена градској претури 1856. године у оригиналу на италијанском и у преводу на српски језик. Издање текста документа и превод сачинила је **Анита Мажибрадић**. Према тексту захтева, који је потписао начелник општине Павковић, начелство је „решило да приступи изградњи једне мале куле изнад врата овог града, која воде у предграђе, како би се на њој наместио један градски сат“. У 27. свесци часописа Бока објављена су и три етнографска прилога. Предмет рада Александре Мирковић Горњи Ораховац као обредно-религијска заједница – главни народни обичаји и празници је један значајан сегмент традиционалне народне културе српског

становништва у подручју Горњег Ораховца у бококторском залеђу. Он доноси етнографску дескрипцију најважнијих обичаја, обреда и празника у оквиру тзв. народног православља (Божић, Васкрс, Литија, Црквена слава). Многи елементи овог вида народне традиције живе и данас у ритуалној пракси савремених породица које потичу од сасељених братстава из заселака Горњег Ораховца. Током друге половине 20. века већина горњеорачовачких заселака је демографски испражњена. Рад А. Мирковић је вредан прилог етнолошкој реконструкцији верске традиције, веровања и обичајно-ритуалне праксе православног сеоског становништва у овом делу Боке, али и документ о њеном упорном истрајавању па и континуитету у савременим условима.

Данијела Ђукић огласила се на страницама часописа Бока радом Свадба у Грбљу у другој половини 20. века. Рад се заснива на детаљној анализи овог значајног породичног обреда у једном конкретном селу и обрађује њен идеални и реални модел. Прослава свадбе у пракси прати се кроз све породице села Пелиново од периода након Другог св. рата до данас. Истраживање је пре свега засновано на интервјуима са главним протагонистима ових догађаја који имају аутентичну вредност. Посебан квалитет је разлагање ове прославе на њене структуралне елементе, као што су просидба, оглашавање, веридба, свадба и првичне. Специфичност рада је у томе што је ауторка и сама постала грбаљска невеста непосредно пре писања овог рада, те је у њему описала искуство склапања сопственог брака на модификован грбаљски начин. С обзиром да се традиције временом модернизују, грбаљска локална заједница ће овим радом имати сачуван модел који може надаље да следи у обредној пракси. Поред тога, овај рад може да послужи као добра основа за истраживање обреда свадбе у другим деловима Боке которске и шире.

Још један прилог односи се на обичаје у Грбљу – Обредна исхрана у Грбљу (обредна исхрана у обичајима животног циклуса са освртом на обредну исхрану вјерских свечаности и мобе) **Драгане Лалошевић**. Рад је посвећен култури исхране у Грбљу и то у обичајима животног циклуса, али и приликом верских свечаности. С обзиром да се заснива на теренским истраживањима тиме је значајнији, посебно када се ради о Грбљу, крају који је до наших дана задржао бројне традиционалне особености. Оне, за невољу, данас веома нагло свакодневно нестају, пре свега због интензивне продаје кућа и земљишта у руралним срединама и градњом модерних здања често непримерених средини. Ауторка описује исхрану која је пратила обичаје приликом рођења детета, свадбених свечаности, свадбе и мобе.

Зорица ЧУБРОВИЋ - БОКА, ИЗДАВАЧКИ ПОДУХВАТ

На 366 страница БОКЕ 27 објављени су резултати истраживања 20 аутора и обрађене су бројне теме широког спектра. Њихов заједнички именитељ је залагање да се у складу са високим стручним и научним критеријумима оствари постојани квалитет и у ризницу каквом се сматра овај угледни часопис унесу нови, све богатији и разноврснији садржаји.

Радовима дугогодишњих сарадника придружили су се прилози младих аутора чијим се првјенцима, у овом броју веома заступљеним, широко отварају врата за посвећено бављење и спознаје прошлости, културних и друштвених вриједности.

Неопходно је истаћи да се у овом броју вал нових младих сарадника поклапа са врло значајним осавремењивањем штампе зборника а што се огледа у по први пут коришћеним колор фотографијама и графичким прилозима у сепија техници.

Моја улога члана редакције зборника намеће ми обавезу да говорим о радовима из области градитељског наслеђа као и да прочитам изводе из рецензије за 3 рада и то како слиједи...

О раду **Илије Лалошевића**: „Издвојени фортификациони пунктови на подручју Херцег Новог“

Рад Илије Лалошевића посвећен је двјема значајним тврђавама на подручју Херцег Новог и то Шпањоли изнад Херцег Новог и утврђењу Врбањ у Кумбору. Поред њихове стратешке улоге, услова настанка и фаза развоја проучених на основу познате историографске грађе рад обухвата и анализу графика и планова оба фортификациона пункта. Посебна вриједност рада је у исцрпном наводјењу писаних извора који се односе на ова два изолована и у стручној литератури недовољно обрађена фортификациона пункта. Овај рад заједно са већ раније објављеним радовима Илије Лалошевића значајно употпуњује сазнања о фортификационој архитектури Боке Которске будући да захваљујући примијењеном методолошком поступку и широком дијапазону стручног и општег знања приказује прошлост и архитектуру двију тврђава на истакнутим стратешким положајима овог подручја.

О раду „Црква Светог Фрања у Котору“ аутора арх. **Драгане Ђоровић**

Рад „Црква Светог Фрања у Котору“ архитектке Драгане Ђоровић, асистента на Архитектонском факултету у Београду, посвећен је проучавању и анализи цркве св. Фрања Новог која се налази у склопу Фрањевачког самостана саграђеног 1688. године у јужном дијелу Котора. Овај самостан је настао са пресељењем монаха у град након одлуке млетачких власти да поруши

средњовјековни манастирски комплекс на Гурдићу који је крајем 13. вијека основала Јелена Анжујска.

Рад је обухватио прикупљање историографских података о цркви св. Фрања Новог као и архитектонску анализу и обраду саме грађевине у циљу сагледавања њеног настанка, развоја и функционисања у оквиру густо изграђеног градског ткива Котора. Рад је утолико значајнији јер црква св. Фрања спада у ред недовољно проучених градитељског споменика Котора.

Акрибичним поступком Драгана Ђоровић је поред систематизовања и обраде историјске и архитектонске грађе обухватила и предлоге за реконструкцију и ревитализацију цркве св. Фрања засноване на савременим принципима заштите градитељских споменика.

На овај начин значајно су обogaћена сазнања о овом барокном здању у Котору а брижљиво прикупљена и систематизирана историографска, архитектонска и фотографска документација објављена у овом броју БОКЕ уједно ће представљати и први степен заштите овог сакралног споменика.

О раду „Графичка реконструкција цркве св. Илије у Загори, Доњи Грбаљ“ аутора архитекте -конзерватора **Дејана Палибрка**

Рад Дејана Палибрка, архитекте-конзерватора, односи сена цркву св. Илије у Загори (Доњи Грбаљ) која је у земљотресу у априлу 1979. године до темеља срушена. Према сачуваном натпису и другим писаним изворима познато је да је црква саграђена 1865. године бригом монаха Хрисантија Костовића и осталих мјештана Загоре. У раду Дејана Палибрка садржани су подаци од значаја за утврђивање првобитног изгледа цркве до којих се дошло анализом остатака срушене цркве, проучавањем аналогних примјера црквених споменика са истог подручја као и коришћењем старих планова и фотографија. У том смислу рад Дејана Палибрка је узоран. Подаци до којих се дошло проучавањем споменика омогућили су поуздану графичку реконструкцију основе цркве, конструктивног склопа и изгледа фасада са елементима отвора и звоником.

Овај рад садржи карактеристичне фотографије стања у коме се споменик налазио у вријеме писања рада као и цртеже идеалне реконструкције грађевине.

О раду „Црква св. Ђорђа на Врби, Његуши“ , аутора архитекте конзерватора **Зорице Чубровић**

Рад је посвећен цркви св. Ђорђа у селу Врби на Његушима о којој постоје врло оскудни историографски подаци и чија архитектура до сада није била у довољној мјери била предмет пажње истраживача. Из села Врбе, његушког села најближег Котору, потиче позната породица Змајевић из Пераста. Црква је једнобродна засведена грађевина, са апсидом на источној и улазом и звоником на преслицу са једним звоном, на западној

страни. Покривена је каналицом. Анализа њене градње показује три етапе у оквиру којих је настајала. Најстаријој фази припада апсида са источним зидом првобитне црквике која је уклопљена у млађу грађевину из друге етапе грађења. Трећој етапи припада продужетак цркве према западу и уобличавање грађевине у данашњем облику.

Карактеристике II фазе градње сврставају ову грађевину у скупину цркава са прислоњеним луковима грађеним током XV и XVI вијека на ширем подручју коме припада и село Врба.

Стога, на основу релативне хронологије градња најстарије црквике могла би се везати за прве помене Његуша у архивским изворима Котора (XIV вијек) а најмлађа фаза у прву половину XVIII вијека.

Неспорне утицаје которског градитељства на архитектуру цркве св. Ђорђа потврђују веома изражене сличности са црквом св. Неђеље у Пријерадима (Грбаљ) као и високи занатски квалитет присутан у њеној градњи.

О раду „О Лазарету и капелици св. Рока у Мељинама“ архивисте **Аните Мажибрадић**

Нове податке о Лазарету у Мељинама и капелици св. Рока која се налази у оквиру овог до данас сачуваног архитектонског комплекса доноси рад архивисте Аните Мажибрадић. Посебну вриједност и овог рада исте ауторице представљају рељефност и свјезина података својствени архивским изворима. У овом случају, архивски документ са инвентаром предмета који су припадали црквике из 1864. године - са палом св. Рока, кандилима, свијећњацима, клупама, табернаклом, књигама и др., употпуњује слику о њеном некадашњем изгледу тим више што је унутрашњост црквике током времена остала без ових предмета и мобилијара.

Рад садржи и податке о службеницима лазарета, труду око бољег изгледа гробља у оквиру истог, водоводу, униформама запослених као и о функционисању лазарета о оквиру здравственог и санитарног система тог времена.

Анита Мажибрадић је, такође, аутор транскрипције и превода акта херцеговског општинског начелства о градском сату из 1856. године, објављеног у поглављу *Градја*.

Ријеч је о веома значајном архивском документу који се чува у Архиву Херцег Новог а који се тиче историјата градске куле са сатом подигнуте над Западним градским вратима Херцег Новог.

У прилогу „Адорјан Мађар и стил сецесије“ аутор **Золтан Мађар** доноси податке везане за школовање свог оца Адорјана Мађара и његова сликарска и вајарска остварења рађена у духу сецесије а која су украшавала ентеријер хотела „Плажа“ у Зеленици. У овом прилогу освјетљава се умјетничка компонента личности Адорјана Мађара чија етнолошка и археолошка истраживања на

подручју Херцег Новог је обрадио Чаба Мађар у свом раду објављеном у зборнику БОКА 25.

►► НОЛИТ (Београд) - ПАД РУСКОГ ЦАРСТВА - Сава ЖИВАНОВ

Зоран ЖИВКОВИЋ: ИСТОРИЈА - ДИЈАЛОГ СА ПРОШЛОШЋУ

Овом темом и овим поводом смо на овом истом месту, практично, сваке друге године, чини ми се од 2004. Тада је овај трио говорио баш о првој књизи из овог троделног дела Саве Живанова, то је била књига „Русија на прелому векова“. После тога је уследила књига „Русија и раскол Европе“, која је такође добила и награду за ликовно-графичку опрему. Тада је то било у режији „Службеног листа“ тадашње државне заједнице, овога пута у великом јубилеју београдске издавачке куће „Нолит“ која своју 80-тогодишњицу почиње, да обележава овде на „Тру од књиге“ у Херцег Новом и то управо делом професора доктора Саве Живанова; двотомним делом „Пад руског царства“.

И она предходна два пута ја сам волео да апострофирам, познатог немачког романтичара који је у једном свом знаменитом раду у последњој реченици записује знамениту и важну мисао која гласи да су Словени увек заузимали већи простор на земљи него у историји. Али, догађај из октобра 1917. године као да је оповргао, не само Хербера, него и великог Хегела, па и неке друге мање значајне али врло популарне Немце, који су једноставно Словене сматрали, доста јасно и одрешито у неком смислу - неисторијским народом.

Октобар 1917. године био је звездани тренутак човечанства, како би рекао Стефан Цвајг, и часовник човечанства је почео да се окреће другом брзином. Али, октобру 1917. године предходила је фебруарско-мартовска револуција која је била буржоарско-демократска али је представљала темељ за ону свеобухватну болшевичку револуцију која је настала октобра.

Проф. др. Сава Живанов је био дуго година професор на београдском Факултету политичких наука где су многи људи своју професорску славу стекли и као такозвани „кремљолози“ онда када су два блока била чврста и јака а Југославија, изгледало је, велелепно плесала између њих, и у том времену када је једна реченица у „Правди“ или неки натпис негде на неком скупу у Москви, био уствари повод за текстове наших професора универзитета, у тишини, у маниру који је био њему својствен, својствен и његовом научном и животном креду, бавио се

том темом и није у почетку завређивао пажњу у општој халабуци разних специфичних „кремљолошких“ текстова, наступа па и професорских биографија. Време које је после наступило, после берлинског зида, учинило је видним дело проф. др. Сава Живанова. Најпре је изнело једну чињеницу да оно што у словенском делу нашег идентитета осећамо као топлину и блискост, да то није праћено библиографијом у српској историографији. Текстова о Русији, о руском питању, о историји у Русији има занемарљиво мало, с обзиром на оно шта је Русија представљала у историји посебно српског народа и Југославије, тада целе.

Е, ако се може рећи да је један човек заменио институције и институте, да је један човек, најпре својом љубави према тој земљи, али и из те љубави кренуо у опсежно, марљиво, сериозно прављење социјалне и политичке историје Русије и то најавио својом првом књигом „Русија на прелому векова, која је имала хронологију настанка и живота династије Романових, да би се у другој књизи позабавио оним што је предходило овој фебруарско-мартовској револуцији, онда је то Сава Живанов.

За ову прилику и у овим условима, ја ћу бити приморан да кажем само нешто што сматрам битним. Ова књига је настала када су се догодили многи савремени историјски догађаји који су променили, не само околности у Русији, источној и западној Европи, него и у читавом свету. Настала су у међувремену и многа дела, публиковани су многи погледи и оцене на совјетску револуцију, посебно на ту фебруарско-мартовску револуцију, и то не само из пера оних који су напустили Русију под принудом, и не само из пера оних који су били државни историчари у оном периоду који је уследио после октобра 1917. него и оних који су се Русијом бавили из професионалних, научних и других разлога у свим овим деценијама и годинама.

Све то је проф. др. Сава Живанов искористио и успео је да направи синтезу по мери његовог погледа на руску историју, пре свега на фебруарско-мартовску револуцију. Он је у овој књизи, сем обиља података, сем једног доброг прегледа гледања и утицаја на догађаје у фебруарско-мартовској револуцији, дао и странице које му, у ауторском смислу, не само служе на част него га чине данас већ препознатљивим и занимљивим писцем. Текстови посвећени самом чину одласка цара у царско село, паду целокупне династије, странице посвећене утицају Распућина, делови који расправљају деликатне теме као што је утицај руских Јевреја на фебруарско-мартовску револуцију, су нешто што ову књигу чини изузетно драгоценом за све оне који желе да стекну увид у то шта се догађало и како је дошло до фебруарско-мартовске револуције.

Наравно, професор Живанов у овој књизи потврђује још једном да су резултати које је руска царска армија постигла на

фронту били основа свега што се потом догодило. Због тога ова књига служи на част српској историографији, она испуњава „беле мрље“ у руској библиографији на српском језику, она чини на част њеном аутору професору Живанову који је свој радни, научни век посветио једној великој теми, теми која се зове Русија и њена историја, и свима нама који смо, како би рекао Херберт, заузимали мање места у историји него на целој земљиној кугли. Зато ћу на овом месту цитирати још једну реченицу коју сам и раније говорио, која не рачуна на савремене економске околности, већ пре свега на онај однос који је иманентан нашем културном идентитету: када је дивизија Мурђе кажњавала све оне који су учествовали у 13-тојулском устанку онда је тај италијански официр у својству тужиоца исуђивао извесног Ника Шабана у Љуботињу у околини Цетиња, и кад га је питао да ли је комуниста он је, наравно, као старији човек морао да каже истину: „Нисам“, али је при том додао, знајући да је то врло важно: „али, сви смо за Русију“.

Е, то је оно што је неизбежно у било каквом разговору на ту тему, без обзира што и време, и околности, и године, и век у коме живимо тражи да на све, па и на оно што се зове блискост и топлина, гледамо реално, онако како нам историјска наука и налаже, а историја је увек непрекидни дијалог прошлости и садашњости.

Драгољуб ЖИВОЈИНОВИЋ: ОТВАРАЊЕ ПУТА ЗА РЕВОЛУЦИЈУ

Први светски рат представља гробницу многих династија и многих империја. Када је направљен збир онога што се догодило на крају рата, после четири и нешто више година ратовања по рововима, страдања и погибије, сакаћења и уништавања, остала је једна чистина у Европи... Нестало је и руско царство, царство Романова на један суров, груб и тежак начин...

Русија је, наравно, дала свој удео у рату онолико колико је могла да пружи с обзиром на прилике у којима се затекла. Њена државна структура, како нам то лепо приказује колега Живанов у својим књигама, не само овој него и у оним предходнима, једноставно није била спремна за једну овакву, орканску борбу какву је морала да издржи. Она је била устројена на старински начин, као једно самодржавље на чијем челу је владар био неприкосновена личност и његова реч је била пресудна. Руска династија оличена у Николају другом, једном изузетно благом, породичном човеку који је, чини ми се више ценио своју породицу него што је желео да седи у врховној команди царске армије, и који је у једном тренутку једноставно све то напустио да би се вратио својој жени и деци за којима је жудео и међу којима се најбоље

осећао. Царски генерали, појединци су били изузетно способни и компетентни људи, али је међу њима било је и оних који нису заслуживали да им се повере велике армије и да предводе ту државу у кључним биткама. Стога је заправо и унутрашњи а и спољњи војни, дипломатски напор Русије постепено слабио и, наравно, водио земљу ка неминовној катастрофи. Цар није никада и никако био спреман да прихвати да се врши промена система, да се уводе одређене мере које би представљале напуштање самодржавља, јер он је чврсто веровао да мора да остави свом наследнику онакво царство какво је он примио од свога оца, то јест самодржавље на начин какво је постојало у Русији више векова. Наравно, у двадесетом веку очито да је то било тешко, да је то практично било немогуће. Страдање народа на фронту, али и патње унутар земље лишене често најосновнијих елемената за живот довело је до појачања пропаганде а самим тим и до покрета који су указивали да се нешто опет креће, што захтева много више пажње, труда, бриге и размишљања него што су они људи који су Русију у том тренутку предводили били спремни да учине и да спроведу у живот. Наравно, било је ту и других ствари. Упркос свих тих својих слабости, приметној неспособности да води рат на начин како се то очекивало, Русија је имала и значајних спољнополитичких амбиција и намера, упорно је настојала да, и у таквим околностима успостави контролу над Цариградом, Босфором, Дарданелом и важним мореузима који би обезбедили излаз на Средоземље. Она је такође имала намеру да очува свој положај, престиж и присуство у средњој и источној Европи што, очито у доба националне идеје и растућег национализма нарочито малих и поробљених народа, више практично није било могуће остварити. Другим речима, руска владајућа класа и они људи који су одлучивали о њеној судбини у току ових ратних година нису у великој мери, сем изузетака и појединаца, били у стању да схвате величину проблема, њихову сложеност и шта се иза тих проблема, уколико остану нерешени или ако се влада и владајућа класа не окрену њиховом решавању или ублажавању, може догодити и што се заправо и догодило.

Наравно, човек би могао из књиге колеге Живанова која има 1 200 страна, која је крцата многим детаљима, појединостима од чега човека понекад док чита заболи глава, и да тврди да руска династија и људи око ње једноставно нису схватили реалност ситуације у којој су се налазили. Они су мислили да ће се проблеми решити сами, да ће династија и држава онаква како је била устројена опстати и наставити да постоји, да ће царство са свим својим облицима и манифестацијама продужити свој живот и у наредним деценијама, ако не и вековима, непромењено. Наравно, та статичност,

непромишљеност, неспособност да се схвати реалност били су катастрофални и донели су оно што су, заправо, донели....

Кризе су достигле врхунац 1917. када је дошло до великих протеста и немира, када је, заправо, први пут династија почела да се тресе, када су ти унутрашњи немири били праћени војним поразима, расулом у војсци, дезертирањем и слабљењем воље за борбом. Наравно, цар је као слаба личност, слаб владар, човек кога је сва та проблематика превише опхрвала, једноставно одлучио да абдицира и 15. марта 1917. године он се повукао а царску власт пренео на свога брата, који ни сам неће дуго владати земљом, и када ће на власт ступити оно што бисмо ми, у данашњим околностима назвали, некаквом либерално-демократском владом и творевином која је трабало, наравно да настави борбу.

Оно што је за Русију било катастрофално у том тренутку била је управо одлука те нове владе и нових личности које су преузеле државу - Керенског и осталих, да Русија настави рат. Русија више за рат није била способна, није народ био спреман и тиме је, наравно, унутрашњи немир био продужаван, спољни војнички порази и даље су одјекивали катастрофално у свести народа и тиме је, једна фаза у руском учешћу у рату била, на неки начин, окончана. Совјетска власт која је, уз помоћ Њемачке, почела постепено да се инсталира, инфилтрира - у Русији су Немци подржавали делатност Лењина и њихових присталица, чак су га и транспортовали преко окупиране територије и одвели у Финску како би био ближи ратишту и како би и даље организовао борбу и пропаганду, заправо су били ти који су настојали да искористе оно стање у коме су се Русија, руско друштво и војска, затекли. Тиме је, заправо, пут за ону радикалну револуцију, за свргавање, за политички обрачун са дотадашњом владајућом класом био отворен и омогућен.

Проф.др. Сава ЖИВАНОВ: О УМИРАЊУ ИМПЕРИЈЕ

Током пет година постојања овог Сајма на овом месту наступам трећи пут, сада са двотомном књигом „Пад руског царства“, која обухвата збивања у Русији последњих тридесетак месеци постојања руског царства; од почетка Првог светског рата, средине августа 1914. године, до абдикације Николаја другог и формирања привремене револуционарне владе, што је било првих дана марта, по старом, односно средином марта 1917. по новом календару; драматична збивања у којима се наша Русија у једном тренутку њеног великог прелома.

Први светски рат представљао је крваву драму за све европске народе који су у њега били увучени; та драма у Русији била је тежа

и крвавија зато што се на драму рата надовезала и умножила драма револуције.

У последњем броју журнала „Летопис Матице српске“ објављена је рецензија академика Чеде Попова о овој књизи. Наслов те рецензије гласи „Како је умирала једна империја“; у овој књизи ја то покушавам да објасним - себи а онда, можда, и читаоцима који се усуде да крену у овако обимну књигу.

Како је напоменуо Чеда Попов, руска револуција се у знатној мери разликовала од претходних револуција које су се одвијале на европском западу. Тамо су револуције изазивале ратове; овде је револуција настала у току рата. Рат, наравно, није био узрок те револуције али је био чинилац који је заострио постојеће проблеме у руском друштву, разоткрио кризу империје која је већ давно сазрела и на тај начин био акцелератор збивања који је довео до револуције и пада царства.

Фебруарска револуција била је у много чему посебна у односу на друге револуције. Пре свега то је била револуција без вође, без устаничког штаба. Све велике револуције које знамо имале су народне трибуне, велике револуционаре који су држали ватрене говоре, повели на барикаде; у Русији тога није било. Револуција је у великој мери била спонтана и због тога је изненадила све оне који су деловали на руској сцени тога времена; како оне који су револуцију желели, тако и оне који су желели да је избегну, па и оне који су настојали да је сузбију.

Револуција, како знамо, јесте промена носилаца политичке власти, и та нова политичка власт врши велике промене у политичком устројству земље и отвара просторе за економске и социјалне промене у земљи. Револуција у Русији, ова фебруарска, назива се буржоарском из два разлога: зато што је на дневном реду руске историје било управо буржоарско-демократска револуција која је требало да укине остатке средњовековља у Русији; самодржавно устројство и сталешко уређење и да отвори путеве за развитак капиталистичког друштва. Ова револуција је учинила корак ка томе. Уз то, влада која се формирала, та прва револуционарна привремена влада, била је састављена од представника тзв. прогресивног блока кога су чиниле либерално-демократске партије. У њиховом програму било је да преуреде Русију, да је, по узору на велике западне савезнике, претворе - или у уставну монархију попут Уједињеног краљевства, или у парламентарну републику по угледу на Француску. И они су предузели мере у том смислу уз то, са доста илузија, очекујући да треба само укинути царско самодржавље, да треба укинути сталешка ограничења, прокламовати слободе, донети напредне законе, па ће све само собом да се решава. Нажалост, погрешили су и

та је погрешка скупо стајала Русију...Тако некомпетентни,уместо да кризу разрешавају, они су је заоштравали и омогућили да се она не заустави на овом првом ступњу буржоарско-демократске револуције, него да се настави и продуби у оно што ће се назвати касније Октобарска револуција .

Свака револуција садржи позитивне и негативне елементе,садржи такозване рушилачке стране и отвара просторе за градитељске пројекте. Нажалост, та два процеса не иду паралелно-синхроно; прво се испољавају те рушилачке а оне позитивне, стваралачке остају само као могућност. Та друга могућност се, нажалост, није довољно исклазала у овом преломном тренутку руске историје.

Питање је да ли је та револуција била неизбежна. Као што знамо фаталне неизбежности нема ни у личном животу сваког од нас, ни у животу већих или мањих колектива, па ни у животу народа и држава. При свакој одлуци коју донесемо увек је постојала могућност некаквог другог решења. И у овој новијој историји Русије у драматичним збивањима која су је потресала она је често долазила на историјска раскршћа, када је могло да се крене једним или другим путем.Ми знамо какав је резултат пута који је био изабран на тим раскршћима;не знамо какав би био историјски развој Русије да је изабрала неко друго, алтернативно решење...

Револуција и пад царства представља резултат сплета објективних процеса и деловања субјективних актера.У субјективне факторе рачунамо и личности на истакнутим положајима, и велике социјалне и политичке групације и истакнуте војне личности.То је, пре свега цар, царска породица, царско окружење, то је удружено племство и ове две категорије настојале су да зауставе историјски прогрес Русије, чак да га врате корак уназад. Постојале су и друге снаге намерене да преуреде руско друштво по угледу на велике, западне, капиталистичке државе; то су биле партије либералне, демократске орјентације окупљене у прогресивном блоку. Постојале су и револуционарне партије делом илегалне, делом полулегалне које су желела да у једном налету, у једној моћној револуцији сруше постојеће царство и да на његовим рушевинама одмах грабе напред.

Ти последњи дани фебруара и почетак марта представљају велики расплет у руској историји када је, готово неочекивано, избила револуција која је све изненадила...

Пад царства резултат је сплета различитих околности. Почело је демонстрацијама жена због недостатка хлеба у продавницама због слабог снабдевања намирницама, придружили су се радници у неким фабрикама и великим заводима који су били незадовољни стагнацијом надница у односу на инфлацију. Покушаји да се они

силом растерају умножили су демонстранте и учинили их одлучнијим из дана у дан. Последњих дана фебруара 1917. године демонстрације су добијале све масовнији карактер, претвориле се у велики политички штрајк који је у једном тренутку дошао у ћорсокак. Снага радничког штрајка била је недовољна да сруши царску власт; царска власт није била довољно моћна да умири ових сто, двеста, триста и петсто хиљада демонстраната у Петрограду. И онда, сасвим неочеркивано, избила је војна побуна која се претворила у оружани устанак, који је за само један или два дана срушио царство и царску владу у Петрограду. Цар је био на фронту као врховни командант, није довољно озбиљно схватио револуцију, није проценио кризу империје; послао је неколико дивизија рачунајући да ће бити довољне да угуши побуну, а сам је пожурio вољеној жени која је била у царском селу и деци коју су захватиле богиње. И тако се нашао као миш у мишоловци... на путу ка царском селу био је прекинут, морао је да се врати на фронт и тамо су га генерали ставили пред дилему. Сами су били у дилеми: верност заклетви или тражење реалног решења. Реална решења командантима армија говорила су да се са таквим царем не може добити рат, да се цар мора променити. А он се нашао изолован на фронту код једног одлучног руског генерала који га је ставио пред дилему; да се одрекне престола у име победе над нерпријатељем, да се одрекне престола у корист сина при регентству брата. Одвојен од вољене жене која је била прва и главна личност у породици и доносила главне одлуке - изолован од својих верних јединица, он је пристао под притиском генерала да се одрекне престола најпре у корист сина при регентству брата. Али, пошто је син боловао од готово смртне болести-хемофилије, он није могао да се растане од сина него је абдицирао у корист брата. Али, ни брат није био спреман да прихвати престо. Комбинованим деловањем притиска династији верне војске која се нашла пред дилемом: са царем или за победу, олучено је да се одрекну цара, организују за победу тако што би пренела престо на царевог брата-некорисног регента Михаила. Међутим, у то време демонстрације радника, студената, грађана Петрограда прерасле су у веће демонстрације којима се придружио војни устанак и тако је комбинованим деловањем устаничког Петрограда успостављена привремена револуционарна влада буржоарско-демократске оријентације састављена од партија које су желеле да се Русија претвори у уставну монархију и уклањањем цара са остварено је оно што се зове фебруарском буржоарско-демократском револуцијом која је одстранила династију од управљања земљом остављајући да будућа уставотворна скупштина, која ће се изабрати после завршетка рата, одреди судбину земље и њезино политичко и државно устројство. Тако се

ова збивања означавају као фебруарска демократска револуција која је збацила фактички царство и отворила процесе демократског преображаја Русије.

Али, партије које су у име буржоарске класе желеле да управљају земљом показале су се за то неспособном, нису могле да реше економске и социјалне проблеме а нису имале снаге да угуше револуционарни покрет, па се револуција од фебруарске демократске фазе радикализовала и кретала ка нерким суштинским решењима, која иначе нису била на дневном реду Русије и која су довела до друге револуције, али то је тема књиге која се тек припрема.

►►► МЕСЕЧЕВА РОСА - Теодора ТАРА

Катарина БРАЈОВИЋ: РОМАН КАО ОБЕЋАЊЕ И АВАНТУРА

Први наслов Теодоре Таре, роман „Месечева роса“, велико је и неодољиво обећање, али и својеврсни изазов свима који користе прозу, било као читаоци, било као критичари, било као ствараоци. Теодора је успјела да се удјене у овај ланац претварајући своју личну књижевну авантуру у прозу чињеницу савременог српског читалаштва, чињеницу која се не може заобићи, па ни овдје, на Тргу од књиге.

Дјело Теодоре Таре пронашло је и проналази пут до читалаца, посредством оног магичног механизма непогрешиве читалачке солидарности, којим се твори невидљиви али и непорециви ореол препорука око књиге коју треба прочитати.

„Месечева роса“ у идеолошком али и у композиционо-текстуалном нивоу представља роман касне постмодерне, као специфично висок одјек онога што се на нашем књижевном простору већ дешавало, па се сада сабира као синергетски резултат претходног читалачког искуства. У том смислу треба нагласити да је овај роман подређен како свом унутрашњем приповједном смислу, тако и читалачком еросу, при чему се и једна и друга интенција непрестано одржавају у напетост међусобној интеракцији, што ову књигу сврстава међу оне које се читају без даха, од корица до корица, и не без оног сложеносјећаја да је читалачки напор донио плодове на дрвету сазнања.

„Месечева роса“ хронолошки представља наставак нама добро познате историјске приче, епопеје о српском страдању на Косовском боју. Силом прилика период који је уследио тој великој историјској прекретници као да је био осуђен да заувјек остане мрачни Средњи вијек, доба које историчари, хроничари и приповједачи избјегавају,

као уклето вријеме, као ланац вјекова који су сами себе ухватили за реп и појели се, као рупа у коју је све пропало а ништа се из ње није извадило.

Да нема штете из које се не може извући зрно користи, показује и покушај наше ауторке да реконструише магловите слике и непоуздана сјећања претекла из времена у које је наша историјска наука изабрала да гледа чврсто затворених очију. Теодора је успјела да исплете мрежу контекста у чије је средиште поставила историјске и квази историјске ликове, као актанте који своје личне драме проживљавају под притиском преломних, хировитих и кључних времена, у којима су људске судбине само варнице запаљене историје, само пјена на узбурканом мору епопеје, само статистичка ситница.

Постављајући односе важности у обрнути поредак, фиксирајући историјски оквир у позицију из које ће се судбина појединца најбоље осликати, као свијећа у тамном раму прозора, Теодора добија пунину приказа чија се вјеродостојност не доводи у питање ни у једном тренутку прознога живљења њених јунака. „Месечева роса“ саздана је од дванаест релативно самосталних прича, од којих је свака у једном зодијачком знаку, али то нису само знаци хороскопије, већ и хроноскопије.

Дакле, поред тога што су ове приче нека врста самоодрживих прозних цјелина, оне су истовремено и на различите начине повезане дјеловима фабуле, али и прожете посебним системом међусобних цитата, што фрактале приче повезује на вишем семантичком нивоу, кроз интелигентну текстуалну игру. Управо оваква корелативност дјелова приповијести чини ону унутрашњу архитектуру „Месечеве росе“, ону невидљиву арматуру прозне грађе на коју рачунамо као на сигурносну мрежу док лебдимо линијом времена и простора који се у причама Теодоре Таре смјењују алеаторном брзином.

Читаоца мора фасцинирати не само то ризично кретање временском осом, већ и непрестано вјешто мијењање историјских пејзажа, културолошког декора, па чак и цивилизацијског хоризонта. Снажна ауторска имагинација, сликотворна моћ и приповједна убједљивост, ауторитативно нас спродове кроз рукавце приповједног тока, увијек срећно проналазећи исходиште. Овдје се креативно укршта природни дар причаоца и власништво над знањем о чињеницама које је званична историја оставила под плаштом неистражености, што још једном показује ону стару теоријску истину да нема прозе без повлашћених знања, као и да писац увијек мора бити у малој интелектуалној предности у односу на читаоца, ако жели да задржи његову пажњу.

Насупрот овоме, само приповиједање у „Месечевој роси“ изузетно је једноставно. Свих дванаест прича износи исти свезнајући приподједач који посредује знања о тим догађајима кроз пронађени стари рукопис, како се то наводи у Поговору. Наравно, не треба сумњати у апокрифну структуру како романа, тако и Поговора, јер и једно и друго међусобно се подупиру у настојању да илузију вјеродостојности учине што снажнијом. У том настојању, приче о јунацима „Месечеве росе“, а то су најчешће историјски ликови попут турског султана Бајазита, монголског кана Тамерлана, португалског морепловца Лопе де Вега, француске дјевице Јованке од Орлеана, али и нама много блискијих а мање познатих потомака кнеза Лазара - Оливере, Јелене Балшић, деспота Стефана Лазаревића, босанског кнеза Сандаља Хранића, испричане су без велике психологизације, без драматуршких финеса, са идејом да се постигне експресивна ефикасност без много задржавања на дигресијама које би задржале ток приче.

Сличну улогу добијају и епистоларни пасажии, који дешавања снажно помјерају напријед, а додатно ојачавају повјерење у приповијест непознатог аутора, придајући његовој причи снагу документарности.

Теодора је „Месечеву росу“ саставила од пажљиво бираних ријечи, кроз сасвим пригодан, готово свечани дискурс, са патосом који је обавезан код оваквих приповијести, рекреирајући озбиљни тон средњовјековне хронике, оног књижевног жанра који је цвјетао на нашим средњовјековних дворовима, а данас се само овлаш помиње у херметичним студијама.

Користећи жанровске карактеристике хронике, у којој се повијест износи као низ беспоговорних података, које су прошле пробу времена а самим тим стекле право на записивање, Теодора продубљује текст детаљима карактеристичним за поступак такозваног магијског реализма, врло популарног приповједачког манира с краја прошлог вијека. То је врло плодотворан поступак усијецања митских, фолклорних и фантастичних мотива у прозно ткиво које наизглед припада документарном обрасцу. Из тог хибрида добија се онај драгоцјени вишак умјетничке вриједности, мистични сфумато приповједаштва који чини да нејасне сјенке ријечи видимо као живе слике времена у мноштву увјерљивих значењских нијанси какве ни један други документ не може да нам пружи.

Коначно, „Месечева роса“ је уједно настала из врло племените побуде да се изађе у сусрет изневјереној националној традицији, оним елементима колективне самоспознаје које смо игнорисали, надајући се да нико неће примијетити недостатак. Недостаје нам тај фини продубљени поглед на простор око себе, на овај простор који запада за око приповједача какав је Теодора Тара. Она сакупља фрагменте легенди, одјеке сјећања, рефлекс значења старих имена,

продужава вијек одбаченим и заборављеним изразима, показујући да ми живимо жедни поред воде, без слуха за тај шум прошлости који до нас допире са свих страна, из ових зидина, са овог камена... и као поука и као наслеђе и као залога будућности.

Теодора ТАРА: ИЗ ЗВИЈЕЗДА ПРОЧИТАНА ИСТОРИЈА

Сад, кад је „Месечева роса“ почела свој самостални живот, моје везе са њом из дана у дан постају све лабавије. Дело на које сам утрошила готово шест година рада у овим новим приликама, понекад и мени изгледа ново и необично. Морам да приметим и то, да у време док је књига стварана и док је све још било могуће, ствари су изгледале сасвим другачије. Тих дана, који су ми пружали неизмерну радост и неописиве муке, била сам учесник, а сада сам само посматрач. Разлика је велика!

Најчешће ме питају, одакле идеја за роман и шта је истина а шта фикција у књизи, а ја ни на једно од та два питања не могу да одговорим ни прецизно ни кратко, јер су и један и други одговор прожети и прожимају дуг процес, који нема јасне међе и логичне узроке. Ипак, неки граничници се могу издвојити а то су, када је у питању идеја, пре свега мој сусрет са Јеленом Балшић. Њена животна прича, као и „Горички зборник“, који је засигурно и сам имао врло необичну судбину, деловали су на мене као флеш. Истог тренутка сам помислила: „Ево приче за мој роман! Ево Гетеовог Вечног женског на делу! Ево биографије довољно узбудљиве и довољно одуховљене да се примени на знање које не застарева“.

Надахнуће тог тренутка и снажна веза са том женом која се тада родила, очигледно су били довољно моћни да ми помогну да савладам сва она потоња искушења, страхове и малодушност којих је било на претек током тих шест година писања. Други важан моменат који је за још један корак приближио идеју је одлука да се послужим хороскопом као, словно речено, формом тог мог будућег писања. Никако ми није била блиска помисао да пишем у класичној и линеарној форми, нити ми је била намера да пишем нешто што треба да буде историјски роман. Шта је то што је својствено женама, шта је то што је типично а да их не деградира, при том може да послужи као нетипична позорница једној маркантној биографији - о томе сам размишљала непрестано. И опет као флеш, наједном ми се јавило решење - хороскоп. Жене су господарице душе, а душа зна и прошло и будуће. Уосталом, зар то женско царство унутрашњег и невидљивог, не освајају духовни трагачи, они који ће бити главни јунаци књиге. Хороскоп, када се не вулгаризује, осликава и даје увид у пределе душе, то каже Јунг, које је нашем времену учинио

услугу и скинуо паучину са већ заборављених појмова као што су синхронизитет и аналогича. У звезде се загледавају и калуђери и дервиши и рабини и морепловци и ратари, и краљеви. Уз то, хороскопом се може отворити још једна капија маште и дати привид приче у причи чиме избегавам линеарну радњу. Ту је и јака симболика која подупире основну идеју. И најзад, избегнути су клишеи-дакле, биће хороскоп - о томе више не размишљајам.

Тај избор је много тога одредио. Морало је бити 12 прича јер хороскоп има 12 кућа, а ако их немам ја их морам измислити. Поглавља морају бити независна као што је независно свако поље хороскопа, а у исто време морају бити и повезана, као што здрав и нормалан човек интегрише све слојеве своје личности. Свест о тој вези никада нисам губила из вида али ће се она конкретизовати током рада, већ према приликама и тренутном надахнућу. Битка на Ангори и тајно друштво Бедрединових следбеника су константе које су ту везу требале да учине очигледном. То што се главни јунак једне приче појављује као споредан у некој другој, или што се фабула једног поглавља допуњује, разрешава, па чак и сагледава у сасвим новом светлу, фабулом других поглавља, такође крије исту намеру. Већ у то време, дакле на самом почетку, знала сам да ће цела та конструкција личити на слагалицу, у којој је свака коцкица целина за себе али, сакупљањем једне по једне, на крају ће прогледати једна још већа, јединствена слика која је сложена као пирамида. Наравно, што је више то необично плетиво одмицало све је теже било одржавати контролу над њим. И по обиму проучене грађе, и идејно, и тематски, на крају је испало да је у 12 поглавља згуснуто и сабијено 12 романа.

Оно што се зове истинито у дословном смислу речи, објективно или документовано у књижевном делу, обично се везује за прикупљање података по библиотекама, архивима и музејима. Средњи век не нуди превише факата, али колико год то отежавало реконструкцију догађаја, на другој страни је та чињеница давала већу слободу машти. Ипак, доступну литературу сам проучавала детаљно, понекад и претерано ревносно, и сигурна сам да ми је баш то моје претеривање омогућило да изнађем или назрем причу која опонира званичним историјским истинама. Када би се то и десило, осећала сам се као човек којег је срећа узела под своје, јер је то значило не само да саопштавам новост љубитељима чињеница већ и да отварам још једно питање, актуелно у свим системима, а то је питање тајне или такозване упоредне историје.

У такве податке свакако спада онај који оставља могућност да Јованка Орлеанка није спаљена како званична историја каже, да је била одличан војник и члан тајног реда а не простодушна чобаница која се, навођена светим гласовима нашла у жижи важних

историјских догађаја. Податак да су почетком 15. века Јевреји организовали пут у данашњу Америку, која је званично откривена готово сто година касније, такође спада у ред оних који су ми послужили да једним ишчашеним али не неутемељеним погледом, учиним интригантнијим и тај, историјски слој књиге који, опет наглашавам, за мене није био примаран, али као што се види никако није био ни занемариван.

Поред историјских чињеница користила сам предања и легенде, која су својом разбокореном лепотом и јасним симболима требала да послуже као антипод сувопарним и хладним архивским подацима. И све остало за шта би владика Николај рекао: "Васиона је сувише велика слика за уске рамове науке", све је то за мене било и старије од историје и нешто чиме је и почињала и завршавала моја теза.

Када је реч о Јелени Балшић историјска грађа је била више него оскудна. Без сумње, раздаљина од шест векова довољно је велика да замагли данашње видике. Ипак, осврћем се на поражавајућу чињеницу да сам се током проучавања наше историјске грађе непрестано сусретала са жалосном чињеницом. Бројне књиге и сведочанства из тог доба више не припадају нама. Оно што није уништено, сада је већим делом власништво музеја и архива Лондона, Москве, Минхена, Беча. А колико су књиге важне за опстанак једног народа можда најубедљивије говори пример Хитлера који је напад на Србију отпочео бомбардовањем Народне библиотеке. То сигурно није било случајно! У том тренутку, у Народној библиотеци су били смештени наши стари рукописи непроцењиве вредности. Ко смо и одакле потичемо, управо су говорили ти рукописи који су 6. априла '41. у великом броју уништени.

Да подсетим, епоха у коју сам сместила радњу „Месечеве росе“, 15. век је преломни век у историји Европе. У тој вододелници светова допринос српског народа није био ни мали ни безначајан. Србија деспота Стефана је била важан канал којим се свеколико знање и људско памћење из малаксале Византије, заправо из ондашње престонице мудрости Цариграда, склањало пред надолазећом турском инвазијом. Та српска деспотовина, као последње острво слободе пропалог византијског царства, биће прва велика станица књижевника и књига са Истока. Ти књижевници и те књиге из престонице мудрости која је одбројавала последње дане, касније ће наставити пут на Запад и запалити искру ренесансе. Управо зато је Јелена Балшић, кнегиња Зете и сестра деспота Стефана, у средишту „Месечеве росе“, књиге која тематски покрива панораму целе ондашње Европе – од Шпаније до Цариграда и од Русије до Грчке. Јелена је та која трага за вечним истинама, она је

та која сакупља књиге, она је владар који разуме важност знања и памћења. Она, која је ратовала са најмоћнијом државом тадашње Европе, Венецијом, не спушта своје оружје пред силом, већ пред знањем. Она се дописује и преписује, и записује, и увек се, без изузетка потписује као кћи блаженопочившег српског самодршца Лазара. Она подиже нове и обнавља затравеле манастире, али са посебном бригом оставља за собом „Горички зборник“ као завештање и важну поруку поколењима. На срећу, тај њен „Горички зборник“ је преживео шестовековне похаре и палеж. И још једном на срећу, Светозар Томић, наш конзул у Скопљу, 1903. године случајно наилази на стару, раскупусану, необичну књигу коју купује за мале паре.

„Горички зборник“ се данас чува у Архиву Српске академије наука и уметности. То што до данас није преведен на савремени језик штета је за науку, али за мене, као писца најважније је да је књига преживела. Шта она нама данас поручује, виђено очима уметности а не дословним смислом, покушала сам да домислим на страницама „Месечеве росе“. Да ли је то моје виђење довољно убедљиво да покрене друге, и мисаоно и емотивно, да ли је оно довољно универзално да човеку 21. века пренесе поруку и поуку наших мудрих предака, да ли је у њему довољно лепоте да оживи срце и оплемени ћуд нашим данашњим захукталим животима, о свему томе данас, када „Месечева роса“ све мање припада мени а све више читаоцима, треба да говоре други а не ја.

За мене лично је сасвим прихватљиво, и то више данас, када сам и ја само посматрач, него ли онда док сам књигу писала, да 15. век није тако далек човеку 21. века, како то на први поглед може да изгледа. Цитирам митрополита црногорско-приморског, господина Амфилохија Радовића који каже: „15. век по много чему личи на овај век у којем ми живимо, јер су садашња збивања на овом простору и шире на европским просторима, одраз и одсјај, на другачији али веома сродан начин, онога што се догађало у 15. веку овде и на овом месту“. Исто мисле и економисти који данашње доба називају „ново средњевековље“, док политичари у данашњим друштвеним процесима препознају структуру која је врло слична оној из феудалног доба.

Кад смо већ дотакли дух времена, и оно сродно а не исто, прилика је да се за крај осврнем на још једно рухо „Месечеве росе“. Тиме бих заокружила реч аутора о оном најбитнијем, што је у исто време, на основу мог искуства до сада, давало повода за извесне нејасноће и забуне. Дobar повод за то што ћу више посредно него непосредно назначити је један наслов из новина који гласи: „Месечева роса-српски Да Винчијев код“. Збуњујуће, нема шта. Од тада је поменута опаска редовно питање не само

новинара. Не кријем, и те како бих била поласкана да је разлог за поређење исти тираж, али пошто то није случај, и сад кажем да те две књиге личе једна на другу као Хиландар и Холивуд. Једна је писана по шаблону за комерцијалне хитове, друга је писана спорим, неизвесним и мукотрпним изналажењем израза за сасвим лично доживљен свет. Једна је без уметничких претензија, друга је, надам се, сасвим одређене боје, карактера и мириса. Једна је лагано штиво, друга тражи ангажованог читаоца. Једну подржава моћна и велика држава, другу мали народ, који управо преживљава још једну драму свог постојања. Разлике би се и даље могле набрајати, али је битније осврнути се на сличности, тим пре што постоји само једна једина. Као што Хиландар и Холивуд имају заједничко прво слово Х, тако и ове две књиге имају заједнички именитељ. Обе користе херменаутику, као нов начин гледања на већ познате људе, ствари и догађаје. Херменаутика је древна колико и цивилизација. Та знања по речима позваних да о њима говоре, не потичу од овога света, и по традицији се преносе само одабранима. Сасвим логично, и наши преци су били део те традиције. Рецимо, сачувани наслови књига из библиотеке деспота Стефана недвосмислено то потврђују.

Постоји мишљење да је „Да Винчијев код“ смишљено пласиран да се део тих знања лагано и опрезно омасови, вероватно зато што је човечанство својим већим делом сазрело за то. Без намере да разматрам колико у томе има истине или пак људске манипулације, остајем при чињеници да је књига једног таквог садржаја продата у незамисливом тиражу. Само коју деценију раније јунаци сличних комерцијалних хитова биле су нинџе, обавештајци, специјалци. Уз Ден Браунову књигу помињем и „Хари Потера“ који је такође постављен на истим симболима и такође је направио незамислив тираж. Неки то повезују са ером Водолије која је започела и која ће за разлику од затворене и ћутљиве Рибе излити из себе сва своја знања, штедро и масовно.

Ако у свему томе има неке истине онда езотеријска призма кроз коју су посматрани сви догађаји описани у „Месечевој роси“ сасвим одговарају надолазећем духу времена. Можда ме је заиста послужила интуиција, та најдрагоценија алатка сваког уметника. То не знам и не тврдим. Оно што сигурно знам и што тврдим јесте, да све ваљано што постоји у „Месечевој роси“ пре свега дугујем Јелени Балшић која је тај сложени и нелогични механизам покренула. Та жена бројних и ретких квалитета, коју сам покушала да представим у свој њеној слојевитости, и као ратника, и као дипломату, и као писца, и као мудрог државника, чак и данас, после толико времена, по мом уверењу, има шта да каже човеку 21. века.

26. 07. (субота)

► СВЕТИГОРА - ЕДИЦИЈА СВЕТИТЕЉИ

Миодраг ТОДОРОВИЋ – свештеник : БЛИЗИНА СВЕТИХ

...Један искушеник у манастиру питао је свог духовног оца - како оче да задобијем, да стекнем страх божји, а овај му је отац одговорио - дијете, буди у близини људи који имају страх божји. Тако и ми имамо ту потребу да будемо у близини светих људи; и светост и свети људи није нешто што је прошлост него ти свети људи и данас постоје у нашем српском роду и народу, дргим народима: грчком, руском, румунском и свим под овом капом небеском, и отуда мислим та тајна да је наша душа жедна светости и да воли и да осјећа када је свети човјек у близини.

Монографије су посвећене Светом Петру Цетињском, Светом Сави, Светом Великомученику цару Лазару косовском, Светом Николи, Светом Ђорђу-Георгију, а ако Бог да, биће ту и Свети Јован, Свети Василије Острошки, и онда надамо се да ће у неком будућем времену, бити и светитељи који су још увијек овдје на земљи и који још нису преселили у царство небеско.

Ја ово што смо се сабрали око светих људи доживљавам као једну духовну радост, и онда је чини ми се, најприкладније да почнемо са Светим Савом јер, кад погледамо и Светога Петра Цетињског и Великомученика цара Лазара, видимо да су они ипак дјеца Светога Саве, и видимо да косовски завјет не би никако могао доћи без светосавског завјета, нити завјет Светога Петра без Светога Саве. Не би Свети кнез Лазар опредјелио се за небеско царство да није било Светога Саве, нити би знао на која се врата улази у небеско царство, нити би Свети Петар Цетињски уочи оне велике битке на Крусима могао да каже- „моји соколови, ево, кренуо је силни Махмут који има велику силу и бијес да ово мало народа затре; ако сам ја крив дабогда прва пушка која пукла мене погодила“. Свети човјек прво помишља на своју кривицу, помишља на свој гријех - зато је и свет. Зато и Свети апостол Павле каже: „Не живим ја, него живи Христос у мени“, зато и Свети Петар својим подвигом свједочи о својој борби против страсти, онога што је пролазно, да би то све истјерао из срца свога и да би у срцу своје могао да насели Христа. Зато је христоцентричност она тајна која нас привлачи нашим светитељима, и зато су светитељи, иако потичу из рода српског, или

руског или-ма кога другога, васељенски људи. Јер, читава васдељена и васколики људски род могу да стану у срце светитеља и зато он каже: "Молите се и за непријатеље, молите се и за Турке. А, ти силни Махмуте што си кренуо да сатреш ово мало народа, ако сам ја крив у овоме-прва пушка мене погодила, а ако си ти крив-дабогда ти глава на Цетиње дошла" и тако и би. Или, Свети кнез Лазар кад бира између вазалства и између крсно васкрсле смрти, он бира ово друго зато што зна да је то Христос изабрао, зато што зна да се тако улази у вјечни живот, зато што зна, како и пјесма каже, да је земаљско за малена царства.

Зато смо и ми данас и увијек, и свакога момента на крсту ако смо истински хришћани и увијек смо пред тим избором, и ништа нема ново под капом небеском осим крст и Васкрс. Зато каже и наш Свети Патријарх Павле да се ми спремамо да одговоримо као прави људи на тешка времена, а ако дођу лака времена, у што ја не вјерујем, онда ћемо и ми лако. Зато су увијек свети људи, хвала да је Богу, показали се као истинске вође овога народа. Ево, узмите мало нашу историју – нека не идемо даље, па да видимо кад нисмо слушали своје светитеље докле смо дошли, а да видимо ко се њих држао и када су се њих држали гдје смо били и какви смо били. То је оно, што наш народ каже: с ким си, онакав си и зато овај старац каже своме духовном чеду „буди у близини оних људи који имају божји страх да би га и ти задобио". Зато је светост најдубље познавање Христа, највећа близина са њим, стапање са њим. То није прича испразна, апстрактна, уопштена него је то прича живота, начин живота, подвиг; то није теорија него је то истински живот са којим не можемо правити компромисе. Јер, ако правимо компромис са животом, онда себе занемарујемо, јер је светост управо највећа мјера људског достојанства...

Увијек је било и лажне светости... оних који су били лицемјерни и лажно побожни, то је оно јеванђељско: "Вјера без дјела је мртва". Зато су свети људи своју вјеру свједочили све до највеће тачке - до онога да свој живот положи за друге. Кад Свети Петар пише: "свака кап која прокишњава у ма коју черногорску или брђанску кућу-мени за врат точи". Шта је тај човјек имао а да није с народом дијелио? Шта је Свети Сава имао своје лично, шта је кнез Лазар имао; шта су имали сви светитељи? Имали су само то скупочјено благо; имали су Христа и он их је водио, и зато погледајте и приче, и пјесме, и свакодневни живот, и поуке и све оно што је велико везује се за овер светитеље. Зато ове едиције о светитељима имају смисао да нас подсјете кад трчимо у овом свакодневном метежу, и када је све нешто неправо, и кад мислимо, да сам урадио овако било би боље, да сам урадио онако било би боље; кад почнемо да се губимо у безбројним комбинацијама и у

рачунањима онда се појави ова једна књига коју треба да има сваки наш дом. Да оно дијете кад се роди, да се сретне са иконом, да се сретне са причом о Светом Сави када је избацавао мрак из кућа, и када је отворио прозоре на кућама, када је отворио прозоре на нашим душама и да знамо ко су те свјетилке - да не живимо у тами. Замислите сад људе који немају, или којима Бог није дао, тај осјећај светости, који их није тако обдарио, или за који они нису још сазнали. Замислите како је то један напоран, тежак живот-осјећати себе као једнога миша кога у овом животу вреба мишоловка. А та мишоловка је смрт и ми мирно чекамо 50,60,20,100 година и на крају дође та завршна ријеч-та мишоловка; колико је то све тешко и напорно. И зато ове књиге и ове које ће, ако Бог да, угледати свјетлост дана - о светитељима имају управо ту литургијску, ако хоћете, мисију; да послије кад изађемо из наших храмова не будемо исти људи, да не будемо исти ни послије овог вечерашњег сусрета него да ту благодат подјелимо са другима и да будемо истинска заједница и народ божји, а тај пут заиста нам има ко показати; то је пут Светог Саве, и Светог Николе, и Великомученика Георгија, и кнеза Лазара, и Светог Петра Цетињског... Тај пут данас свједочи наш Митрополит и наш Патријарх и многи наши духовни, знани и незнани људи, и зато и ми имамо велику одговорност и велику благодат да то предамо млађима, да сутра не би та дјеца била затечена да им се свакакве скарадности продавају за нормалност, да их неко не би учио да је ствар слободе хомосексуализам, да их неко не би учио да је ствар слободе пробати дрогу, да их неко не би учио да је ствар слободе радити шта коме падне на ум...

Оно због чега има смисла да се сусрећемо, да се налазимо јесте да једни друге подсјећамо и да једни од других учимо; да једни другима служимо. Како каже Христос: "Ко хоће да буде највећи међу вама, онај нека служи свима", зато сигурно да је и то један од разлога што је нама помало вечерас тужно што нема Митроплита јер осјећамо да он нас све крије у својим молитвама и због тога што је највећи он и служи нама свима, и зато ми треба да се одазовемо на службе тих светих људи и да и ми научимо да служимо другима, јер само живећи за друге и служећи другима ми постајемо личности.

Отац Кирило БОЈОВИЋ – главни уредник „Светигоре“

ТРИ ЗАВЈЕТА У НАРОДУ И У КЊИГАМА

На мене су као на младог човјека, онедавно и у духовном чину, али као на младог човјека - још некрштеног, јер крштен сам тек у позним годинама негдје `90-тих, "Светигорина" издања учинила велики духовни утицај. Она су ми одговорила на многа

питања, недоумице и сматрам да, иако сигурно црква није имала материјалне добити од издавања толико много књига, да је духовна корист од њих за нашу омладину и за све који су их читали, била огромна.

„Писма хришћанима у Сијетлу“ у „Светигорином“ издању преподобног Амровсија је врло брзо за мене постала књига коју сам свакодневно читао и у њој проналазио одговоре на многе моје дилеме и питања. Тој књизи могу да се придруже и ове књиге из едиције „Светитељи“. Отац Драган је поменуо три завјета која су присутна у нашем народу и која су дубоко укорјењена у душу нашег човјека, иако за неке ако добро погледамо, не можемо да нађемо неко рационално објашњење. И управо у томе и јесте тајна душе човјекове која је, како је говорио преподобни отац Јустин Ћелијски, једино вјечно у човјеку; оно што не може обухватити никаква смрт, никакав гроб... Мислим да у овом нашем времену и као личности и као народ морамо да памтимо ријечи јеванђељске: „Шта ти вриједи да добијеш сав свијет, ако души својој наудиш“? И управо - ко ће други, ако не наша света црква, да нас подсјети на те главне димензије, те главне прозоре у вјечност и у вјечни живот; и не само вјечни душевни живот него и тјелесни живот вјечни који нам свједоче мошти наших светитеља. И увијек су нам у том смислу, свакако, најдражи апостоли и светитељи из нашег народа, и зато сматрам да је наша издавачка кућа „Светигора“ у првом реду хтјела да нас подсјети на та три завјета и на личном плану и на народном плану.

Светосавски завјет. Која је суштина светосавског завјета? Суштина Светосавског завјета је чување чисте неокрњене православнје вјере коју нам је Свети Сава запечатио на крунисању свога брата Стефана у Жичи 1219. године у својој чувеној бесједи о правој вјери; то нас Свети Сава увијек учи и то је оно чиме је он вјечно присутан у нашем народу. И ове књиге су тако урађене да оне не говоре само суво, просто житије светитељево; оне говоре да је тај светитељ живо присутан у свом народу. Оне то говоре и кроз дискове-значи модерним техничким језиком, оне то говоре кроз поезију пјесника који су писали о светитељима - значи да су светитељи живи вјечно у свом народу и у његовој култури, и да су присутни у свакој пори нашега живота. Сматрам да су у томе ове књиге нешто посебно, што их издваја од сличних црквених књига као што су житија светих, које је за нас написао отац наш Јустин Ћелијски; у том смислу оне их надопуњују и дају им неку привлачност и за нас младе који смо склони да доста гледамо интернет и телевизију. Ту имамо доста богатих фотографија, све казано о храмовима посвећеним тим светитељима у нашем народу и

митрополији, а и широм српске цркве и широм православља. Значи, Свети Сава нас подсјећа на тај вјечни стуб наше душе - чисту православну вјеру. Без ње нема напретка нашој души, нема јој спасења, затвара се за њу сваки прозор у небо.

Следећи завјет, о ком је говорио и отац Драган, а на који нас подсјећа књига о Светом косовском мученику цару Лазару, је такозвани косовски завјет који је, прије свега, предпостављање духовног материјалном, како то фино тумачи наш велики филозоф Жарко Видовић. Он каже да је Лазар на Косову изабрао цркву у односу на државу; значи изабрао је небеско царство у односу на земаљско, изабрао је вјечност у односу на пролазност. Мислим да о тој књизи не треба много говорити; нама се понавља косовска битка шест стотина година послје косовске битке и, како каже наш прослављени пјесник Матија Бећковић - косовска битка се никад није ни завршила. Он то говори у вези са нашим великим Владиком Радем кога ми називамо још Јеремија Косова, у смислу што је он израстао из тог косовског завјета, што је и Црна Гора времена Петровића, времена Владике Рада и Светог Петра била наставак косовске битке, како то тумачи и како о томе расуђује наш пјесник Матија Бећковић.

У том смислу се на ту књигу о косовском завјету, на предпостављању вјечног пролазном, духовног материјалном, надовезује књига о Светом Петру Цетињском и о његовом завјету. И ако је завјет Светог Саве завјет са другим Римом - Константинопољем, јер смо од Грчке мајке - цркве добили нашу цркву и нашу вјеру онда је завјет Светог Петра завјет са трећим Римом. Идеја трећег Рима није празна идеја, иако ћете наћи еминентних стручњака који критикују ту идеју; нажалост она није добила то канонско потврђење које је требала да добије, али ми сви знамо из тестаментa Светог Петра на што нас тај тестамент подсјећа. Подсјећа нас на ту, да кажемо, трајну вјечну улогу Москве као трећег Рима, у заштити православне вјере. Мислим да о том значају не треба подсјећати у овом нашем времену када су се на нашу православну цркву и наш народ подигле много веће снаге и префидније, лукавије и моћније од оних сила које су тада, у вријеме Светог Петра Цетињског, нападале на наш мали народ.

Сви ти светитељи нас подсјећају да је за одржавање та три завјета и те три димензије наше личности и наше народне душе, без којих ми не можемо да се овдје сачувамо као светосавски, као светолазаревски и као светопетровски или као Светог Василија Острошког народ, или било кога нашег светитеља. Они нас подсјећају да је за одржавање свог народа потребна жртва. Ми се у свакодневном животу срећемо са потребом да много тога одвојимо од наше сопствене удобности да би постигли неки виши циљ, за

добро своје породице, своје дјеце а за добро и своје цркве и свога народа.

На ту жртву која је дошла до мученичке количине подсјећа нас књига о великом мученику Побједоносцу Георгију и тај назив побједоносац није случајно припојен његовом имену, јер је он кроз највећа страдања и искушења остао вјеран до краја, до смрти и, како каже Господ - буди вјеран до смрти и даћу ти живот вјечни. И управо нас тај Побједоносац, тај назив подсјећа у чему је побједа; у вјерности до смрти. Не случајно је Побједоносац Георгије и покровитељ и крсна слава световне лозе Петровића, а његови храмови, расијани су по свој нашој митрополији а и свом православљу; он је покровитељ вјечнога светога града Москве... Није случајно што је и фашистичка Германија - Њемачка капитулирала на дан Побједоносца Георгија и што је руска армија побједила Хитлера баш 6. маја, а те године, на тај дан пао је наш највећи празник Васкрс. Све су то симболи и сигнали, како је говорио наш велики Владика Николај, који нам говоре и указују пут како треба, и на што и ми треба да се орјентишемо, и коме да се обраћамо молитвама.

Шта говорити о свесрпској слави – Светом Николи, који је заиста највише присутан у нашем народу, и по броју - највише вјерника слави управо тог светитеља. Он је покровитељ путника, морепловаца, у Русији њега зову „други Божић“ - толико је поштован у народу, а ја мислим да и српски народ може да му додјели тај исти придјев јер је и у српском народу много поштован. И све те књиге, и све те наше крсне славе нас подсјећају да ми као дјеца наше православне цркве у свом дому, у којем имамо своју крсну славу, свог крсног покровитеља, морамо да угледајући се на своју мајку цркву, пренесемо ту атмосферу из цркве, ту атмосферу молитве, ту атмосферу страха божјега, ту духовну атмосферу у своје домове. Да нам не буде Бог само у цркви, а кад изађемо из цркве да мислимо о сасвим другим стварима, да се занимамо нечим сасвим другим. Та природна потреба човјека да се угледа на свога родитеља треба да нам се највише односи на наше духовне родитеље, на нашу свету православну цркву и на нашу свету црногорско-приморску митрополију и наше свете Владике, који нас уче томе путу; то је, као што знамо из историје одржало вјеру у нашем народу у најтежим искушењима...

На то нас подсјећа наша издавачка кућа - да се наш крсни покровитељ моли за нас и како ми данас славимо Светога Архангела Гаврила који је благовјестио људском роду, то јест Светој дјеви Марији а тиме цјелом људском роду, радосну вијест: „Радост је благодатна госпођо с тобом“, тако и наша издавачка кућа „Светигора“ преко ових издања хоће да нам благовјести ту исту

радосну вијест да ми имамо те велике светитеље, наше крсне покровитеље који се моле за нас, који су присутни у нашем дому; да нам благовјести ту тајну-да се радујемо јер је Господ са нама. Како наш народ каже - без Господа ни преко прага, и тако да се обратимо тим вјечним проблемима и вјечним питањима, и да се више старамо о вјечном - о царству небеском, него о царству земаљском.

►► **ДУХ И РАЗУМЕВАЊЕ:**

зборник посвећен академику Н. МИЛОШЕВИЋУ

Зоран ЖИВКОВИЋ: „БУКТИЊА“ ИЗМЕЂУ КЊИЖЊВНОСТИ И ФИЛОЗОФИЈЕ

Овим зборником одајемо почаст једном од највећих српских интелектуалаца у другој половини двадесетог века, академику Николи Милошевићу.

Подсетићу да је, најпре, маја 2006. године преминуо о Ђурђеву дану Стеван Раичковић, такође академик, наш познати песник и наравно, човек који је као и многи други велики, најзначајнији наши писци, као свој завичај, поред оног родног и оног у коме је живео, изабрао Херцег Нови. Затим не задуго, у сред лета те исте године, преминуо је и академик Зоран Константиновић, такође једна од великих личности, не само наше германистике него и европске упоредне књижевности, а крајем јануара 2007. године овај свет је напустио и академик Никола Милошевић. Некако, тројица таквих људи за кратко време напустили су и српску културу и своје време и савременике, а мислим да би такав губитак био и за веће културе и веће земље, изузетан а не само за нас.

Пре неколико година у једном зимском термину проф. др. Мило Ломпар, који је на неки начин настављач дела Николе Милошевића и председник Задужбине Милоша Црњанског коју је Никола Милошевић основао и био њен једини председник пре Мила Ломпара, и ја, имали смо прилике да говоримо о изабраним делима академика Милошевића, које је издао Службени лист 2006. године. Можемо рећи да су то ретко вредна изабрана дела у нашој култури, не због тога што је то издавачка кућа урадила како треба - а јесте, него и због тога што је академик Милошевић понудио једно изузетно дело из кога је могао да се направи један такав избор који служи на част, не само њему и не само нашој издавачкој кући, већ и нашој култури.

Али, да прво подсетим на ту личност која је потпуно обојила нашу теорију књижевности, филозофију и књижевност уопште, у другој половини двадесетог века. Професор Милошевић је на себе

најпре скренуо пажњу пре равно 44 године знаменитом књигом „Антрополошки есеји“ које је објавио „Нолит“. Та књига је била, за оне који прате наше културне прилике, некако превратничка, прекретничка; књига која је на одређен начин у естетском, идејном, духовном и сваком другом смислу, ставила тачку на једну већ до тада дугу, пузајућу, па помало и мучну полемику коју су водили соц-реалисти и модернисти око савременика и дела. Појавила се књига која је отворила један нови хоризонт, нове видике, нове просторе. Затим је дошла ова друга и професор Никола Милошевић је као нека врста метеора засјао на нашем културном простору; многи његови савременици, његови студенти причали су о томе како би после часова које је он држао на Филолошком факултету, а тада је био наставник по позиву, једноставно Кнез Михаиловом и преко - према Калемегдану, расправљали о његовим тезама, о његовим есејима. И Никола Милошевић је врло брзо освојио, не само своје студенте, него и нашу културну јавност. Занимљиво, а и ја спадам међу његове студенте, да он није његовао традицију оних оратора, говорника који су иманентни, да кажем нашем динарском или медитеранском пределу - то су они који узму и простор и време и просто опчине и зачарају, тако да немамо никаквог амандмана у току њиховог говора. Професор Милошевић је, предајући пре свега античке поетике, просто био магнет за студенте, за слушаоце и, некако, говорећи потпуно другачије од тих знаних традиционалних ретора, најпре тихо - у духу дедуктивне методе Платона, Аристотела, античких Грка, освајао једном неумољивом логиком. Затим, његову реторику није красила необарокност која је присутна код занимљивих људи посебно козера, занимљивих причаоца; он је био човек који је о најсуптилнијим, најсложенијим филозофским проблемима говорио једноставним језиком али задржавајући ту своју позицију *ex cathedra*.

После његових првих знаменитих књига он је објавио још 18 дела, а његов живот и његов ангажман пулсирао је са укупним променама које је пролазило наше друштво тих `60-тих година. `81. кад је објавио „Марксизам и језуитизам“ његова слава је прескочила и наше границе и ја ћу само подсетити да је тадашњи декан Филолошког факултета покојни професор Јован Деретић био позван на један разговор код тадашњег председника Председништва републике Србије, који се у међувремену сусрео са чувеним Јуријем Андроповим, који је био на челу, додуше кратко, совјестке партије и совјетске државе. И пошто је та књига „Марксизам и језуитизам“ дала један нови поглед на догађаје пре Октобарске револуције, нико други него Андропов је скренуо пажњу тадашњем председнику Председништва Србије да би, можда, било добро померити тог професора са Београдског универзитета. Срећом, тадашњи декан

који је заузимао високу функцију у Централном комитету Србије је поступио онако како би то и приличило једном декану факултета, али је, да тако кажем, слава те књиге отишла и даље од онога што је дотада Никола Милошевић представљао. Тако да су многи заборавили један изванредан рад у тој књизи у којем је он доказивао сличност између једне стаљинистичке државне организације и нпр. католичке државе какав је био Парагвај у том времену.

Никола Милошевић који је на том бриду између књижевности и филозофије просто једрио на један невероватан начин, остварио је једно велико филозофско и књижевно-теоријско дело. Он је био модеран у временима кад нам је модерност и савременост изузетно значила...Он је био неко ко је био пре свих и који није имао претка, али сада, срећом, има потомке - не само многе студенте, него и једну групу људи која о његовом делу брине на један посебан начин.

Своје златно време доживео је после `68. а `70. година био је заиста маг катедре, који је пуно учинио да се о теорији књижевности у нас говори на један сасвим другачији начин. Он је једно време био синоним професора Филолошког факултета у Београду, а његов јавни ангажман посебно `80. година чинио га је пртепознатљивим и ван академске атмосфере.

Кад говорим о његовом делу ја бих рекао да се он и разноврсним и чудесним делом просто сврстао у ред најзначајнијих српских интелектуалаца двадесетог века; он припада оном низу којем припадају Слободан Јовановић, и Богдан и Павле Поповић и Скерлић... Он заиста спада у оне људе који су границе једног малог народа и једне мале културе дизали до неба. И сада, када он живи тај сан без снова, да тако кажем, он има настављаче, његов живот у култури се наставља.

Ја ћу подсетити да су непосредно након његове смрти објављени његови политички есеји, објављен је овај зборник али је београдски „Нолит“ врло брзо, после само годину дана од његове смрти, поновио издање антрополошких есеја. У истој тој години објавили смо и његов последњи роман „Сенке минулих љубави“ јер он је на крају свог животног века успео да оствари три романа, чиме је потпуно заокружио разноврсност свог дела, а ускоро ће „Нолит“, мислим на овогодишњем сајму промовисати једну оригиналну књигу насталу на основу текстова које је он објављивао у трећем програму Радио Београда, тако што би сео преко пута техничара и, диртектно у микрофон али на један много уверљивији начин него ја вечерас овде, говорио о најсложенијим питањима друштва, историје, културе, цивилизације и теорије књижевности.

"Буктиње", књига коју најављујем за овогодишњи сајам, то ће бити књига посвећена руским писцима, руској филозофији, Ничеу, и управо ће тај наслов „Буктиње“ на неки начин затворити све те есеје.

Кад говорим о Николи Милошевићу морам рећи да је он својом личном судбином, не бивајући у оном такозваном мејнстриму српске културе, долазећи са маргине, потврдио особеност српске културе али, на неки начин, и осамљенички изазов европске културе, према којем је појединац увек мера истинитог и новог. И зато се посебно захваљујем организаторима „Трга од књиге“ што смо у овом граду - заиста, граду писаца одвајкада и верујем и на даље, овај програм посветили једном великану наше друштвене мисли, филозофије и теорије књижевности-академику Николи Милошевићу.

Слободан ГРУБАЧИЋ – декан Филолошког факултета у Београду

КОРАЧАЊЕ ДО ТАЈНЕ И СТВАРНОГ ЗНАЧЕЊА КЊИЖЕВНОГ ДЈЕЛА

Ако аутор неког текста има бар мало осећаја за меру, онда сваки накнадни разговор о том тексту може личити непримерено или неприкладно. Па ипак, изузетно ми је задовољство што сам у прилици да у својству, управо декана Филолошког факултета а самим тим и у својству издавача и уредника овог зборника, не на последњем месту - и у својству аутора једног од текстова који се појављују у зборнику, проговорим нешто о непосредним мотивима настанка ове књиге. Наравно, могло би се одмах рећи да најбољи одговор на питање - шта се у овом зборнику налази, можемо потражити у предговору. Свестан сам, додуше и да бих могао да будем изложен опасности да будем оптужен за самодопадљивост на начин на који је на пример један Бернард Шо, самодопадљив какав је био када је рекао: "Ако желим да прочитам нешто што је заиста добро написано, онда седнем и сам то напишем".

Далеко од тога, предмет ових студија је Никола Милошевић, један од највећих умова на овим просторима у двадесетом веку; сјајан, бриљантан ретор, сјајан есејиста, дубокоумни филозоф. Због тога сваки разговор о њем, не може бити пуко присећање, не може бити ни нека учена реминисценција; он је за мене лично празник у души, он је озарен пијететом и искреним поштовањем. За мене су од најранијег детињства а посебно од периода мог академског сазревања најдубљи утисак остављале поуке, мисли, упутства мојих духовних ментора - мојих професора. Прво професора Зденка Шкреба у Загребу - то су била друга времена, наравно, и професора Фрица Мартинија у Немачкој код кога сам имао част и задовољство да докторирам. Ја сам одувек имао, а имам и данас,

утисак да учествујем са њима у неком имагинарном разговору, да слушам њихове савете, штавише понекад имам утисак да располажем са њиховом сагласношћу, чак и онда када се удаљавам од њихових ставова.

Никола Милошевић, као што сте у лепом излагању мога колеге имали прилику да чујете, је био сасвим друга прича; он је био поглавље за себе. Он је фасцинирао, не само овом логичном кохерентношћу свога излагања - он је фасцинирао и нечим другим, што је тада било потпуно непознато: то су биле нове теме. Публици гладној метафизике, васпитаној на неким празним, сиромашним апстракцијама, посебно је импоновала - она је била посебно фасцинирана, његовим разговорима, његовим темама о неизрецивом, неисказивом, о нуминозном, о нечем недокучивом. Наравно, у самој књижевности то није нова тема. Подсетићу само на Шекспира, рецимо на „Сан летње ноћи“ у којем Шекспир објашњава шта су песничка дела. Она су за њега „ваздушасто ништа“ - „airy nothings“. Наравно, кад год Шекспир говори о песништву, његове су речи двосмислене - оне приказују ваздушасто ништа, нешто што је у исти мах људско, приземно, банално, свакидашње али и узвишено - оно највише што могу да пруже људски ум и људско срце. Које то пође за руком у књижевности, тај може да се мери са боговима.

Никола Милошевић се није мерио са боговима; он се мерио са празнином коју су богови оставили за собом, као што се ми данас боримо са празнином коју је он – Никола Милошевић оставио за собом. Била су то, у тој духовној борби, дела једног сетног, меланхоличног чаробњака. А када је о чаробњацима реч опет се треба вратити Шекспиру и подсетити на његов лик Проспера у „Сну летње ноћи“:

„Наше игре су завршене“ - казао је Проспро и он ломи свој чаробни штап. „Али, ми те игре ипак морамо наставити“ као да каже Никола Милошевић, и он узима онај преостали део чаробног штапа - онај делић, и у том фрагменту у том магичном детаљу ми видимо окосницу методе, видимо приступ књижевном делу, уопште начину мишљења Николе Милошевића.

Неко ће, наравно, рећи да је то нешто што смо чули и видели раније. Неко ће подсетити, рецимо, на схоластичаре па ће рећи да је римска схоластика давно још говорила о томе да се на основу једног детаља може препознати целина: „на основу шапе може се реконструисати цео лав - сликати цео лав“. Оно што Никола Милошевић уноси је, наравно, нешто сасвим ново, сасвим другачије; он уочава динамику између детаља и целине, штавише - он уочава динамику између појединих исказа; он је творац да подсетим чувеног „Универзалног исказа“. Он примећује разлику и динамику између појединих строфа, појединих стихова, појединих речи, не

само реплика између ликова - разуме се, он види различите слојеве значења у једној појединачној речи; јер реч је слојевита, реч памти, она има различите слојеве значења.

Присуствујемо једној посебној драми, једном драмском епилогу једне устрептале, вибрантне, емотивно усплахирене сазнајне игре. Али, пре него што се Никола Милошевић окрене тим одређеним боговима, пре него што приђе уопште и дође до тог драмског епилога, он застаје, он се окреће и подсећа на принципе којима се он руководи. Он најпре упозорава да се књижевно дело не може протумачити једноставно, психолошки – он сам то каже - он који је толико био окренут психологији, а нарочито у последњим деценијама-психоанализи. Књижевно дело није пресована душа, каже он, то није нека у штампарску пресу сабијена психолошка карактеристика. Због тога се морамо чувати два поступка: један је да познате или мање познате чињенице из, рецимо-драматичног, чак скандалозног живота неког писца уносимо у то дело или га у том делу препознајемо па онда накнадно тумачимо живот пишчев; то је, кажем, забрањено.

Књижевно дело је жив организам, он пулсира потпуно независно. То може неке да подсети на једну помало заборављену теорију- теорију једног писца Јохана Волфганга Фон Гетеа која је, ево последњих година, изашла на видело - реч је о теорији сазнања. Та теорија сазнања, која је уједно и теорија тумачења књижевног дела, има четири става. Први став је да свако књижевно дело представља аутономност, нешто засебно. Да свако књижевно дело може бити протумачено искључиво културолошки, затим да књижевно дело колико год било аутономно, такође повратно делује на оне који га читају - не само на самог тумача кога такође фоирмира, него повратно утиче и на саму публику. Коначно, сам читалац или тумач неког књижевног дела остаје читалац само уз помоћ свог анђела спасења, уз помоћ праксе. Он је тумач и читалац само ако чита и то само ако много чита. Другим речима, тумач књижевног дела је и данас најмлађи царев син који је прешао једну препреку, али га чекају још најмање три.

И дозволите ми да завршим са овом терминологијом и метафориком бајке којом се, иначе, Никола Милошевић почео бавити тек последњих година живота изузетно успешно на трагу руских формалиста Цирјанова, Тропа, Ехинбаома....

"Сваки тумач и сваки читалац мора да подере", каже "најмање три пара гвоздених ципела, да пређе преко седам брда и седам мора и онда, на оној последњој обали, да угледа велики храст, у храсту велику крошњу, у крошњи шкрињу, у шкрињи срце а у срцу кристал којим је исписана последња тајна, и стварно значење неког

књижевног дела". Тој тајни се највише, далеко више од свих нас, приближио Никола Милошевић.

►►► ВЕНЧАЊЕ У ВОЗУ - Мирослав ТОХОЉ

Мирослав ТОХОЉ, ПРИЧАЊЕ СВОЈЕ ПРИПОВИЈЕСТИ

...Важно је да на културним манифестацијама и духовним скуповима има деце, а овде их има, и то ме радује.

На књижевним вечерима мени је тешко говорити било шта, после критичара који говоре максималне реченице, после којих писцу остаје једино да умре и да после смрти настави тај вечни живот. Мени је самом досадно да читам, да понављам оно што сам раније рекао на некој књижевној вечери - рекао је аутор и публици на „Тргу од књиге“ прочитао нешто што, како је објаснио, никада до сада није читао на књижевним вечерима - трећи и завршни део приповетке „Врста која изумире“, наглашавајући да је реч је о једном несрећнику, о једном победнику, о губитнику који прича своју приповест....

Тиме је Тохолј и завршио представљање свог романа „Венчање у возу“ за који је награђен наградом Борисав Станковић“ за 2007. годину.

Желидраг НИКЧЕВИЋ, књижевни критичар

МАЈСТОРСКО, ПЛЕМЕНИТО ПИСАЊЕ

Пред нама је један од оних неколико, који – пишући – тачно знају шта раде, и раде то мајсторски и племенито – ако наши животи и наше данашње писање, то јест читање, још могу претендовати на те старинске квалификације.

Кад то кажемо, кад тако високо подигнемо љествицу, ту је одмах тежак проблем одмјеравања према нашој проповједачкој традицији: дакле, колико је то што је сада понајбоље на нивоу наших заиста моћних образаца из двадесетог вијека – Андрића, Црњанског, Меше Селимовића.

Прозу Мирослава Тохолја можемо и морамо сагледавати у том традицијском контексту, јер се она и својим квалитетом и својим тематским и стилским чвориштима додирује са читавим низом, са свима има понешто заједничко, а од свих се разликује.

Да видимо, на примјер, колико се та проза аутентично привија уз нашу Историју, како нам она помаже да боље разумијемо и

снажније даживимо ту блиску а бурну, и трагичну прошлост. И наравно, оно што је можда најважније, да видимо како нам приповједач лагано и непретенциозно разоткрива оне дубинске континуитете наше националне судбине, како се те његове на први поглед мале приче о данашњој људској патњи и несрећи сливају у једну ширу и веома потресну фреску, како из тих тамних, депримирајућих расте драгоцену умјетност.

Не морам да подсјећам на биографске податке Мирослава Тохолја, можда кратко. Он је свој животни и књижевни пут започео у Сарајеву, и тај старт је био прилично ефектан. Тохол од тада важи за једног од неколико изразитих фаворита младе српске прозе, што ће му у ондашњем Сарајеву, наравно, веома искомпликовати каријеру. Касније он прави дубок и животни и поетички отклон од те ране путање, што ће му, наравно, искомпликовати каријеру у Београду.

Боље је да то прескочимо. Сада, ево, имамо "Венчање у возу", издање Завода за уџбенике, збирку прича која је добила награду Бора Станковић. Важније од сарајевских или београдских награда, то је чињеница да су пред нама приче које по мом мишљењу могу да врате поколебано повјерење у савремену снагу приповиједања, и које нешто заиста битно мијењају у нашем погледу на савремену српску прозу.

Рекао сам већ да је Тохол од старта један од најталентованијих писаца групе која је себе називала *младом српском прозом*. То је било неподијељено мишљење, и сада је - чак и код оних тумача који су доцније из познатих разлога покушавали да оспоре и дискредитују његово стваралаштво. Само што су они рани комплименти сада лукаво ублажени.

Критичари који су писали о Тохолу наглашавали су ауторово *мајсторство у грађењу атмосфере, изузетну језичку вјештину, поетску сугестивност и андрићевски подтекст*. Једногласно су указивали на књижевну вриједност симболичког епицентра ових прича, тј на *стање бола* које је Тохол узео као полазиште за грађење свог наратива.

У сваком случају, после Стида и Господара срца, а нарочито Куће Павловића, Мале Азије и Венчања у возу, можемо рећи да његов приповједачки сензибилитет маркира оно што се назива укусом епохе – и то са оне теже, непроходније, опасније стране. Наиме, ријеч је о прози која против струје и без оклевања зарања у само средиште националне стварности, а резонанца пустоши и патње, захваљујући снази стила, узраста до готово физичког осјећаја. Притом, ту заиста више нема никаквог формализма, никаквих експеримената, него ми просто видимо како се пуном снагом разиграва један природни, расни приповједачки дар, и

видимо како се тај дар више не може повиновати никаквој књижевној моди нити било каквим околностим такозваног књижевног живота. Ја у томе осјећам и нешто старинско, нешто из старијих мајстора. Ово је дубинско ткање, нема никакве сумње – а приповједач, као ткалац, ради са наличја. Тохољ пушта да његове реченице редом излазе на страницу, једна по једна; а из сваке приповједне гранчице законито се рађа нови изданак. Он плете ту своју мрежу, и живот из ње наравно бјежи, али оно што остаје може да изазове читалачку дрхтавицу, као што се то десило мени, недавно, кад сам током једне ноћи прочитао Венчање у возу и схватио да пред собом имам прозу достојну наше најбоље традиције.

Можда би у земљама са мирнијом историјом и бољим политичким системом таква проза изгубила много од своје ургентности и тежине, али у овој земљи и у овом народу њена је улога драгоцјена.

Рецимо, сви ми знамо да је у Андрићу српска проза двадесетог вијека имала врхунски критеријум приповједачке снаге и рафинмана, па између осталог, и ово што пише Мирослав Тохољ било би другачије да природно не израста из тог кода. Наравно, не само андрићевског, има ту још неколико прекодринских приповједачких колоса (Кочић, Матавуљ), али нам управо Андрићева имагинација некако најдиректније доставља призоре чија снага на један помало злокобан и фаталистички начин, превазилази своје историјске поводе.

Е сад, док читате Тохоља, ви осјећате ту тиху снагу и ту зрелост, осјећате како се обнавља, а ни један једини траг симулације. Знамо да је Андрићева проза остварила неке од епохалних могућности српског језика, то није спорно, али после ових малих потресних прича, Мирослава Тохоља осјећамо колико је тај свијет суштински жив, колико је инспиративан, само што за наставак треба имати душу, и перо мајтора. Рекло би се да се повијамо, помало таутолошки, на истој вјетрометини Историје, на истим ћупријама, под истим небом балканским. Међутим, проза Мирослава Тохоља показује нам да ту још постоји безброј скровитих мјеста, безброј незалијечених рана и заташканих сукоба. Да у непосредној близини сваког људског бола, сваког уздаха, у самој мatici патње, и данас борави један племенити посматрач и саучесник. То је наш приповједач.

Ова проза омогућава да до ријечи дође оно што је потиснуто, што рутински поглед не може и неће да види, оно што наша анестезирана чула понекад напосто не могу да региструју, или се не усуђују да објелодане.

Тохољ у једном интервјуу каже: "Својим умећем писац изражава осећања оних који немају свест о сопственом поразу и

страдању, оних који, ако и поседују основни облик артикулације, не познају језик и средства којима се она предочава. Дечијом сузом Достојевски мери величину Космоса. "

Исто то он формулише и овако: "Човек је велика и заборављена реч класичне књижевности. У модерној књижевности, човек је грешник и покајник. За постмодерне ауторе од човека је остао преступник над којег се наднела не поетика, већ политика, тачније идеологија. Али велика и заборављена реч **ЧОВЕК** клечи на коленима, молећи да је писац врати књижевности."

Као и раније књиге Мирослава Тохоља "Венчање у возу" јесте нека врста директне меморије, са снажним ратним подтекстом. У десет прича развија се суштински јединствен (идеолошки и национално препознатиљив) наратив, али са тако разноврсним тематско-мотивским варирањем, са тако спонтаним придоласком тзв. реалија, да би се слободно могло говорити о попречном пресеку епохе која је започета "неком давном и нечитком несрећом", склупчаном у дну свих наших рукописа.

(Да бисмо упознали једно доба, не треба ићи дуж теме, већ је треба, како је учио Шкловски на примеру Оклопњаче Потемкин, пресећи попречице).

Тохољ од тих скоро непримијетних детаља зналачки гради атмосферу која потпуно прераста своје поводе и обузима читаоца снагом за коју никад нисте сигурни из каквих дубина долази. Неке од тих прича заиста представљају мала ремек дјела, потресна свједочанства неописивог бола, са границе живота и смрти. Све и кад би хтио, Мирослав Тохољ из својих текстова више не може да одагна пустош са којом се вјенчао у оном распјеваном возу.

А што се тиче рата, важне теме Мирослава Тохоља, и омиљеног аргумента његових критичара, он је такође: "грубо речено, историјска апстракција – док ти не захвати родбину; зло је такође апстракција – док му жаоку не осетиш у сопственим грудима."

На то нас, уосталом, подсјећа и Николај Ростов, који је (каже Толстој) "имао толико искуства да је знао да се у рату све одвија другачије од онога што се може замислити и испричати."

Поводом Тохоља ја бих поменуо још једну драгоцјену руску паралелу. После Солжењицина, и Сергеј Довлатов је говорио да га је робија начинила писцем. "Био сам запањен дубином и разноликошћу живота. Срео сам слободу иза решетака. Окрутност, бесмислену као поезија... Угледао сам човека, у потпуности сведеног на стање животиње. Видео сам чему уме да се радује. И сматрам да сам прогледао."

"Ето чега све човек може с радошћу да се сећа!" – записује на 102. страници "'Венчања у возу'" Мирослав Тохољ, док читалац с невјерицом прати како се у мраку ипак објелодањује радост, и како

нас умјетност приповиједања штити од зла чија жаока не престаје да трепери у свачијим грудима.

27. 07. (недеља) 21:00

**► ТЕСЛА ИЛИ ПРИЛАГОЂАВАЊЕ АНЂЕЛА :драма
Улоге: Љубивоје Тадић и Радован Миљанић**

Дуодрамом ТЕСЛА ИЛИ ПРИЛАГОЂАВАЊЕ АНЂЕЛА по тексту Стевана ПЕШИЋА у режији Душана МИХАИЛОВИЋА отворен је програм на Тргу од књиге. Под коначно ведрим херцеговским небом потврду је добила оцјена позоришне критике да је ова драма више од позоришног чина, јер у њој Тесла открива десет правила прилагођавања анђела; и саопштава нам да су ти услови висока свијест о свом постојању, истрајност, усмјеравање свих виталних и духовних енергија на дјело, памћење, визуелизација, знање како да се психичке и виталне енергије претворе у оно што желимо, болест као очишћење духа и тијела од отрова, никада не заборавити ко смо и зашто смо на земљи, и коначно игра.

„Живот је ритам који се мора спознати. ја осећам тај ритам и управљам се по њему, и препуштам му се.... Све што живи повезано је дубоким и дивним везама: човек и звезде, амебе и Сунце, наше срце и кружење бесконачног броја светова. Те везе су нераскидиве, али се он е могу припитомљавати и умилостивити, тако да човек сам почне да ствара нове и другачије односе у свету, а да старе не наруши. Знање долази из Вационе – наш вид је његов најсавршенији пријемник. Имамо два ока – земаљско и духовно. Треба настојати да она посану једно око...”

Публика је ријечју била одушевљена, колико глумом Љубивоја Тадића и Радована Миљанића још више текстом Стевана Пешића.

►► НОЛИТ и ЈУ ГРАДСКА БИБЛИОТЕКА И ЧИТАОНИЦА ХЕРЦЕГ-НОВИ

МЕДИТЕРАНСКА ЗАГОНЕТКА : Бока и Бокељи / Славо Стојковић

Др. Ђорђе БУБАЛО – ТЕШКО ЈЕ ПИСАТИ О БОКИ

Ја сам замољен да о овој књизи вечерас говорим као историчар, али ја то нећу учинити из једног разлога што су историчари склони, када се појаве књиге које су намењене широкој публици, имају за свој предмет историју а нису их написали професионални историчари, да буду сувише ситничави. Ја мислим да таква њихова ситничавост треба да заврши у оном делу припреме

књиге који се тиче стручне редактуре. Ова књига у сваком случају не заслужује да се на тај начин о њој прича, и ја ћу се овде одрећи те занатске девијације. Дакле, ја мислим да ова књига много више заслужује да о њој говорим као Бокељ с једне стране, а с друге стране покушаћу да се ставим у положај оне широке публике којој је књига намењена. Кад кажем широка публика ја при томе не мислим на оно уобичајно поимање да је то публика која не тражи предходно предзнање да би се могла ухватити у коштац са овим штивом, већ мислим на публику у свој њеној разноликости; дакле на једну широку лепезу од стручњака до лаика.

Иначе, о Боки је врло тешко писати. То је један сразмерно мали простор у географском смислу који је натопљен историјским збивањима и културним слојевима. Аутор се прихватио једног врло тешког задатка да из тог обиља историјских збивања, догађаја издвоји оно што је особено у толикој мери да може неупућеног читаоца на лак и једноставан начин упознати са Боком. Његов циљ није био да пружи један историографски преглед, дакле преглед историје Боке Которске; он је покушао да је представи у њеној појавној разноликости. Да би то успео аутор је сабрао велики број занимљивих прича, анегдота, кратких биографија, покушао је да на један приступачан начин, представи читаоцу разноликост историјских процеса на сразмерно малом простору, и то је учинио тако што их је сабрао у неколико целина од којих свака представља препознатљиво обележје Боке Которске. Он је свесно ушао у један начин представљања који подразумева зналачко комбиновање пишевих импресија с једне стране, и с друге стране цитата из књига о Боки или оних књига које говоре о феноменима који су се на особен начин у Боки испољили. То је готово двадесет целина од којих ћу поменути само неке. Дакле, говорио је о бокељској особености, о Бокељкама, о хајдуцима, о поморству, о везама са црногорским владикама, о везама са Русијом, о православљу и католичанству и тако даље.

О Боки се писало и раније. Међутим, они који су о Боки писали, који су покушавали да дају неки целовит преглед обично су писали о наравима и обичајима свог времена, давали су своје личне импресије или утиске. Таква је, рецимо, књига о Боки и Бокељима коју је оставио Симо Матавуљ а којег је аутор, са правом јако пуно и где год је то било прикладно, цитирао. Оно што желим да истакнем као посебну вредност ове књиге то је уравнотежен приступ аутора. За разлику од једног манира који се данас све више испољава, који се уврежио у модерној науци или у ономе што се науком назива, аутор посматра Боку као једну целовиту појаву.

Да би то ближе објаснио представићу то кроз два карактеристична примера. С једне стране аутор ниједном не задваја

католички од православног дела Боке, а с друге стране, на један ненаметљив али сасвим јасан начин, он показује везаност Боке за своје херцеговачко и црногорско залеђе. У овом првом случају треба увек имати у виду да већ вековима уназад православна и католичка вера опстају заједно у Боки; некад се прожимају у истом месту, некад живе у суседству, некад су у добрим и пријатељским односима а некад се међусобно потиру, али једни се не могу схватити без других а Бока као целина се не може схватити без међусобног утицаја и заједничког живота православне и католичке вере. Штавише, у извесним периодима историје Бока је на једном малом простору заправо оличавала сву сложеност међуконфесионалних и међукултурних односа који постоје у Европи у време када је Османска држава на потезу од Суторине до Рисна држала бокелску обалу. Дакле, тада су се на малом простору сучељавале али и живеле заједно исламска, католичка и православна црква. Када је реч о овој другој појави која такође изражава ауторов јасан смисао за целовито приказивање бокелске природе, добро је познато да је херцеговачко и црногорско залеђе било биолошко врело које је давало ону свежу крв, која је чинила заправо Боку вековима виталном и животном. Међутим, без обзира на чињеницу што су Херцеговци и Црногорци периодично, у већим или мањим масама, попуњавали Боку свежом људском снагом, они су истовремено често у првој, а сигурно у другој генерацији прихватили навике и обичаје нове средине, и то је она цивилизаторска улога коју је Бока вековима вршила; она је у односу на своје залеђе била својеврсна метропола. Ову чињеницу наглашавам утолико пре што се тај процес у последње време некако окренуо, па је тај талас дошљака почео да прилагођава Боку себи, што се може приметити на сваком кораку.

Ове чињенице о уравнотеженом приступу и приказивању Боке и бокелске историје наглашавам због чињенице да ће сваки добронамерни, радознао читалац у њој наћи понешто за себе. Дакле, за ову књигу могу да буду на равној ноzi, да тако кажем заинтересовани и проучаваоци и добри познаваоци Боке, и Бокелји, и они који Боку воле, и на крају широка читалачка публика, од којих многи вероватно о Боки не знају ништа. Кад имам на уму ову широку читалачку публику којој је у највећој мери ова књига намењена, ту пре свега мислим на оне који о Боки не знају ништа или знају врло мало а имају добру вољу да је упознају. Дакле, могла би се књига у том смислу упоредити са оним приручницима у којима се разна људска знања или вештине дају неупућенима; могла би да има поднаслов Бока за неупућене. Када је о њима реч треба нагласити чињеницу да књига излази у једно врло тешко време. То говорим зато што ми се чини да је данас Боку много лакше и свестраније упознати кроз књиге, него непосредно - на терену.

Имам утисак, а надам се да се варам, да смо на прагу раздобља када Боку нећемо моћи на прави начин да упознамо тиме што ћемо боравити у њој. Чини ми се да може лако да се деси да неко ко је чуо много лепих прича о Боки Которској, о лепотама њене природе, о богатству њеног историјског наслеђа, дође у ту исту Боку да се на лицу места увери о томе о чему је чуо; вероватно ће рећи - па, шта је ово? Једнолични хотели, једноличне грађевине, једнолични туристи, једнолични кафићи - све сам ово могао видети на било ком другом месту, на било ком другом мору. Пошто имам утисак да смо на прагу таквог једног времена, утолико је ова књига драгоценија јер ће се потенцијални читалац или онај који Боку жели да упозна, много лакше упознати са њоме преко ове књиге или преко неке збирке старих фотографија, него тиме што ће на само место доћи. Другим речима, дошли смо у време када Бока практично нестаје пред нашим очима .

И најзад, хтео бих да дам неки свој лични утисак о томе како књигу треба читати. Потенцијални читалац може да се поколеба када књигу види због саме њене дебљине, због броја страница које пред њим стоје. Међутим, ова књига је права енциклопедија у дословном смислу те речи, или - ако хоћете - сваштара у позитивном смислу те речи. Не мора се читати од корице до корице. Веома често много већа корист је од ње ако се почне читати на једном месту, заврши на другом, па поново почне читати на трећем; ако се један те исти одељак чита више пута. Дакле, грађа је распоређена и саопштена на такав начин да је можете почети читати било где а да се не осетите изгубљеним; да вас прича одмах понесе. Из тог разлога мислим да она има прави карактер приручне књиге. Дакле, свакоме ко жели да упозна Боку или ко жели да се на њу подсети када је од ње далеко, требало би да стоји на неком месту да му буде при руци; на радном столу, на ноћном сточићу, у приручној библиотеци.

Зоран ЖИВКОВИЋ – уредник „Нолита“

СКАЛЕ ПРЕМА ДУХУ

Више је него задовољство бити овде, помало ако се може и доприносити угледу и развоју ове манифестације, а када смо у прилици да остваримо и нешто што је још више од тога -а то је сарадња, саиздаваштво у овом случају; онда је то заиста задовољство и осећај части и пријатности је много већи.

Захваљујући књизи Славка Стојковића и захваљујући сарадњи са Градском библиотеком и читаоницом у Херцег Новом, "Нолит" ће у овогодишњој својој продукцији на сајму имати једну заиста

раритетну и интересантну књигу која ће бити занимљива не само за Бокеље који живе у Боки и оне који избивају из Боке -у Београду и неким другим великим градовима, већ и за нашу читалачку публику широм Србије и ван Србије; јер Бока је нешто што спада у такозвани медитерански феномен или наше искуство Медитерана. Кад већ спомињемо ту реч морам рећи да је Славо Стојковић дао и тај сретан и заиста леп наслов „Медитеранска загонетка“- ја ћу вас само подсетити да је Медитеран у историји цивилизације значајан из много разлога; знате и сами да су ту настале три основне религије, знате и сами шта је он био у миленијумима који су иза нас. Ја ћу за ову прилику да кажем да је занимање за Медитеран у неком синтетичком филозофско-историјском смислу изнео на један посебан начин чувени Фернард Бродел, који се, наравно, није служио датумима и годинама већ бавио идејама и променама, и он је негде дефинисао Медитеран као простор који почиње негде са првим маслињацима испод Белгије и завршава се са неким првим палмама изнад Сахаре.

Тај простор, без обзира на свеукупну разноликост - и демографску и сваку другу, краси једно јединство или нека културна и цивилизацијска изохипса која се осећа без обзира на језике, верске и све друге разлике. Ја ћу за ову прилику само подсетити да је, на пример, једно истраживање Светске здравствене организације `70-тих година потврдило или изнело у светску јавност да се најбоље и најздавије живи на Медитерану. Та истраживања која су обнародована у многим књигама открила су ту тајну да је живот на Медитерану мање стресан, иако нам се то можда не чини ових година, и да је захваљујући маслини и маслиновом уљу квалитет живота већи, а проценат болести -и оних највећих и најзначајнијих, мањи у том простору него у неким другим. Ми знамо да постоји једно идеалистичко схватање Медитерана, посебно на континенту, да се на Медитерану живи по мери неке „неподношљиве лакоће постојања“. Ја могу у овој прилици да кажем понешто и о схватању темперамента на континенту који је иманентан Медитерану; навешћу само један пример који је скорији -а могли бисмо да бирамо много таквих примера.

Познати италијански писац, иначе физичар по струци, Луђано Де Крешенцо у једној занимљивој књизи „Историја античке филозофије“ наводи један догађај који се збио у Напуљу средином 80-тих година баш када је онај „Наполи“ предвођен Дијегом Армандом Марадоном, који се служио једном божјом руком - ако се сећате, освојио титулу првака Италије. И онда је неко од тих „тифоза“-навијача, који помало личе свугде у свету једни на друге, написао на локалном напoлитанском гробљу-„штета што ово нисте доживели“.

Када сам био у прилици да хвалим Херцег Нови једном старијем которском господину он је прихватио све моје реченице о Херцег Новом и рекао: "лијеп је град ал` треба чинит скале". Можда је та реченица која има, и помало неког цинизма или неког односа који ви можете препознати, била последица и неоспорних чињеница - како се овде каже, да се у Котору највише славило када је „Приморац“ губио мање од 10 разлике од „Јадрана“ из Херцег Новог оне `58. када је „Јадран“ предвођен Станишићем био „казнена експедиција“. Али ја нисам желео да ствар оде у том смислу; те скале које постоје и које чине Херцег Нови препознатљивим мене су подсетиле на стварне скале овога града и чињеницу да је, захваљујући његовој тајни која још није откривена, овај град привукао такве умове и људе да су они направили оне праве - духовне скале; скале према духу, према оном најузвишенијем и најважнијем. Притом ћу само поменути, не можемо то заобићи, и Иву Андрића, и Михаила Лалића, и Бранка Лазаревића; поменућемо и ону Средњу уметничку школу која је изнедрила не само сликаре и вајаре него, заиста, занимљив свет-поменућемо и сликара Воја Станића који је такође један препознатљиви део Херцег Новог.

Хоћу да кажем да је по тим скалама - тим духовним, наш данашњи домаћин загребао на један прави начин и направио једну књигу која се издваја од сличних књига, која се ослобађа оног традиционалног историјског позитивизма, која је једна необична, занимљива и неочекивана синтеза на тему Боке и Бокеља. Она јесте писана љубављу, она има унутрашњу кохеренцију коју не чине само подсећања на важне догађаје и анегдоте из Боке Которске, већ је он обилато ту књигу снадбео и важним цитатима из светске цивилизације и књижевности, тако да смо добили једно штиво по високој мери писмености. А ту љубав, као нешто што греје аутора, осећа и читалац док чита књигу о Боки и Бокељима док он, гледајући тај део Медитерана који је и посебан и свој али је и део целог Медитерана, личи одозго негде - на пример из авиона, на модро око Бококоторског залива.

Ова књига је нешто што је један корак даље у приближавању не само новим генерацијама него и у слављењу ове средине, али засновано на свему ономе што нам је донела 2008. и нови век, и засновано на чињеници да је један ваш суграђанин - ваше горе лист, завршавајући оно што се зове, најпре „Политикина“ школа писмености, затим радећи на начин који открива једног ерудиту каквог нисмо знали да имамо пре ове књиге, да смо добили књигу која ће бити сада угаони камен. Једна књига после које ће другачије бити све књиге и све расправе о Боки и Бокељима. Имајући такву књигу која је на неком трагу Медитеранског бревијара или сличних књига, али која се држи чврсто свега онога о чему је суверено

говорио господин Бубало, мислећи на осетљивости времена и тренутка, она показује разноликост Боке и Бокеља у једном јединству које је иманентно и овом тренутку, без обзира и на најновија историјска и свака друга искуства која доживљавамо ми у свакодневници, а и у времену које ће вероватно бити пред нама.

И на крају, како би рекли Енглези - али не и на последњем месту, ја ћу рећи нешто и о аутору. И као дечак, живећи на једном другом крају црногорског приморја, када власник - сада већ огромне количине непотребног знања, радовао сам се кад дође штампа у мој град и жељно смо чекали штампу; читали смо све рубрике, али у тим годинама се читала спортска рубрика посебно. Наравно да тада медији нису играли такву улогу и ми смо захваљујући извештачима и људима какав је Славо Стојковић, стварали слику о тим великим мечевима, о тим великим спортским догађајима. Својим именом и презименом, својим стилем који је пре свега био заснован на писмености која често пута није иманентна спортском новинарству, али то новинарство за разлику од других и могло је у том времену да има ширину и да себи допусти нешто што нису могли унутрашњо - политички и други коментатори; он је врло брзо постао један од најбољих, а неки су тврдили и наш најбољи спортски новинар.

Те реченице, ти описи тих догађаја, тих великана нашег детињства са потписом Славо Стојковић још увек живе међу читаоцима попут мене. Зато ми је и било задовољство и посебно драго кад сам добио од њега рукопис, бивајући најпре њим одушевљен, да дођем у ову прилику и да кажем: да су најбоље књиге најбоље друштво, како каже један великан светске културе; а Славо Стојковић нам је омогућио једну такву књигу и једно такво друштво.

Невенка МИТРОВИЋ, директор ЈУ Градска библиотека и читаоница

ИЗДАВАЧКА ДЈЕЛАТНОСТ НОВСКЕ БИБЛИОТЕКЕ

Жељела бих најприје, кратко да представим издавачку дјелатност Библиотеке, чија се програмска орјентација темељи на принципу завичајности, односно публиковању наслова из културне историје, традиције и живота Боке Которске, као и стручних издања везаних за библиографски рад у оквиру пројекта Завичајне збирке.

Од 1999. године Библиотека је издавач часописа БОКА : зборник радова из науке, културе и умјетности, који излази једанпут годишње, а његов реноме потврђује чињеница да је уврштен у међународне базе података научних часописа у Паризу и Берлину.

Едицију РЕГИОНАЛНА БИБЛИОГРАФИЈА БОКЕ КОТОРСКЕ покренули смо 2000. године.

Прва књига у Едицији ЗАВИЧАЈНА РИЗНИЦА је фототипско издање „Автобиографија протосинђела Кирила Цвјетковића и његово страдање за православље“, потресна прича и можда непоновљив примјер страдања савинског монаха, рођеног Баошићанина, протосинђела Кирила Цвјетковића, које је било цијена истинског патриотизма и непоколебљивости у вјери.

Друга књига у едицији јесте „Путописна проза“ знаменитог Бокеља, др права, предсједника владе Књажевине Црне Горе 1907-1912. године, уредника „Гласа Црногорца“, календара „Грлица“ и часописа „Нова Зета“ и аутора неколико књижевних студија, Лазара Томановића. Оба наслова приредио је Проф. др Горан Максимовић.

Књига „Медитеранска загонетка“, аутора Слава Стојковића, заједничко је издање београдске издавачке куће Нолит и ЈУ Градска библиотека и читаоница Херцег-Нови. Ово је прилика да јавно изразим задовољство за успјешну сарадњу са Нолитом и посебно са главним уредником г-дином Зораном Живковићем.

Издавачки савјет Библиотеке и рецензент Веселин Песторић, веома добар познавалац културне прошлости Боке Которске, оцијенили су да је књига вишеструко корисна и да свакако завређује публикавање.

У име Библиотеке, као суиздавача, задовољство ми је да поздравим уваженог, г-дина Слава Стојковића, који се вјерујем овдје не осјећа као гост и да кажем пар запажања о аутору и књизи, за чије сам се публикавање залагала.

Из биографије Слава Стојковића издвојила бих следеће: Стојковић је Бокељ, Луштитанин; дипломирао је на Филолошком факултету у Београду, на катедри за свјетску књижевност; радни вијек провео је у новинско-издавачкој кући „Политика“, на пословима од сарадника до главног и одговорног уредника; у 2007. години био је највреднији читалац Библиотеке града Београда, а у његовом картону читаоца евидентирано је више од 250 прочитаних књига; на задњој корици књиге, у биљешци о писцу, написао је о себи: „Док је у Боки размишља о Београду, а живећи у Београду сања Боку“. Пажњивом читаоцу свакако неће промаћи ова префињена градација, исказана ријечима **размишља и сања**. Завичај се сања и када је то сурови крш и када је, како каже дон Нико Луковић за Боку „храм коме је небо једини достојан свод“. Човјек удаљен од завичаја има потребу да ту посебну везу са завичајем искаже, на себи, најпримјеренији начин. У традицији Боке веома је снажно утемељено задужбинарство и потреба да се у родни крај донесе све што је у корист његовог напретка: икона, литургијски предмети, умјетничка дјела, култура у најширем смислу ријечи, цвијет и стих, и књига коју нам Славо Стојковић вечерас поклања.

Нијесам случајно поменула податак о књигама прочитаним у току само једне године. Мото Трга од књиге 2006. године била је мисао коју је изрекао Francois Mauriac: „Реци ми шта читаш, па ћу ти рећи ко си, то је истина, али ја ћу те боље упознати ако ми кажеш шта поново читаш“. За мене, као неког ко се по природи свог посла определијелио да се дружи са књигом и живи међу књигама, овај податак има посебно значење и у настанку књиге „Медитеранска загонетка“, а вољела бих када би се и наша библиотека могла похвалити овако вриједним читаоцима.

Неоспорно је да је књига МЕДИТЕРАНСКА ЗАГОНЕТКА настала на темељу десетина хиљада страница, релевантне литературе, које је аутор годинама читао. Прочитану литературу саопштава кроз текст, не у фус нотама и на тај начин јасно указује читаоцу да нема намјеру да напише научну књигу. Рукопис књиге сам читала са посебним интересовањем, јер сам као завичајни библиограф, у Градској библиотеци, често размишљала који је то начин да се огромно богатство Завичајног фонда Боке Которске и мноштво информација о Боки, на популаран начин, представи широј читалачкој публици. Ми у Библиотеци ту мисују остварујемо кроз библиографско-истраживачки рад, подстицање на стручно и научно истраживање и објављивање радова у зборнику Бока, те кроз изложбе, представљање и публиковање наслова са тематиком Боке. По мом скромном мишљењу, књига Слава Стојковића заправо је прави пут до шире читалачке публике, која ће се уз мало добре воље, читајући ову књигу, прошетати кроз бурну историју Боке, и на тој својеврсној историјској позорници упознати многе „велике и мале људе“, знамените и заборављене, сазнати ко су били Бокељи некад, како је Бока кроз своју историју одолијевала онима који нијесу долазили као добронамјерни путници, или умјетници инспирисани њеном задивљујућом љепотом, како је опстајала и остајала увијек своја, како се бранила од туђинске војске и власти, негативних утицаја и прихватала само праве културне и цивилизацијске вриједности.

Књига је структурирана у 19 поглавља, која јесу цјелина, али се могу читати и појединачно, јер заправо представљају коцкице, које аутор слаже у мозаик како би ријешо „медитеранску загонетку“.

Мислим да је значајан квалитет ове књиге објективност, јер је аутор успио да превазиђе манир, којем често прибјегавају завичајни аутори уопште, а то је писање у суперлативу и занемаривање онога што није вриједно хвале. У форми лагане приче, пријемчиве за читаоца, аутор нуди сијасет података, опречна мишљења и виђења догађаја, не сугерише и не намеће закључке. Мислим да ова књига захтијева активног читаоца, она подстиче на размишљање и посебно подстиче знатижељног читаоца да потражи примарни извор и шире

се обавијести о темама које га занимају. Ријечју, књига провоцира читаоца да се и сам упусти у одгонетање медитеранске загонетке. Вјерујем да ће „Медитеранска загонетка“ Слава Слојковића наћи пут до читаоца.

Славо СТОЈКОВИЋ, новинар и публициста

КРСТОЛИКА БОКА – ХОРИЗОНТАЛА, МОРЕ – ВЕРТИКАЛА, ЛОВЋЕН

Осам година сам ишао овдје у школу, с Роса овамо, а нисам знао да прелазим границу два свијета; моја Луштица то је Млетачка република, Херцег Нови – Отоманска империја... стари Бокељи су ми рекли да та граница, иако није уцртана, ту - наред кАнала и дан данас постоји.

Пошто сам, попут свих Бокеља, онај који одлази - обично заувјек, десио се један случај који ме вратио Боки. Моји београдски пријатељи су ми доведе дошли причама да су, малтене, све Новљанке мажоретке, да свака носи у руци мимозу, као што су ми се Новљани попели на главу да у Луштици о свакој драчи виси пршут, у свакој каменици сир из уља и тако даље. Доста тог времена - неколико деценија провео сам у кафани, бранећи Боку онакву каква јесте и Нови онакав какав јесте, а Нови ми је најдражи због тога што ни један стари споменик није порушио - ми се не стидимо да су овдје били и Срби, и Босанци, и Турци, и Млечани, и Аустроугари, и Талијани, и Њемци и тако даље. На сваком мјесту у Новоме то је сачувано али су Новљани остали Новљани, као што су Бокељи остали Бокељи.

Размишљао сам о тој историји - колико смо ми, уствари, жртве. Често ми се дешавало да гледам, пошто сам ја с друге стране Кумбора, и питао се: зар није аустроугарска морнарица могла да нађе неко десето мјесто - него баш испод моје куће да подигне највећу побуну морнара у историји; зашто нас не оставе на миру? Па, да ли смо ми, рецимо, свјесни - то сам читао у „Боки“ сјајном часопису, да ми једној хајдучици Стани Гојковић треба да захвалимо што нам Аустријанци нису арсенал из Тивта саградили у Савини него га је она у`ватила -то није давно било око 1880. ту на Змијицама гдје је тунел према Зеленици, и скинула га до гола. Документи о Стани Гојковић постоје у Архиву Херцег Новог, и кад је тај генерал аустроугарски видио какав је овдје народ збрисао је и саградио тај арсенал у Тивту; хвала Стани Гојковић!

Ми много више знамо о нама него што смо у стању да напишемо. Мене дубоко повриједило кад је мајка Сима Матавуља кад је он дошао у Нови са 22. године, рекла: „синко, ди ти идеш међу неврнике “ - да смо ми невјерници... А Симо је оставио најљепше

трагове у Херцег Новом и многе његове најљепше приче су баш посвећене овоме граду.

Боку красе: једна хоризонтала - то је море и обала, а друга вертикала је Ловћен. Паметни историчари су увијек говорили о тој мјери односа нас и Црногораца, мада је и ту било неспоразума. Да не говоримо о другом, осим о 1848. и писму Владике Рада-Његоша да идемо са Јелачићем, са Далмацијом... Бокељи су му одговорили да неће; ми нисмо Далматинци, ми смо Бокези, поручили су ...

Стојковић је навео још неколико примјера за своје трвдње о специфичностима Боке и Бокеља, помињући и чињенице између осталог о Бокељској морнарици и савјетујући да упркос свему као туристичку атракцију треба сачувати Коло Бокељске морнарице, Светотрипунске свечаности, параде и остало.

Своје обраћање сајамској публици завршио је објашњењем да је о појединим темама можда говорио темпераментније, показујући и томе да је Бокељ и Луштчанин..

►►► **ПОТАЈНИК** - Иван Негришорац

Иван НЕГРИШОРАЦ - ПОЕЗИЈА КАО ДИЈАЛОГ СА ПРЕЦИМА

Ово је поезија која је настала у блиском додиру са, пре свега, некаквим породичним наслеђем и са свим оним што сам слушао од својих предака. Ово је, дакле, нека врста дијалога са прецима; нека, ако хоћете, врло лична историја која се преломила у, пре свега, мојој дечачкој свести још док сам имао прилике да слушам шта је некада било и да се питам шта је то оно што се данас дешава и има ли то икакве везе са оним што је некада било..

Кад год се обратимо прошлости ми констатујемо како, заправо, ту прошлост, пре свега, не познајемо. Тако се и мени десило да сам трагом неких прича које сам слушао од својих предака, бабе, деде, стричева и тако даље, открио невероватне ствари управо у вези са селом одакле су моји пореклом, и чији сам назив узео за сопствени псеудоним. Село се зове Негришор и морам да га поменем; изузетно је занимљиво место које је дало неколико занимљивих људи као што је, рецимо Јанко Михаиловић, или Петар Протић – члан Српске академије наука, односно-прво Дрштва српске словесности који је, рецимо, подизао тополивницу у Крагујевцу. Просто је невероватно - кад год загребемо у било коју локалну средину, ми ту нађемо неке ствари које су од далеко већег значаја него што та локална средина обећава.

Желидраг Никчевић, књижевни критичар ЈЕЗИЧКА ИСТРАЖИВАЊА НА ТРАГУ НАЈБОЉЕ ТРАДИЦИЈЕ

*Имате пред собом два вршњака, рођена средином прошлог
стољећа.*

Неколико биографских података. Негришорац живи у Новом Саду и предаје на Филозофском факултету. Главни је и одговорни уредник нашег знаменитог часописа Летопис матице српске. Објавио је до сада 9 књига поезије, на почетку је „Трула јабука“, 1981. године, овјенчана Горановом наградом, затим долази „Ракљар. Желудац“, па онда „Земљопис“, „Топло, хладно“, „Абракадабра“, такође награђена од Друштва књижевника Војводине, па књига „Хоп“, а за „Везнике“ Негришорац 1995. добија награду Ђура Јакшић, збирка стихова „Прилози“ и сада „Потајник“.

Поменимо и један његов роман, „Анђели умиру“, као и драме „Фреди умире“, „Куц, куц“, „Истрага је у току, зар не?“ и „Видиш ли свице на небу?“

Негришорац потписује и једну врло битну критичку студију о српској неоавангардној поезији – „Легитимација за бескућнике“, и читав низ запажених аналитичких текстова о нашој савременој литератури, и о неким од наших традицијских ослонаца.

Ријеч је, дакле, као што видите, о врло свестраном и продуктивном стваралаштву, о човјеку који је потпуно одан литератури и то не само у оном њеном строго индивидуалном, креативном виду, него се у раду Ивана Негришорца осјећа, запажа и једна рекао бих просветитељска нота, један напор да се ствар књижевности анализира и практикује у ширем друштвеном контексту, да се њени проблеми и учинци сагледају као дио опште културе и националне духовности.

Чини ми се да је Негришорац један од врло ријетких наших аутора који подједнако држи до свог сопственог креативног рада и - с друге стране, али истовремено - до онога што у заједничком духовном пољу реализују други аутори, при чему је његов допринос изузетан баш зато што су његови критеријуми строги и увијек аргументовани, и методолошки и стилски поткрепљени.

Ја се, на примјер, сјећам његових текстова о савременој поезији, из осамдесет и неке, који су дјеловали програмски и били право откровење за читаву генерацију, у свим тадашњим југословенским центрима, и свима је било јасно да на сцену ступа неспорни ауторитет, са аналитичким и синтетичким даром који превазилази генерацију и почиње да обухвата шири поетички и духовни хоризонт.

Његова поезија била је прилично херметична, тада се то називало „рад у језику“, или „лом језика“, - Михајло Пантић каже да је Негришорац превалио дуг пут од провокативног неоавангардисте треће трећине 20. стољећа. У сваком случају, ту су се са огромном енергијом истраживале звуковне и значењске компоненте стиха, њихова сагласја и судари, пренапрезала се стиховна синтакса, ломила интерпункција, и чинило се, на први поглед, да све то заиста нема никакве везе са традицијом – зато што смо традицију углавном погрешно замишљали као неки уредан и богат врт, са лако доступним и римованим плодовима, а мање се бринули о коријенима, о дубинским потенцијалима језика који је у овој врсти посла једино оружје.

Каснији развој пјесника Негришорца показује да он тај рад у језику само наставља, донекле другим средствима, али ја никако не бих рекао да се ради о неком преокрету, о „пробуђеном историјском чулу“, повратку традицији и сличним стварима.

Мислим да је Негришорац увијек био свјестан своје стваралачке лирске путање, и да су његова језичка истраживања увијек била на трагу наше понајбоље традиције. Потајник је вјероватно круна тог рада.

До Потајника, наравно, било је много посла. Сви ми знамо да данашњи српски пјеснички језик није баш свјеж и чист, да нема ону гипкост и природност коју су имали наши не тако давни преци. Дучић је, рецимо, суверено владао тим савитљивим материјалом српског језика, па и кад би подражавао неке стране узоре, читалац би махинално осјећао и препознавао богатство и слободу покрета у свом језику. Касније се то мијењало, ја мислим нагоре, до данас, кад се ријечи у поезији употребљавају са много психолошке тенденције, кад се језик запетљава и кад имамо све више нелагодности према његовим природним струјањима.

Негришорац у Потајнику као да је понесен управо том струјом добре предаје. Његов лирски исказ ту стално призива друге гласове, гласове издалека, и они му се врло природно јављају, и стапају се у заједничко исконско брујање.

„Збирка Потајник је изрекла похалу памћењу и дала реч прецима – да бисмо чули оно што одавно већ одбијам да сами себи јасно и гласно кажемо. Оно што после свега знам, то је да надмен и презрив став нас данашњих више говори о нашој неспособности и духовној беди него о слабости наших предака“.

Чули сте, Потајник је, према лексикографима, чувар тајне, или скривено скровиште, или извор који периодично избија, или онај који одано служи некога а сам је скривен. Све су то срећне поетске шифре, а унутра је „албум најразличитијих прича и призора, слика,

збивања и свједочења из прошлости, изговорених гласовима знаних, мање знаних и незнаних ликова."

Чини ми се да овдје, као и у случајевима рецимо Ђорђа Сладоја, или Рајка Нога, са једне стране имамо ни мање ни више него покушај директног уписивања у национални слух и колективну меморију, а са друге стране, такође веома строг захтјев - да се кроз то исконско брујање провуче неупоредиви лични тон, да се умакне клишеу.

Чини ми се да ова поезија чува ту старинску амбицију, да нас као народ некако задржи на окупу, да она покушава да остане у близини онога што нас као народ конституише. Било би добро да се о томе мало више зна и ван књижевног угла, да се пјесничке поруке пажљивије послушају, и да их некако чвршће вежемо за своју животну судбину.

28. 07. (понедељак) 20:30

► МАЛИ ПРИНЦ: дјечији мултимедијални програм (НВО Avenir – Херцег-Нови)

Креативни центар невладине организације „Авенир“ је наставио са активностима за младе и за љето 2008. године је организовао језичке и умјетничке радионице те креацију представе „Мали принц“.

Овај програм је могао бити реализован захваљујући: Министарству иностраних послова и Културном центру Републике Француске, Заводу за школство владе Црне Горе и Скупштини Општине Херцег Нови, која је подржала овакав рад са младима, углавном члановима Умјетничког центра АС.

Ради се о интердисциплинарном приступу упознавању књижевног дјела са креацијом плесног перформанса. Комбинујући и спајајући књижевност са осталим умјетничким изразима: музичким, плесним, ликовним и театарним, водитељи радионица су стимулисали и развијали код дјецe осјећај за француски језик, књижевност и умјетност, а нагласак је био на креативности и реализацији плесне представе.

„Мали принц“ француског аутора Антоан Д Сент Егзепериа је поред свог књижевног квалитета, често цитиран по својим филозофским и универзалним хуманитарним вриједностима и порукама. То је филозофија припитомљавања и мудрости, супродстављања два различита погледа на свијет; оног рационалног којим на све око себе гледају одрасле особе, и оног маштовитог, исконски дубоког, дјечјег. „Мали принц“ је инспирисао многе умјетнике кроз разна остварења почевши од позоришних представа,

опере, мјузикла, филма до цртаних и анимираних филмова за најмлађе.

Све речено потпуно су оправдали учесници радионице креативног центра „Авенир“ о којима је говорила **Андреа Перековић** плесни педагог и кореограф из Француске, чији су корјени из Херцег Новог.

►► ДИВЉИ ЈАГАЊЦИ – Ева Рас

Ева РАС – ПИШЕМ И СЛИКАМ И ЗА ВАС

Има много људи који причају да пишу за себе; ја нисам од тих писаца - ја пишем за вас, рекла је Ева Рас, поздрављајући публику на Тргу од књиге.

И кад сликам, никада не сликам за себе него сликам за некога ко жели да има такву слику, и мислим да Бог зато и дели дарове, да људи имају дара да они који немају времена за то, добију то што желе да имају.

Мало пре сте чули да свугде причам како је ово моја најбоља књига, што је и било време; имам скоро 70 година, било је време да напишем своју најбољу књигу. А исто морам да вам кажем да никада у мојим животним плановима нисам имала такав циљ да имам 70 година; то ми није био никакав план. Али, никада нисам желела ни да умрем, па ево ме са 70 година, и пошто и даље желим да будем овде у Херцег Новом под овим звезданим небом и на овој дивној планети, имаћу још и 100 година.

У једном мом роману сам написала да ће смрт морати у сну да ме поведе, јер будна нећу хтети да пођем са њом. Јесте, ова планета је божанствена и лепа је. Не кажем да је лако бити човек на овој планети али је, свакако, јако лепо.

А овај роман сам написала о мом оцу, и зато ми је требало да остарим да схватим како сам имала дивне родитеље, и како је Бог тим мојим родитељима дао јако занимљив живот. Кад би то човек сам измишљао никада не би могао да измисли, а мој отац је, замислите, имао само 18 година кад је мене призвао на овај свет, а моја мати је имала 25 година. И чим сам почела да растем, као ова дечица овде у првом реду, била сам трована од свих мојих тетака, сви су само говорили: твоја мајка је полудела кад је видела твога оца, твоја мајка која је била удата и имала малог сина заљубила се у младића и развела се, и тебе су направили. И ја сам се стално стидела, осећала сам да то нешто није у реду јер тако су ме тровали. Предрасуде су страшни отрови на овом свету, а тај 20. век је био пун лажи, стално су нам говорили неке ствари, стално су нам

говорили како су замишљали да треба да буде а нису нам говорили како ми треба да остваримо то што треба. Сећам се, стално су говорили о невиности код девојака: да је невиност најважнија, док си невина ти си богата, невиност је твоје богатство... Ја нисам ни знала шта је то, а када сам сазнала шта је то и кад сам видела како сви насрћу на то, онда сам се удала са 18 година, да више то питање скинемо са дневног реда. Наравно, тај брак није могао да траје јер, удати се само зато да вас нико више не пита да ли сте невини или нисте невини, то није основа за брак; а обоје смо били јако млади и то је брзо нестало. Увек сам упоређивала свој са животом мојих родитеља и, некако, уопште ми није падало на памет да пишем о њима; то се зове јаз између генерација - да децу родитељи не занимају. Децу занима њихова будућност и њих занима да уђу у сопствени живот, и тако и мене исто док сам била млада. Ја сам слушала - ја сам целог живота знала да је мој отац био Јеврејин, знала сам да је био у партизанима, знала сам да је био у Дахауу, знала сам да је преживео Дахау, али мене док сам била млада то није занимало.

Знате како сам овај роман написала? Пре три године било је сећање на ослобођење Аушвица-шездесетогодишњица, не могу да кажем прослава, јер то није била прослава него је било просто одавање поште свим тим људима који су из тих логора отишли на небеса. И онда се десило чудо да сам ја у новинама, јој не мојте се плашити што ћу оговарати неке личности; ја све податке имам из новина-значи то је било тако. У неким новинама сам прочитала да је Србију и Црну Гору, тада се још нисмо растали него смо били једна држава, а кад сам била у Италији један доктор Луиђи ме питао - одакле сте госпођо, ја кажем из Србије и Црне Горе, а он каже - како сте ви из две државе; ја кажем па то је сад једна држава.. Да сад не дуљим ту причу са доктором Луиђијем коме нисам могла да објасним из које сам ја земље, и прочитам у новинама да Србију и Црну Гору на комеморацији, на сећању на страдалнике у Аушвицу нико није представљао. Тада је председник био Светозар Маровић и нешто га је болела глава, имао је температуру, и онда је неком свом доглавнику рекао да он не може да отпутује, него тај доглавник да оде, или он сам или да именује неког другог. А тај доглавник је имао сина који је славио рођендан па је заборавио, сметнуо с ума и тако се десило да Србију и Црну Гору нико није представљао. А ја јако волим да сурфујем по интернету и тај интернет је фантастична ствар - све можете сазнати, и мене је занимало да ли је још нека европска држава била одсутна као што је била Србија и Црна Гора. И то сам укуцала на Google-у: ко није присуствовао сећању на жртве у Аушвицу; и онда видите како је све то феноменално и како је живот чудан; ја сам тражила један податак а сазнала сам један

други податак, и то сасвим случајно...Сазнала сам да нове генерације који су се родили пре 30, пре 25 година да стварају покрете и доводе у питање да ли је уопште постојао холокауст. Онда сам се заинтересовала за то и видела сам да ти нови нараштаји о томе мисле да је то нормална појава у рату, да се истребљују народи, да се неком не допадају Јевреји, неком се не допадају Словени, Роми и да прави конц-логоре, и да их тамани и да генерације које потом долазе сматрају да је то било у рату и да је то било нормално.

И онда сам се сетила свога оца, и сетила сам се разних ствари које сам много пута слушала, и онда сам схватила да бити писац није само привилегија да ви пишете увек о томе о чему желите да пишете, него да понекад морате да пишете и о нечему што је горућа тема. А,видите то исто спада у лажи 20. века када су стално говорили нека правила да писац треба ово или да треба оно; не, писац треба то што он примећује да на овом свету није како треба.И ја сам,сећајући се свога оца видела да ја немам довољно материјала да напишем роман о њему, па сам онда почела да трагам по архивима, да читам казивања људи који су преживели, али пре тога сам све чега сам се сећала о оцу, написала. И сада кад је књига готова, сада се види да су најдирљивији тренуци у књизи управо они делови којих сам се ја сећала, оно што је причао мој отац: кад су стигли у Дахау када су гесаповци свим заточеницима давали по једну анзис-карту да се јаве кући и вероватно су им требале адресе - где су још Јевреји, где су Словени,где су Роми и свима су изделили анзис-карте да се јаве кући да су стгли срећно. А мој отац је написао погрешну адресу.

Знате, ја нисам Јеврејка јер ми је отац Јеврејин,а јеврејство се преноси преко мајке, али у овој књизи сам написала и то колико је то чудесно, како Бог не дозвољава никаква правила; ја јесам Јеврејка зато што ме је бака Јеврејка подизала а не добијате ви генетски свој род, него васпитањем. И пошто ме је Јеврејка подигла у духу јудаизма,ја јесам то; ја нисам по законима који вековима и еонима важе, ја по томе нисам Јеврејка али по томе како се понашам и како живим – ја јесаам Јеврејка, јер ви сте то што јесте. А та моја бака, она је била јако напредна жена-све то што вам сад причам то је и у књизи тако да ћете моћи да читате, али лепше је овако причати из главе.Та моја бака потицала је из ортодоксне јеврејске породице која је држала до свих тих законитости, по чијим законитостима ја не припадам њима, и ја сам у овој књизи описала седам генерација моје јеврејске породице. Јер да би се једна озбиљна ствар испричала није довољно да дотакнете само једно време; да би се о холокаусту могла испричати књига која је озбиљна било је врло потребно да се исприча и прича о седам генерација... и

ја сам, наравно, узела седам генерација жена јер Јевреји своје жене јако поштују и кажем да се и националност и вероисповест преко мајке преноси. Од тих седам генерација жена од 1841. до данас, седма генерација-мала Мариша, поживи само три године јер је свој живот започела у трећем миленијуму, који је исто тако јако опасан за свако живо биће; и мала Мариша најмлађи члан те породице гине у авио несрећи и не окуси овај свет, већ оде са овог света.

Та моја бака се 1905. заљубила у једног католика из околине Минхена који је био трговац свилом, она се удала за њега а њени су је се због тога одрекли, јер је то било непримерено и недопустиво да се удаје за католика. А католик који ју је оженио, такође је био изопштен из своје фамилије јер они, пак, нису дозвољавали да се њихов син жени Јеврејком. Али њих двоје, упркос томе што су знали последице, а обоје су били из богатих, имућних породица - размажена деца, али они су ступили у грађански брак и изродили су пет синова, међу којима је мој отац био најмлађи. Врло брзо кад су се они венчали видело се да им је без потпоре родитеља живот јако тежак, и онда је моја бака себе прогласила снајдерком да би за петорицу синова могла хлеба да да, и да ради. Она није уопште била снајдерка и ја сам то видела `47. године - какве је она хаљине шила. Али, она је била ауторитет, она је умела к`о најбољи политичари да своје мишљење наметне и сећам се: једна лепа млада жена је дошла... знате оно после `47. кад сам се ја освестила на овом свету, цела Европа је била у рушевинама, сви смо били гладни, зиме су биле опаке, хладне, језиве - са великим снеговима, није било одеће, није било огрева; ничег није било. Видим ја овде седе главе као моја, који се сећају тих времена. И сад, нека млада жена је успела да нађе неки модни часопис са кројним листом па је скинула неки чаршаф од свиле и донела баки да јој сашије, а она-пошто није умела да шије, онда је морала да нађе други разлог. А, знате-Јевреји имају једну изреку да кад неког хоћеш да одбијеш, онда је сваки разлог одговарајући; шта год кажеш то ће бити баш тај разлог, јер си одбила и то се не може променити. Сад моја бака није хтела да је одбије јер је ту била лова-она ће то да сашије било како па ће узети паре - и погледа онај часопис, погледа жену и каже: девојко, јел` видиш ти себе, јел` видиш ти на шта личиш? Па, твоје су сисе на твом пупку а дупе носиш на петама; теби треба сашити хаљину која ће да покрије ту ругобу, да људи не виде како си ружна! И сашила јој је хаљину оно к`о џак, оно до чланака, оно рукави довде, крагна довде и нема ништа на томе; и како сам ја присуствовала тој сцени ја сам одједанпут видела како смо ми сви у том предграђу тако обучени, као и та девојка - јер она није умела другачије да шије. И како су јој синови расли, тако је она свој ауторитет наметала свима и сваком сину је одредила који ће шта да буде - из најбољих

намера.И тако мог оца који је био побожни Јеврејин, који је још од раног детињства желео да постане лекар и да нађе нит живота у телу, и онда је знао да ће он да буде патолог-јер на живом човеку се не може тражити нит живота;и њему је она одредила да буде посластичар и послала га је у Истанбул да научи да прави баклаве, тулумбе, бозе и тако. И мој отац је целог живота био истрауматизиран због тог двогодишњег учења у Истанбулу јер тамо је био у некој великој посластичарници и једног дана је један пацов упао у сладолед а газда је у`ватио пацова за реп, извук`о га и отресао назад сладолед а пацова је бацио да отрчи. И мој отац, који је преживео Дахау и сибирске гулаге, никада није јео јело које је неко други спремао...

У овој књизи сам описала и то.Видите,он је мени говорио податке које ја уопште нисам нигде у казивањима видела, рецимо о тим анзис-картама које су добили и ја сам се дуго питала како ја то нисам нашла у архивима.И онда сам помислила да је могуће да нико није преживео из тог транспорта, осим мог оца, и да се због тога то нигде није појавило као казивање. Сад ћу вам прочитати тај део...

Дивно је што смо напољу,што је бука око нас,и дивно је да смо ове вечери сви здрави и да сви можемо да слушамо о једном времену и о људима којих више нема овде...

Ја не знам је ли боље да вам препричавам или да читам, јер чини ми се кад вас гледам у очи да се онда боље чујемо... И треба да се гледамо, онда се боље комуницира. Ја то као писац стално покушавам да докажем - да језик није никакво књижевно чудо,него је језик средство комуникације. Знате да сам ја написала један роман у ресавско-косовском дијалекту јер то је исто богатство српског језика, и нека је то сељачки језик,и нека ту нема падежа, али важно је да ви то кад читате разумете и кад разумете онда вас то исто тако потреса као да је написао не знам какав сладокусац - писац. И моја бака, она је просто из књижевног дара, она је одређивала туђе судбине, она је налазила девојкама мужеве, она је мирила брачне другове, она је објашњавала како не треба да се разведу, и тако је просто била к`о неки пеницилин у том крају где сам ја расла. Јер, тај њен ауторитет је мењао свет...Ја сам се већ била удала за Раса, дипломирала сам, стекла сам и неку малу почетну славу као глумица, кад сам једног дана отишла да посетим баку. Она се замлаћивала са служинчади, пошто је она успела после Другог светског рата, не баш да се обогати као њени, али имала је седам крава, имала је жене које су ту помагале, имала је наполичаре, купила неку земљу и просто -била газдарица.И свађала се са својим потчињенима и поштар је викао на капији, и ја сам отишла и погледам оно-ко баки пише, нисам баш била ни нешто нарочито радознала, кад видим име и презиме мог оца;и тако сам

сазнала да је мој отац жив.И онда сам му прво послала писмо, па сам отишла у Будимпешту да га сретнем и то како сам ја њега срела; па, то нема писца који то може да измисли. Он мене није чекао на железничкој станици јер, просто телеграм је каснио - у том времену то је тако било.И сад ја у Будимпешти се шеткам около и сваког мушкарца загледам - да ли је то мој отац...Јер, знате-зато сматрам да је ово моја најбоља књига; она има много нивоа и о многим стварима прича. Кад сам се ја `41. родила, онда су биле другачије норме живота. Данас жене рађају децу после 30-те, 40-те године - све се то продужило и оно што оне рађају касније то је биолошки, ако је могуће, све у реду. Али, данашња деца немају очеве јер жене неће да се удају; хоће да имају децу а неће да се удају. Ја стално причам да ми као да смо на прагу неког новог матријархата - имате јако много жена које саме на своја плећа узимају одговорност да подижу нове нараштаје. Али, ова књига говори о недостатку оца; главна јунакиња ове књиге остари, а још увек јој недостаје отац. Јер отац је део живота - то је Бог тако саставио; да дозивају нове нараштаје. А,ево како је то моја генијална бака објаснила. Она,осим што је била ауторитет, она је била и јако вољена и надам се да ће се после овога и вама допасти. Ништа није тако како изгледа на овом свету; на овом свету неко ко је оштар, хладан, ауторитет, који командује - може бити вољен. Може,јер зрачи нешто; ви се плашите, ви рациом знате да то вама смета, да ви не бисте тако, али то у вама казује да ту персону ви волите. Она је лечила и животиње, она је свашта радила...

..."Свако жели да буде вољен, сви ми живимо да бисмо волели и да нас воле. Упамти драга-мудрост увек предходи науци; један постаје два а од два настаје један.То је суштина живота" говорила је моја бака и са овом филозофијом живела 101 годину и умрла је у возу јер је долазила из Упсале, јер један од њених синова коме је она наменила да буде кројач, он је после рата исто побегао од ње и постао је атомски физичар и професор на универзитету на Упсали који је један од најстаријих универзитета на свету. Научио је други језик и на том другом језику је постао то што је желео да постане. Али, сва су њена деца била здрава, тај њен ауторитет је сејао здравље около.

Највећи учинак је за ову књигу урадио Примо Леви који је преживео Аушвиц и који је целог живота писао књиге о Аушвицу и о том погрому,и Примо Леви је дошао до закључка да ако је било холокауста нема Бога. И ја,читајући, тражећи податке о временима о којима нисам слушала од свог оца кад сам могла, док је био жив, ја сам наишла на дела Прима Левија и просто сам имала потребу да напишем једну књигу која говори о томе да страдања и муке од побожног човека могу да направе још побожнијег човека. Јер, мој

отац који је био побожан, он је остао побожан и кад га је Рас питао `63. године-па, како верујеш у Бога када си у Сибиру са чарапом изувао и своју кожу, када си гладовао? Њему је Други светски рат трајао 12 година, онда је он рекао, ви знате да Јевреји не смеју да изговарају божје име - само говоре: он, онда је мој отац рекао: ја сам њему захвалан зато што је он мени дао улогу жртве, а не улогу SS официра или Хитлера или неког другог. И тако од Светозара Маровића дошли смо донде да је то било позитивно што он није отишао, јер се родила једна књига која побија то да неко сумња у то да је овај свет могао да настане сам од себе. И мој отац је ипак умро тужан јер, при крају живота је увидео да је цео живот тражећи нит живота, био на кривом путу; да нит живота није у нашим телима него је у божјим рукама и да је цео живот уствари, уместо да је њега служио тражио нешто што није наше и не припада нама....

Радмила Кунчер – НАЈПЛОДОТВОРНИЈА ЈЕ ЖИВА РИЈЕЧ ПИСЦА

Са књижевницима сам од `80 године у Библиотеци града Београда, и наравно да сам научила да нико од вас вечерас није дошао да би се сусрео са Радмилом Кунчер већ сте сви дошли да чујете реч госпође Еве Рас.

То је најбоља препорука књиге. Ми библиотекари смо по свим нашим статистикама и испитивањима закључили да је, поред свих медијских промоција, текстова у новинама и разних критичара, жива реч писца је најплодотворнија. Она је управо позив на читање и као што иначе Ева Рас говори: ја сам овде да вам кажем шта је писац хтео да каже. А верујте ми, она је и до сада веома много рекла и надам се да има још много што шта да каже. Ева Рас каже - ово је моја најбоља књига а мени дозволите да кажем и госпођи Еви Рас и вама; ја не верујем у то, нисам сигурна - свака нова Евина књига биће боља, ја јој то од срца желим.

Са Евом Рас путујем дуго година кроз Србију а то је почело од промоције књиге, њене збирке приповедака „Са врха Месечеве планине гледала сам свој округли гроб“. И као што сте ви вечерас дошли да видите Еву Рас тако сам се и ја приљежно припремала за то књижевно вече. Имала сам једну изванредну књигу приповедака концентрисану, и као што сви ми који се бавимо књигом исподвлачимо одређене реченице, пасусе, поодвајамо све и то нам буде нека припрема за разговор са одређеним писцем. Наравно, све сам ја то урадила, завршило се наше вече, била је препуна Змај Јовина улица, београдско читалиште, али-шта ми се десило? На крају програма док су људи разговарали са Евом, неко ми је украо ту књигу. Ја сам, наравно, добила касније ту књигу. Ева је имала

неколико издања те своје збирке приповедака, међутим ја никада не могу имати поново ту своју књигу због које јако жалим, јер у том примерку књиге ја сам подвукла оне реченице Еве Рас до којих ми је веома стало и то у оном првом читању. А свако друго читање већ је нешто друго и, наравно, биле би то друге реченице. Зашто вам то говорим? Припремајући се за ово вече-сви ми који се сусрећемо са вама морамо бити добри ђаци, ја сам опет погледала неке подвучене реченице. Јуче смо путовале мало дуже па смо разговарале и ја кажем: Ева, знаш шта бих ја требало да урадим: кад наиђу неке муке, када ме ухвати нека депресија - сви ми смо у овом животу подложни томе јер нас живот не штеди, требало би само да узмем твоју књигу и да читам оне реченице које сам подвукла и сигурна сам да би ми било боље...

Ја нећу да вас замарам и да вам читам многе подвучене реченице, али ћу вас упутити на ову књигу да је читате не зато што је, како рече госпођа Ева њена најбоља књига, већ зато што заиста ова књига нуди обиље, не информација, него оних савета људи из народа казане кроз лик њене баке. То су они савети, то су оне реченице којих се свако од нас сећа јер свако од нас има иза себе баку, деду - има некога чија рач нам одзвања у ушима и бива нам једна водиља. На почетку овог романа Ева Рас на самом крају првог пасуса изговара, односно уписује једну реченицу која је мени била веома, нећу рећи лепа већ ми је она симбол читаве Евине личности. Дете изговара ову реченицу упућену својој баки и каже: "Бако, куда нестане белина када се истопи снег"? Та запитаност коју сви ми видимо и свако од нас то осећа кад год би видео снег, само може неко да се запита ко има огромну радозналост и та радозналост је никада не напушта. Управо то је личност госпође Еве Рас.

Она говори о животу и каже: "Жива сам само кад тежим нечему и није ми свеједно чему... дани нису протраћени ако смо сачували живот јер све чинимо да бисмо пренели себе из овог дана у следећи. Треба остати на ногама, не кљокнути под теретом обавеза, бити довољно јак за тугу коју морамо да носимо.

Преживети овај дан, сачекати сутра, то је највећа награда постојања јер нико не зна шта је после живота".

►►► НВО КЊИЖЕВНА ЗАЈЕДНИЦА ХЕРЦЕГ НОВИ И ЊЕНИ ГОСТИ

Снежана ВУКИЧЕВИЋ ЧВОРО - пјесникиња, писац и сликар

ДУБОКА, ЖЕСОКА, ЕМОТИВНА ПЈЕСНИЧКА РИЈЕЧ

У име Књижевне заједнице Херцег Нови сајамску публику је поздравила Снежана Вукичевоћ Чворо, а поезију су осим ње говориле и Славка Даковић и Никола Мартиновић

Нажалост, пјесници Душан Говедарица и Веселин Лазаревић нису били на Тргу од књиге, из здравствених разлога, објаснила је Чворо и пожељела: .Нека нам они буду здраво и весело, а ми ћемо покушати да вам пренесемо било црногорске поезије која је позната као жестока, дубока, емотивна и оригинална; како би и било другачије кад се сви ми угледамо,овако или онако, на Његоша - нашег владику, пјесника и господара.

Ево, ту смо на овом тргу гдје се сабира позитивна енергија, а то мора бити тако кад је на једном мјесту и црква, и писана ријеч и сви ми са жељом да спасимо и дух и књигу, а тиме и сами себе. Херцег Нови – бићу мало нескромна као Новљанка, је један прелијеп град који одолијева упорном нарушавању природе и архитектуре. Исто се односи и на грађане који одолијевају нарушавању духа и људскости. Зато су у овом граду боравили, живјели и живе многи писци, различитог менталитета, старосног доба и литерарног карактера. Довољно је поменути нобеловца Ива Андрића, Сима Матавуља, Душана Костића, Михаила Лалића, Марка Цара. Рећи да је овдје Његош учио школу, да је новска умјетничка школа одњеговала генерације најпознатијих црногорских сликара, да ова Књижевна заједница наставља ону традицију у којој су радили Босиљка Пушић, Драгољуб Шћекић, Миленко Вицо и остали. Као писац желим да нагласим значај савремених новских писаца Николе Маловића, Мираша Мариновића, Вишње Косовић, Оливере Доклестић, Шпира Живковића, Весне Радовић, Винке Перишић-Шаренац, Мирјане Матијашвић, Дејана Ђоновича, а неке сам,ето можда и пропустила.

Познато је да Црна Гора врви од умјетника.Искрено се наддам да ће их бити и више јер сматрам да ће тако свијет бити бољи и љепши, рекла је Снежана Вукичевић Чворо.

►►► ДОДЈЕЉИВАЊЕ НАГРАДА „ТРГА ОД КЊИГЕ 2008“

Свим учесницима исказујемо, искрену ријеч захвалности, посвећеницима књиге, издавачима који у неизмјерно тешким условима, истрајавају да књигу као преносиоца и сабиратеља духовности, творе, написали су у образложењу одлуке о наградама чланови жирија Желидраг Никчевић, Ратомир Павловић и Добривоје Петровић.

Пред члановима жирија је био доста тежак и деликатан посао јер су се нашли пред обиљем вриједних дјела. Радиле су појединачно и тимски, и на крају постигли потпуну сагласност и одлучили:

За ИЗДАВАЧКИ ПОДУХВАТ награђени су:

**„Речник српског језика”,
издавач Матица српска, Нови Сад 2007.**

**„Студије о Богородици
издавачка кућа Јасен, Београд, 2007.**

**„Избор из Прустових дјела”,
РАИДЕА 2007. Београд**

**„Пут до књиге” Милета Грозданића,
„Публикум”, Београд, 2007.**

„РЕЧНИК СРПСКОГА ЈЕЗИКА” Матице српске представља догађај од историјске вриједности за српску културу, а изванредан пријем који је “темељна књига српске писмености” доживјела у јавности, пружен неочекиван али недвосмислен доказ чињенице да Срби, ипак, посједују културу коришћења ријечника. На овај капитални пројект чекало се пуних 180 година од 1818. Дакле први пут послје Вука, Срби у једној књизи имају научни попис стандардних ријечи. Ко пажљиво погледа у ово штиво, осјетиће сво богатство и раскошну љепоту српског језика. Цивилизација је живот учинила разноврснијим, разуђенијим, и то прати језик, посебно ријечник као регистар културе. Наша генерација, на извјестан начин, закључује епоху традиционалне културе, коју не малим дјелом похрањује у језик као у трезор.

Данас се наш језик не може изједначити с “народним”, тј. с језиком широких народних маса, како је било нужно у Вуково

вријеме, а чега су се држали многи наши језикословци још и цио вијек после његове смрти.

Сваки језик данашње Европе изграђен је напорима добрих писаца, стручњака, публициста, преводилаца и других образованих људи, исказује се првенствено у књижевности, стручној литератури и медијима. Лексикографи су осуђени да губе трку са животом и временом.

Деценијама су наши људи само знали за „Вујаклију“ и створило се неписано увјерење да је само за стране ријечи неопходан приручник, а да домаће тобоже сви знамо. Стварност је далеко од тога. Тек сада ћемо имати ријечник у коме можемо тражити рјешење када пишемо задатак, или чланак, или реферат за годишњу скупштину, или дођемо у сукоб са лектором у редакцији, или се макар са друштвом у кафани посвађамо око промјене, нагласка или тачног значења неке ријечи. Једнотомни ријечник је намјењен сваком ко говори или пише српски и требало би му пожељети да достигне милионски тираж.

За нас у Херцег- Новоме интересантно је поменути да је 1858. на узвишењу Србина, које доминира Херцег Новим, испод тврђаве Шпањоле, основана Српска поморска закладна школа, значајна не само по српском придјеву у Аустријској моннархији него неупоредиво више по томе што је овдје први пут српски језик ушао у употребу као народни језик, којим говоре Бокељи све три конфесије. Ово је тренутак да се каже да је све до 1914. у Поморској школи у Котору матерњи језик био италијански иако италијанских власти у овом времену није било још од 1797. када је под налетом Наполеона пала Млетачка република. Српски језик додуше изучавао се у тадашњим школама у Боки али као страни језик.

„СТУДИЈЕ О БОГОРОДИЦИ“, Јасен, Београд, 2007.

Писац књиге Мирјана Татић Ђурић, дугогодишњи виши кустос Народног музеја у Београду и аутор преко 120 студија у најугледнијим домаћим и страним публикацијама, један од наших најеминентнијих живих историчара умјетности радила је ову књигу више од 40 година, и један је од највећих бораца против заборава са њеном чудесном монографијом - Студије о Богородици.

Ми данас живимо на планети заборава, планети чији је континент настао од оног малог острва у океану. Преломни догађаји и покрети који су довели до свеопштег заборава су славна Француска револуције и свеослобађајуће Просветитељство: Два угаона камена модерне Европе заборава. Као и свака револуција и Француска је

имала задатак да убије хришћанску прошлост и уништи миленијумско памћење. На истом задатку Просветитељства је у Европски дух на мјесто ишчупаног сјећања и истинске вјере предака, усадило идеју напретка и вјере у будућност.

Мирјена Татић Ђурић не открива нешто страно, непознато, већ управо оно што је заборављени темељ наше духовности. Отуда ових 40 студија о различитим „иконографским представама Богородице широм цјелокупне хришћанске васељење“ представљају истински мелем на рану нашег заборава. То важи и за иконе Богородице чије је прве иконе урадио свети Лука, за живота Богородице у Палестини.

Наводна конфузија типова Богородице, пројављена кроз мноштво њених имена и епитета, говори сама за себе: Дјева Марија, владичица Богоматера, Милости пуна, Богородица добротинитељка, Богородица прекрасна, Понор милосрђа, Богородица победоносна, Богородица Пречиста, Богородица Краљица, Безгрешна мајка, Мајка Логоса, Небеска краљица, Богородица истинске наде, Тројеручица, Извор живота, Утјешитељка, Господарица, Уточиште, Надежда.

Наравно студије о Богородице су и студије о српском средњовјековном сликарству, поезији, теологији, али исто тако и о српској средњовјековној држави и њеној посвећености Богородици.

У преамбули за Милутинову цркву Богородице Ратачке стоји питање са којим су се носили сви ктитори“ коју похвалу ти принети, како те назвати“.

Код нас у Боки хришћани се моле Христу, али поморци више зазивају Мајку божју. Зато што вјерују да Богородица као мајка никада не учествује у божанском гњеву. Богородица тражи да се ублажи строга праведност њезиног сина.

ИЗБОР ИЗ ПРУСТОВИХ ДЈЕЛА, ПАИДЕА, 2007. Београд

Ниједан превод из Прустових дјела не даје нити би икад могао дати сасвим задовољавајући, коначан текст, јер је Прустов роман у ствари недовршен: писац се до самог смртног часа упињао да штошта доврши или поправи, али један тако огроман stroj од неких 3000 страна, у непрестаном бујању, неизбежно је понегдје остао неупотпуњен или неусклађен. Стога дјело, поврх своје изузетне љепоте, пружа читаоцу и један драматичан приказ отимања од болести и смрти.

„ПУТ ДО КЊИГЕ“, Пуб ликум, Београд 2007.

Овогодишња конкуренција у ликовно-графичком обликовању књиге није била толико јака, али се одмах издвојила својом

свеобухватношћу, концизношћу, и значајем за будуће генерције књига Милета Грозданића „Пут до књиге“.

Истраживање аутора разврстано је у 7 поглавља која су богато илустрована примјерима типичним за текст који обрађују. Крећући се од првих познатих пиктограма, клинастог писма и хијероглифа, до РБГ или ЦМ Ипсилон К система боја за компјутере, Гозданић на преко 600 страна прати континуитет књиге у графичком, ликовном и технолошком смислу.

Кад књига као дио историје човјечанства споји у себи одличан текст и врхунску графичку обраду, постаје својеврсно умјетничко дјело. Грозданић је овом књигом управо то и урадио. Направио је сјајно умјетничко дјело.

►►► РИЈЕЧ НА ЗАТВАРАЊУ ТРГА ОД КЊИГЕ

Радован БОЖОВИЋ, Секретар Секретаријата за друштвене дјелатности

У СУСРЕТ „ТРГУ ОД КЊИГЕ“ 2009.

Надам се да се вечерас сви осјећамо испуњеним и богатијим за нова искуства и нова сазнања.

За осам дана сајма преко овог подијума су продефиловале познате и занимљиве личности из свијета књижевности. Чули смо оне који пишу и оне који критикују. Наравно, свако од нас највише вјерује својој критици и свом укусу. Баш зато се надам да је утисак позитиван, јер је у разноврсним и квалитетним програмима свако могао да нађе нешто за себе.

За ових осам дана требало се једноставно препустити књигама да нас „воде“, а водиле су нас на занимљив пут. Увјерили смо се да је предходна година била издавачки богата. Издавачке куће су се потрудиле и да нам што боље представе своја најрепрезентативнија издања. Такође, са поносом можемо закључити да и аутори воле доћи и представити се на „Тргу од књиге“.

Осим овог јединственог амбијента испред цркве Светог Архангела Михаила и старог града, ауторе је посебно надахнула и „најпажљивија публика на свијету“. Овај сајам књига је изградио своју публику, која не само да је редовно пунила гледалиште, већ има и захтјевне критеријуме што се тиче литературе, као и начина представљања нових наслова. Дакле, и ове године смо показали нашим гостима да књижевност Новљанима није страна. Да његујемо култ књиге више од једног вијека и да имамо високо постављене

критеријуме вриједности у литератури. Зато љубоморно чувамо и стално обогаћујемо ову нашу манифестацију са жељом да буде вјечна, исто као што смо култ љубави према књизи преносили с кољена на кољено.

Сада већ, без лажне скромности, можемо се похвалити да је овај међународни сајам књига испунио очекивања и организатора и публике. Сви програми су били добро посјећени и лијепо прихваћени од публике, а на штандовима је постојало велико интересовање за куповину књига. Понуда је ове године била богатија, са већим бројем издавача, што се показало потпуно оправданим.

Посебан квалитет овогодишњег сајма је велико присуство младих и дјецe на нашим програмима и на штандовима, што значи да књига побјеђује нове начине анимације и разбирлиге (интернет, видео игрице и слично), што значи да ће књига остати отворена и, надамо се, прочитана. Шаролики дјечји програми су привукли најмлађе, али они су боравили неколико сати међу књигама и оне им више неће бити стране и туђе.

Из горе наведеног произилази закључак да је постојећи концепт „Трга од књиге“ добар, а нама остаје да привучемо што више величина из свијета књижевности и, уопште умјетности, да нам буду гости.

Сајам књига је нешто што наша Јавна установа Градска библиотека и читаоница Херцег Нови брижљиво припрема и осмишљава и представља један логичан резиме једногодишњег ангажовања и квалитетног рада у библиотекарству. Слушајући идеје, коментаре, похвале и критике посјетилаца са овогодишњег сајма, организатор већ размишља што би то требало поправити и иновирати за следећу годину.

Овим је Међународни сајам „Трг од књиге 2008“ завршен, уз позив де се видимо следеће године на истом мјесту са новим насловима и новим ствараоцима.

PRESS ПРОМОЦИЈЕ НА „ТРГУ ОД КЊИГЕ“

► БЕЛИ ПУТ – Владимир Рогановић

УПОЗНАВАЊЕ ПУБЛИКЕ СА СВЈЕТСКОМ ЛИЕРАТУРОМ

Издавачка кућа "Бели пут" постоји три године, а настала је у жељи да представи нека од најзначајнијих дела класичне и савремене дечје књижевности и литературе за одрасле. У питању су сликовнице, илустровани романи за прво самостално читање,

романи за тинејџере, даровнице, едукативне књиге, стрип, графичке новеле, кратке приче и романи, поезија...

Мисија "Белог пута" јесте непрекидно упознавање читалачке публике са светском литературом највиших књижевних домета и ауторима који имају снагу да надживе време и очаравају генерације; брига о књигама, брига о ауторима који су их стварали и о људима који ће их читати.

За публику у Србији и региону је од великог значаја то што је ова издавачка кућа обновила стазе стрип издаваштва и у свету одавно заступљен жанр графичке новеле довела пред читаоце.

Објављивање капиталних књига започело је у библиотеци "Графичке новеле" где су објављена издања која су означила прекретницу у историји жанра и у начину посматрања дела девете уметности. У овој амбициозно замишљеној библиотеци, појавиле су се књиге из великих, незаобилазних серијала, које код сваког љубитеља стрипа завређују истакнуто место – "Сендмен", "Проповедник", "Бетмен", "100 метака", "Хеллблазер", "Град греха". Можда највећи по обиму стрип икада објављен на српском језику, "Надзирачи" су означили почетак једне епохе у развоју књижевности, не само стрипа.

Поред ове библиотеке у којој је већ објављено петнаестак књига за сва времена, стрипови са француског говорног подручја представљају се у библиотекама Интеграли и 88. Издвајају се наслови: "Блексад", "Самброви", и "Тамо где поглед не допире", као и најновији "Каста метабарона"1 и 2 и "Торгал".

У библиотеку Стрипови улазе: сјајан избор најбољих гегова једног од најпопуларнијих ликова свих времена, "Хогара Страшног", "Конан", непревазиђени "Гаша", ремек-дело Фелинија и Манаре "Пут у Тулум" итд.

Због свега тога, "Бели пут" воли да о својим издањима мисли као о књигама које завређују посебно место и највише полице у личној библиотеци својих читалаца. Стога се пуно пажње посвећује квалитету израде књиге и то није тешко приметити чим се књига узме у руке.

►► Београдска књига – Милан ТАСИЋ
КЊИГЕ О ЈЕЗИКУ - ТЕМЕЉНА ВРИЈЕДНОСТ

Београдска књига, позната по капиталним дјелима из домена лингвистике, представила се на Тргу од књиге на press промоцији на којој је говорио директор Милан Тасић.

Он је посебно скренуо пажњу на Енциклопедију цитата, објављену у едицији Адресе, јер се ради о јединственом дјелу трочлане екипе Силвије Луковић - Булат, Светлане Мирчов и Мирославе Лукић на коме су радиле континуирано три године, а прикупљале грађу више од деценије.

Едиција Пут у реч, посвећена лингвистичким темама, искристалисала је, према речима Тасића, у најзначајнију и најтраженију библиотеку овог издавача и сви наслови који су до сада објављени доживјели су више издања. Као пример, он је навео треће издање "Језичких доумица-новијих и старијих" Егона Фекетеа и друго издање веома траженог "Српског језичког приручника" академика Павла Ивића, Митра Пешикана, Ивана Клајна и Бранислава Брборића.

У овој едицији штампани је и "Асоцијативни речник српског језика" и "Српски језик у нормативном огледалу", а оба дјела су плод колективног рада најугледнијих лингвиста.

Београдска књига није велики издавач, али има свој "издавачки лик", а штампањем књига о језику задужили су српску културу, оцјена је о раду издавача који је на неки начин дао допринос и објављивању једнотомног „Речника српскога језика“ (Матица српска) темељне књиге наше културе.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

ТОМАС ВЕНЦЛОВА: ЛИЈЕПО ЈЕ НА ТРГУ ГОВОРИТИ О КЊИГАМА

Путујем, дакле јесам, рекао је Томас Венцлова када је прије двије године посјетио Београд, и тако одао признање комуникацији међу људима и градовима. Та изјава и оцјена критичара да је главни јунак ваше позије свјетлост – провоцира питање - шта Вам је донијело путовање у Херцег Нови, у Црну Гору, и како бисте пјеснички дефинисали свјетлост изнад Боке за коју кажу да је посебна....

Могу да кажем да сам срећан што дио године проводим баш ту – у земљи свјетлости... показало се да је Медитеран био мој мудар избор... а што се тиче свјетлости у мојој поезији, самом ми је тешко да то просуђујем. Критичари говоре и супротно да је у мојој поезији много таме- нека то и даље они раде.

Сматрају вас најуспјешнијим посредником, споном између Истока и Запада., сјеверне Америке и источне Европе, Балтика и Балкана...

Захваљујући првенствено мојој есејистици ... Трудио сам се да у тим односима увијек ублажавам напетост... као Часлав Милош, рецимо.

Имали сте привилегију да будете пријатељ и Милошу и Бродском, колико је то оставило трага и кога од стваралаца са некадашњих југословенских простора познајете

Бродски и Милош преводили су мало моју поезију и ја њихову, на литвански ... и поносан сам на то, јер је један најбољи руски писац друге половине двадесетог века, а други-пољски најбољи писац. Исто тако морам да кажем да су ми њих двојица и у Америци веома много помогли, јер ако у Америци радим на добром универзитету, онда је то захваљујући Богу и његовим анђелима, а ти анђели су за мене Бродски и Милош.

Колико познајете ствараоце са простора некадашње Југославије?

Знао сам Васка Попу, знам неколико словеначких песника:Томаша Шаламона, Драга Јанчара и могу да кажем да су неки писци са терена бивше Југославије за мене веома значајни.На пример, веома волим Иву Андрића, а занимљив је за мене и Мирослав Крлежа...

Шта сада пишете?

Непрестано пишем. Пишем стихове, али у малом броју. Толико да сваких четири до пет година могу да објавим збирку. .

Како Вам се допада Трг од књиге?

Веома. Занимљив је овај Трг сам по себи. Био сам ту и раније. Долазио сам са супругом, улазио сам у цркву, учио о архитектури. Лијепо је овдје говорити о књигама.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

БИСЕРКА РАЈЧИЋ: преведени текст треба да пева, да нема шавова, да нема запињања...

АКО ПРВОДИТЕ ПОЕЗИЈУ, НЕКА БУДЕ ПОЕЗИЈА

Говорите неколико језика, ваши преводи су, сагласни су и публика и критика изванредни, прводите Ноб еловце и сарађујете са њима, санимљиво би било да онда Ви дефинишете доброг преводиоца?

Постоји велика разлика између говорења језика и језика са кога преводите и на који преводите. Нажалост, постоје људи који „на слух“ лако упијају и тај језик им, пре свега, служи за комуникацију а и сами су можда, на одређен начин, комуникативни. Постоји друга група људи у коју ја, чини ми се, спадам. Знам неколико језика са којима комуницирам, међутим, да бисте преводили и тако тешке ствари какве ја радим, а то је поезија, есејистика, теорија уметности и теорија књижевности, позоришта, онда морате јако добро да познајете материју, да познајете терминологију и свој језик те области... Ја, рецимо, преводим највише са пољског, могу, наравно, и са руског, могу и са чешког, словачког јер сам све те језике учила. Међутим, најсигурнија сам са пољским јер је моје образовање најтемељније у оквиру тог језика и те културе. Јер, кад ви говорите ви можете са релативно мало речи да манипулишете. Међутим, овде најважнија функција није комуникативна као у говорном, него је естетска функција, и ви морате да постигнете оно што је најтеже постићи - да не преводите филолошки, већ да ако је поезија да то буде поезија, ако је есеј да то буде есеј и да то, како каже Милош Ђурић – пева, текст пева. Значи, да нема шавова, да нема запињања, да нађете најадекватнију реч. То се ради веома споро, рецимо ја годинама преводим једну књигу поезије и враћам јој се безброј пута и имам јако много превода које вероватно никада нећу објавити, мада су они сасвим коректни - филолошки... Ето, то је та огромна разлика и захтева максималну посвећеност. Е, сада и ту постоје границе, није довољно желети, морате оно што вам је блиско да пронађете у себи – да откријете и да на томе радите, да то усавршите. Рецимо, ја данас, практично после скоро четрдесет и пет година преводачког рада, могу да све prevedем. Међутим, ја улажем и данас огромне напоре да то једноставно углачам, као да је то нека врста скулпторског рада, то глачање док то не постане потпуно глатко да

вам више ништа не запиње, а за то треба страховито много стрпљења, много концентрације и много учења.

То је посао који се учи целог живота, ако сте се томе посветили онда га морате непрекидно радити, ја свакога дана пре подне радим од шест - пола седам па до два - три, онда правим паузу, а онда се припремам за следећи дан, упоређујем ово урађено и још додатно читам, пошто стално читам неке нове књиге, часописе - велики сам љубитељ часописа и страних и наших и читам месечно десетак часописа, скоро сваког дана увече, то ми је посебно задовољство. Зато што из часописа највише учим, у њима се одражава тај најсавременији језик, та најсавременија проблематика, начин гледања на то, и јако много радим на нашем језику, на читању наших писаца. Ево, последњих година сарађујем, и то веома успешно, са часописом „Трећи трг“ који окупља писце рођене крајем `60-тих, `70-тих и `80-тих година. Морам да признам да је то за мене био приличан напор јер је то потпуно други језик од онога којим сам већ врло добро овладала. Међутим, могу да се похвалим да сам неке, не све, ауторе, не само превела, него да сам успела да се стварно осећа оно што они хоће, било да је поезија или проза... Ево то ми јако много помаже - то читање... негде од почетка `90-тих највише сам се бавила овом генерацијом Загајевског - то су отприлике моји вршњаци, а прелазак на ов нову, на рок на поп, иако сам ја генерација Beatles-а, представљало ми је велики проблем. Не у смислу да ли разумем или не, него како да изразим, јер је то потпуно други језик од овог рефлексивног, какав, рецимо, имају већина мојих аутора, прозних песника, есејиста, драмских - пошто све то преводим. Тако да превођење, то је један велики, велики рад и радозналост. Ја сам у том неком правцу јако давно усмерена и, ето, то ме још увек, на срећу, држи и још увек не попуштам у темпу рада.

Ако хоћете да будете преводилац, без 8 до 12 сати рада дневно и то сваког дана, ништа не можете да урадите.. Ја не подносим журбу ни у чему и ја не могу да седнем и да сад преведем рецимо, збирку песама, иако бих вероватно могла, али због те опрезности и тог система рада и навика, ја једноставно одуговлачим превођење и враћам се тексту до бесвести, тако да то што урадим, кад други чују или читају, на срећу и осећају, баш онако како треба...

Кад бисте могли да бирате између поезије, прозе, есеја, шта бисте нарадије убудуће преводили?

Пошто је превођење јако заморан и тежак посао и веома одговоран, ја не могу једну област да покривам, а ту је и моја

радозналост. Ја сада радим поезију а после тога ћу радити драму или теорију драме, а после тога, не знам - филозофија, а плус и сама пишем. Толики рад на језику уверио ме да и сама могу да пишем и ту сам изабрала есеј као своје изражајно средство, мада волим поезију и сви ме питају да ли сам ја тајно писала, али никад нисам имала неку специјалну жељу да пишем поезију, баш читајући, пратећи и превodeћи тако велике песнике. Што се тиче есеја, ту сам себе пронашла и имам неколико књига есеја које ја пишем у виду писама - есеја. Имам књигу „Писма из Прага“ - то је о Прагу и чешкој култури, имам о Кракову - и она је трабало да се зове „Писма из Кракова“, али је та збирка због едeције названа „Мој Краков“, и сада завршавам књигу „Писма из Пољске“.

Наравно, пишем углавном и о свим својим ауторима, први пут кад објавим књигу, а о некима више пута јер ипак се мењају током рада.

Колико су они различити као саговорници и сарадници?

Сви су веома различити. Има писаца, ево, рецимо, Загајевски, који је фантастичан у разговору и тако једноставан. Онда, рецимо, Венцлова, он је доста уздржан. Ми смо се срели 99-те у Пољској и од тог времена кренула је наша сарадња. Ја сам њега и раније преводила али га нисам познавала. Он је јако пријатан у разговору. Већина мојих аутора је пријатна, е сада - неки воле интервјуе, неки не. Рецимо, Нобеловка Шимборска ужасно мрзи тако нешто. Добија нерви напад од новинара, а посебно телевизијских - њих органски не подноси и она је јако мало интервјуа дала. Баш због те одбојности они се из петних жила упињу да јој постављају одговарајућа питања, пошто је она један врло слојевит песник. У свакодневном разговору је врло пријатна и врло духовита. Онда, рецимо, данас једна од најзначајнијих ауторки Ева Липска такође уопште не воли интервјуе, али имам млађу песникињу Еву Зоненберг која је феноменална у интервјуу.

Сад ће изаћи у „Политици“ њен сјајан интервју, али она то воли, а кад нешто волите онда вам то не пада тешко.

Како сте Ви задовољни овогодишњим „Тргом од књиге“?

Ја сам веома задовољна. Прво, волим овај град и волим ову врсту културних манифестација, поготово што је то на тако малом простору. Рецимо, с обзиром на величину, Београдски сајам ме бескрајно замара: ја идем сваког дана на сајам и на крају будем тако смртно уморна, а ово је све тако некако - као на длану, све видите. Посебно што ценим, а то је одлика приморских градова и

ове медитеранске културе, јесте да град учествује у култури. То је, ваљда, нека традиција која постоји већ толико векова, и видим да су ту чак и врло мала деца, да и она ту себе налазе и већ се, на неки начин, навикавају на то шта је књига, шта је култура. Онда и музика у оквиру овога сајма, и то је за похвалу. Било је дивно вече са класичном гитаром која толико одговара управо мом песнику (Загајевски) који такође веома воли музику. Видите овде и галерију, и она је отворена, осећам све то као неки пун живот, неки пулсирајући живот и мислим да то треба да се још обогатује и да се још више људи укључује, рецимо да видимо неко камерно позориште на отвореном, па чак и неки кабаретски програм, неки рецитали. Мислим да има много могућности које могу да још више обогате овај ваш програм, али и овим сам веома, веома задовољна.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

РАДИВОЈЕ БОЈЧИЋ: програми попут ових на Тргу од књиге враћају веру у оно што писци раде

ПРОНАЋИ СМИСАО У СМЕХУ ЉУДИ

Било је на промоцији веерас прохладно, необично за јул у Херцег Новом, али публика је остала на Тргу, и показала свој однос према сајму. Како бисте ви оцијенили програм и сусрет са читаоцима?

Дивно је и ово место, Желидраг Никчевић је дивно говорио о књизи, али ово нека остане међу нама, није за јавност - мало је претеривао са похвалама. Овај Трг је стварно занимљиво место и право је задовољство бити ту. Човек понекад изгуби веру у оно што ради, поготово у ово време када се о неким стварима мало говори, па и књиге се мало читају и онда понекад човек западне у неку апатију и не верује да то што ради има смисла, али када се догоде овакве вечери онда врати нешто од те вере, неки смисао се пронађе у овом смеху ових људи. Ипак, и на овом ветру је било доста заинтересоване публике, све је било сјајно.

Са једног Сајма књига у Београду донијела сам вашу књигу „На ушћу двеју река испод Авале“ и та се књига читала као у стара добра времена – ишла је од руке до руке. Како вам се допада тај пут једне од ваших књига?

Та књига је изашла код „Дерете“ и она је имала неки свој самостални пут, то је углавном фраза, али заиста је било тако. Она није имала никакву медијску подршку и сама се изборила да допре до читалаца, то је неко чудо. Пошто је главни јунак те књиге Београд, а на тај мој хумористично сатирични начин је писано о Београду, има и доста података, била је и модерна, и е-mail-ови су се неки тамо помињали итд, али и о Београду је писано из више углова. Описана је историја Београда до деспота Стефана Лазаревића, за кога сам тамо тврдио да је једини прави гтроначелник Београда, онда култна места Београда - то су ова in места или нека историјска места, неке архитектуре, има и један део је о менталитету Београђана, Београђани као Црногорци, као политичари, као Срби, разни су тамо Београђани. Та књига је била бестселер, она је дуго била најпродаванија књига од свих аутора и страних и домаћих код „Дерете“. Ево сад се ја мало хвалим, али подсетили сте ме и драго ми је што сте се сетили баш те књиге. Мислим да је свако ко иоле воли Београд тамо пронашао нешто за себе. Она се не би примила тако да се људи нису препознали, да нису препознали своје адресе, или своје очеве, своје школовање - нешто су нашли тамо.

А можда је и ту „прорадио“ механизам својствен нашим људима који се често смијехом боре против ситуација које су ужасно тешке, па се тако боре и против неке носталгије за Београдом?

Нашем народу је доста ствари истргнуто из руку, понекад заиста само смијех остане могућност одбране. Онај горак, који и сапне у грлу, али је смијех.

Сад сам читао једну изванредну књигу, зове се „Национална држава“ Ђура Бодружића, једног младог научника. Она ми је помогла да схватим неке ствари. Премда нам је много тога истргнуто из руку, у тој књизи сам нашао потвду да никад није битка изгубљена .. А ако смо у ситуацији да свој идентитет на неки начин чувамо или показујемо хумором или смислом за хумор, онда ни то уопште није лоше.

Шта пишете сада?

Разне ствари. Направио сам једну књигу у којој сам покушао да објасним шта је то фото шоп, мобинг, инвент - они појмови који се сада најчешће помињу - шта је то ди џеј, пи ар... Разговарао са „Креативним центром“, ако они буду издавачи, видећемо се идуће године на сајму.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

ГОРАН МАРКОВИЋ: Разлог за постојање књиге „Мале тајне“ је дубоко лични, ја то дугујем глумцима који су отишли заувек, и чија прича је отишла заувек...

ЛИТЕРАТУРА И ФИЛМ – КОМПАТИБИЛНИ КАО СУПРОТНОСТИ

Како вам се допао вечерашњи програм и, уопште, "Трг од књиге"?

Ја немам богзна какво мишљење о естрадном представљању литературе, али ово није био лош начин. Врло је тешко нешто што представља речи изводити пред публиком, рецимо оно на Тргу пјесника у Будви не сматрам неким нарочитим методом и достигнућем. Али, ово је било врло пријатно због тога што је некако деловало стварно спонтано и што није имало претензије да представља неку високопарну уметност, нешто што мора да задовољи некакве стандарде и не знам какве нивое, него је то било једно пријатељско ћаскање које је, у суштини, и најистинитије. Тако да овакав начин представљања књиге сматрам веома могућим и ја, који се овога пута изнимно, налазим у улози онога ко је написао књигу, према томе имам велике резерве. Понављам, нисам писац него сам редитељ и имам чак и неку врсту треме, али сам се осећао стварно веома добро.

Да ли је писање „Малих тајни“ за вас било више изазов или потреба?

Потреба која постаје изазов. Зато што једно је имати потребу да се нешто забележи да не би отишло у заборав, а друго је кад то постане опште добро и када подлеже критици и стандардима свих других књига. Ја могу колико год хоћу да трубим да нисам писац, али ако сам већ написао књигу она мора да има своју судбину и мора да трпи све могуће критике, тако да ме интересује шта ће бити од свега тога. Ја јесам то урадио за своју душу, али сад то престаје да буде моје власништво и постаје власништво свих а тог тренутка немам никакав нарочити кредит код читалаца - видећемо.

Госпођа Божена Јелушић је рекла вечерас једну занимљиву мисао: да је филм гледала, односно читала као књигу. Како коментаришете такав начин упознавања са филмом?

Ја лично у моме филмском стваралаштву имам прилично супротно мишљење - да су филм и литература прилично инкомпатибилни, то јест да ствари које су одлична литература нису подобне за филм и обрнуто - ствари које су одлична кинематографија не би требале да буду литература. Мислим да језик филма и језик литературе се битно разликују и чак то предајем на факултету на првој години, када говорим о самом филмском медију - дајем примере како је нешто у литератури могуће а на филму није, и обрнуто. Они се често допуњују у ствари, и они су компатибилни као супротности. Зато сам ја, на кеки начин, направио ову књигу - ја то нисам могао да изразим филмским језиком или аудио-визуелним средствима и кад сам осетио да неке ствари морам да запишем и да их презентирам у виду књижевног дела, ја сам се ипак одлучио за то, и поред свега рискантног што то носи. А у мојим годинама кад човек почиње да објављује књиге, то би могло да личи на оне пропале глумце који излажу вазне са цвећем и слике по домовима културе, што ја никако не бих желео да урадим. Разлог за постојање ове књиге је дубоко лични, ја то дугујем глумцима који су отишли заувек, и чија прича је отишла заувек, и ја сам једноставно хтео то да спасем заборава - ништа више.

Као што на „Тргу од књиге“ на неки начин спашавали од заборава Живка Николића?

Вечерас је била, некако, вече спасених душа од заборава. Мислим да је то јако добро зато што је, ето, ово мало што смо видели са VHS-а од његових филмова, потврдило да су они стварно импресивни, нису изгубили ништа од своје вредности. И он и даље живи и добро је што је добио ову књигу - некако је некаква правда тиме задовољена

Ваш нови филм?

Ја сам управо завршио мој филм „Турнеја“ који је, рекао бих, испао доста добро и имаће светску премијеру на филмском фестивалу у Монреалу крајем августа. Тако да ће у Херцег Нови вероватно доћи тек идуће године, ако не буде пре тога у некој дистрибуцији.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

ЗОРАН ХАМОВИЋ, сваки сајам треба да има неку врсту сопственог профила, херцегновски Трг од књиге то има.

МИРИС КЊИГА

Долазак „Clia“ на херцегновски „Трг од књиге“ овај сајам и његову понуду чини квалитетнијом, колико вама значи ово признање читалачке публике и организатора?

Наравно да мени импонује када чујем тако нешто и да је публици то занимљиво, посебно вечерас када је било хладно па се ја искрено дивим људима који су успели да слушају, наравно - не само оно што смо Горан Марковић и ја говорили и што има везе директно са „Clion“, него и са нашим колегама који су били пре и после нас.

Несумњиво да „Трг од књиге“ има дивну публику и то, из године у годину уочавам. То је већ постала стандардна публика која се истински интересује за књиге морам признати да ми се допало што су моје колеге и синоћ и вечерас изразили поштовање према тој публици, да је то одиста, пре свега, публика која цени књигу, која чита и то је она публика коју ми волимо и са којом се међусобно уважавајући некако проналазимо на оном путу који је за нас важан, а то је пут књиге. Оно што је за нас, такође, било интересантно јесте да је то публика која је радо примила ову причу о судбини, не књиге - него рукописа који постаје књига, о судбини једне приче о причи. О ономе преливању онога што јесте живот са правим јунацима, са људима од имена и презимена који своју судбину уступају књижевним, филмским и позоришним ликовима.

Горан Марковић је исувише скроман био и вечерас, какав је и иначе, и не жели да говори о својим, заиста, веома раскошним талентима... Он је неко ко, пре свега, уочава важне ствари и онда их претаче у било коју од уметности којима је близак. Оно што је важно истаћи јесте да је он, заправо, разумео, пре свега кроз глуму, шта значи скривати а шта значи истицати, да није глумац онај ко подражава него онај који проживљава, дакле - одличан ђак Станиславског, и да је схватио да је то битно као умеће живљења, као занат и да, заправо, ова прича о судбини стварања једног позоришта јесте прича коју можемо универзализовати и о којој можемо говорити у свему што нам се у животу дешава, било да је реч о судбини једног човека или о судбини једног народа. Када је реч о позоришту, сигурно је да је грађење позоришта какво је било Београдско драмско, каква је била ова дружина о којој је заправо реч, да је то,

заправо, судбина која је стварање, не зграде позоришта, него оног што је срце система. То је, значи, артикулација креативне енергије, стварање онога што, заиста, позориште суштински значи, да се оно обистињује и да се дешава на свакоме месту, а не само под кровом оне зграде која се зове театар. И то је оно што је, заправо, универзално, то је оно што нама свима у овом тренутку недостаје, где имамо можда зграде, али то су оне зграде које су испражњене од супстанце, од смисла. Чак можемо говорити о празној држави, то је она држава која је раздржављена, јер реч држати је заправо она која нам указује на смисао, то значи заправо - постојати, а кад кажемо празна држава то значи да нема институција које функционишу иако су зграде ту, али се дух преселио.

У овом случају, дакле, имамо стварање позоришта које прво каналише енергију, па се тек онда, на крају, удомљује, ствара зграду. И ми у овом рукопису или у овој књизи пратимо, заправо, то каналисање енергије, сусретање са многим споровима, са конфликтима који су креативни, са околином, са недаћама - пре свега ратним. Реч је о Другом светском рату, али, као што знате, Горан Марковић је ту исту причу претворио у филм, управо сад га је завршио, који се зове „Турнеја“. Реч је о истој супстанци у једном другом времену, али је смисао тих конфликта увек исти, јер су разлози, заправо, за конфликте увек исти. То је та страхотна, неутажива енергија којом располаже свако креативан, ко жели и тражи начина да доведе до циља. Међутим, као што добро знамо, у животу увек имамо могућност да одустанемо и питање је воље, снаге и издржљивости, дисциплине - да се не одустане. И то је порука коју ова књига даје и шаље, можда младима, даје им могућност да разликују оно што је похлепа од љубави... Јер ми данас трчимо за ауром, претварамо свој живот у пут до гламура а не до онога на чему гламур постоји, јер разлика између истакнутости и изврности је битна и велика. Али, ми немамо оне који ће младима објаснити суштински каква је разлика и како се до нечега долази. Заправо, наша школа им данас, нажалост у највећем броју случајева, не даје постамент, не даје им оно што је супстанцијално, не даје им одбрану од онога што су изазови и искушења.

Наши глумци који се налазе у овој причи стварајући дружину Академског позоришта су одличне путовође за ово о чему говоримо, они показују шта значи родити, односно - породити једну идеју, бити иза те идеје, створити једну институцију, прво у глави - визуализовати је, материјализовати и на крају покрити кров.

И Горан Марковић је одличан путовођа кроз тај свијет, што се посебно осјетило у реченици о мирисима београдских позоришта, а "Clio" одличан путовођа међу издавачима да овакву књигу

промовише. Чиме ћете читалачку публику обрадовати до Београдског сајма?

Ја се надам великим бројем занимљивих књига. Као што добро знате у нашим разним едицијама ћемо увек да се обраћамо и обратимо оним књигама које, превасходно, одговарају на неку врсту упитаности која је сада за све нас важна и то је оно чиме смо се и до сада бавили дајући одговоре на те упитаности. Ако је реч о историјској библиотеци „Полис“ која је, практично, ушла у једанаесту годину па и на тај начин имамо неку врсту јубилеја, оно што је интересантно је неколико књига из области византологије. Ми јесмо били и до сада посвећени књигама из области историје Византије, али овај пут са једним занимљивим моделом у који укључујемо два француска и једног нашег аутора, у једну књигу која, практично, даје прилику да се коментарише рад оног другог колеге који улази у тај избор, и оно што је врло битно јесте да се по први пут сусрећу три различита, рекао бих, рукописа на једном месту дајући једну заједничку слику о проблему, што је за нас веома значајно зато што је то излаз према француској науци о Византији. Француски аутори имају врло велико поштовање према нашој историјској школи која третира проблеме Византије и то је потврда, одиста, тог поштовања и несумњиво велико признање а и занимљив истраживачки и, наравно, издавачки пројекат. Реч је, дакле, о ауторима какав је професор Шане, професор Бернар Флизен и Смиља Марјановић Душанић која је иначе и уредник ове едиције. Мислим да је то заиста један од пројеката који је врло важан, а истакао бих и нашу, наравно већ стандардну, усмереност ка историографији која третира проблеме суседних земаља. Ове године излази „Историја Бугарске“ и остаје нам још само Румунија тако да заокружимо свој напор у томе да објавимо историју свих суседа. „Историја Бугарске“ је колективно дело највиђенијих бугарских историчара. Морам да се ту похвалим и да кажем да је то дело које смо, на изванредан начин, наручили од бугарских стручњака и имаћемо, надам се, прилику ове јесени да то промовишемо у Београду. Оно што бих ту још додао јесте да после овог пројекта историја суседних земаља, излазимо у један нови пројекат, а то је изучавање утицаја српске културе на суседе. Дакле, све оно што смо имали у првом кругу, где смо изучавали историју суседа, сада покушавамо да резимирамо у оно што је заправо историјски гледано веома значајно за област цивилизације и, наравно, српске културе почев од „Српске културе у Трсту“ професора Марије Митровић коју смо недавно објавили, ићи ћемо на Аустрију, односно Аустроугарску, Мађарску, Румунију, Бугарску и тако даље. То је озбиљан пројекат и

морам признати да је студиозно постављен, али подразумева се да га је веома тешко реализовати.

Оно што бих желео још да истакнем јесте да се не бавимо само суседним земљама и историјама других народа, већ сагледавамо и како други промишљају нашу историју. Тако да ћемо објавити књигу Халма Зунхаузена „Историја Србије“ и ту дајемо једну могућност паралелног сагледавања историје. Као што знате ми имамо већ неколико историја: историја балканских народа, дакле, интензивно се и даље бавимо једном врстом дијалога и сучељавања мишљења о историји Балкана, Србије и других народа на Балкану. Ето, то је тај задатак који и даље доследно испуњавамо, могао бих да набрајам и даље свари које објављујемо из области историје и у оквиру других едиција али ћу само истаћи још неколико. Оно што је интересантно јесте у оквиру медијске библиотеке „Мултимедиа“ објавићемо једну студију „Деца и телевизија“. Несумњиво је да је то један од интересантних феномена, занимљивих поља изучавања не само за медијске стручњаке већ и за ширу публику, а то је однос деце и телевизије. Јер, данас се сви сусрећемо са оним питањем да ли деца гледају превише телевизију, да ли је то корисно или није корисно итд. Сва питања која родитељи, професори и други постављају овде се то веома озбиљно изучава и успоставља као проблемско подручје и, подразумева се, нуди одређена врста мишљења, не бих рекао и решења, али у сваком случају довољно сугестивна мишљења из којих ће свако извући одређену врсту решења за себе. Сматрали смо да је то једна од ствари коју, неминовно, морамо обрадити и, ето, дали смо одговор и у оквиру тог поља.

Има око 40 наслова који ће изаћи до београдског сајма, а до краја године и нешто више, тако да је то одиста, рекао бих, амбициозан план.

Каква је Ваша оцјена овогодишњег „Трга од књиге“?

Лани сам то рекао, а остајем при томе и сада, да сваки сајам треба да има неку врсту сопственог профила, да не буде само нека врста продаје књига која је сада постала један меланж, једна мешавина - да се на сваком штанду могу наћи готово исте књиге, зато што је злоупотребљена реч - сајам. Сајам је, заправо, изложба књига, чак не продаја. Сајам подразумева приказивање онога што је за једну годину направљено и то приказивање има за циљ да свима онима који су заинтересовани за ту годишњу продукцију прикаже, приказујући јасно шта је све учињено, да до знања да ће читаве наредне године моћи то да буде у излозима књижара и, наравно, пред читаоцима. Сајам има ту димензију да прикаже то јасно и зато постоји - да истакне, да свако од издавача прикаже

сопствену продукцију, а продаја књига је нешто друго. Продаја књига није сајамска, него је у оквиру продајних изложби и то је сасвим другачија врста организације и приступа. Нажалост, ми смо осиротели до те мере да смо све институције побркали, да смо погубили орјентацију и да смо због, једноставно, осиромашене могућности организације правих, јасно профилисаних манифестација, заправо све здробили у једно. И онда сад имамо, не термилошко збрку, него имамо заправо оно што подразумева једну збрку у делању, и то се показује, поред осталог, и на оваквим манифестацијама које често именујемо сајмовима а, заправо, то сајам није. Зашто сам то све говорио? Зато што сматрам да „Трг од књиге“ има већ свој профил, да поштује ово о чему сам ја говорио колико је то могуће, и да дакле, истиче, пре свега, у први план, издавачку продукцију. То је за похвалу.

Вољела бих да прокоментаришете услове у којима раде издавачи данас, нарацвно и због чињенице да је „Клио“ препознат и признат као угледна издавака кућа, или ако хоћете, да се послужим причом Горана Марковића, како београдска позоришта имају различите, своје мирисе, тако и књиге ваше издавачке куће миришу заиста на књигу...

Хвала Вам што тако мислите... Ми увек савлађујемо почетне ствари, ми смо нон стоп на почетку и то је оно што је тешко и што неславно своди резултат, што нам не омогућава да растемо, него да непрекидно будемо на једном недефинисаном почетку са неизвесношћу да може да се учини корак више. Истини за вољу, мора се рећи да су неке ствари преброђене, да је ево, Министарство културе у предходном сазиву учинило неколико врло значајних корака када је реч о књизи, да су постаменти сада већ здрави, и да сад више, ако би се одржало то то је учињено даље, ако имамо наставак и развој тога што је постављено, онда већ говоримо о нечему што није само почетак већ говоримо о озбиљној подршци, и то је нешто што свакако охрабрује. Волео бих да се још неке ствари прочисте а реч је о томе да се направи диференцијација између оних који су културна институција од оних који то нису, јер нису све издавачке куће, које год тако себе звале, у категорији оних за које се једна култура мора борити. Дакле, говорим о оним издавачима који су годинама доказивали и показали својом праксом да нису изневерили принципе професије, стандарде професије, да су одржавали оно што јесте у међународном саобраћају било важно, само је неколицина таквих, на жалост. Ја бих волео да у томе имамо велику конкуренцију, али немамо. Кад неко са стране хоће неког од наших издавача да позове на било какав разговор или на учешће на

сајмовима, врти се све око пет имена, и то је све. И то вам је показатељ, не зато што су они привилеговани, јер - пазите: сурови су услови у којима се неко позива на тај начин. Знам из сопственог искуства - када вам неко све плаћа да дођете на ту манифестацију, онда он веома озбиљно мисли кога ће позвати. То, наравно, јесте нама част и ја бих истински волео да је то већи број од тих пет. Али, биће, ево, има неколико издавачких кућа које су нове, али су то стари осведочени, пре свега, уредници. Јер, оно што мањка јесте уређивачка памет, ментори за ауторе. Данас аутор или преводилац донесе свој превод, то нико и не погледа - то иде директно у штампарију, па где је ту издавач, шта је његов посао, где је ту занат? Ето, то је оно чиме смо се ми досад бавили...

Разговарали смо и раније о могућој сарадњи Београдског сајма књига и херцегновског Трга од књиге, макар о промоцијама Београдског сајма у Херцег Новом, а херцегновског у Београду. Како коментаришете сада ту идеју?

У крајњем случају, концепција Београдског сајма је она која је требало да буде мериторна, која је требало да буде узорна и за друге, која је требало да буде и домаћин многим сајмовима који се одржавају и имају намеру да профилишу себе попут, рецимо Новосадског, Нишког, Херцегновског, Подгоричког, Сарајевског...

Сви они регионално који су били својевремено негде испод капе београдских сајамских купола, сада су изашли и имају право на свој легитимитет итд, али баштине и даље једну врсту праксе која је била педесет година стварана на Београдском сајму књига. Нажалост, она је негде растурена и сада поново мора да се конфигурише и ја истински верујем у то да ће сви ови сајмови добити свој програмски профил, да ће заиста бити у служби добре књиге и добрих читалаца. Тако би требало да буде, да је то сусрет писаца, издавача, публике и новинара. У том смислу херцегновски сајам свакако заслужује представљање у некој форми на Београдском сајму књига.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

Драшко Милетић: ...селидба је из муке, од муке, са муком

ТРГ ОД КЊИГЕ ЧУВА НЕКУ ВРСТУ ОЗБИЉНОСТИ

У Вашем роману једна породица сели се са једног на други крај града, може ли то бити и је ли прича о свим нашим сеобама?

Ако је Црњански написао то што је написао, ту голему сеобу онда сам ја покушао да од те јавне сеобе направим нешто што би могла да буде лично - приватна сеоба двоје људи, неког нуклеуса, породице, њих двоје, брачни пар, који се сели с једног краја финог Београда у један други, мање фини, крај Београда. Ја не помињем зашто се они селе, то нико није ни приметио, успео сам да заварам све досадашње критичаре, а селидба је из муке, од муке, са муком - како год да окренете муку. Тако да ја мислим да селидба у овом конкретном случају, у роману „рН“ не може бити поистовећена са свим нашим селидбама, него са једном врло одређеном, приватном, личном, проклетом селидбом.

Шта доноси у смислу лакшег објављивања књига, а шта у смислу одговорности према читаоцима, улазак у најужи избор за НИН-ову награду?

Тај најужи избор је врло чудан механизам, тешко се у њега улази, а још теже излази. Пример је Драган Великић који је двадесет година провео у том најужем избору. Мене је прво шири избор зачудио, па све даље: ужи, најужи и како год да се зову ти сви избори, и то проклетство НИН-ове награде се показало, као и толико пута уназад, да (Уф, сад ћу рећи нешто што није за јавност) НИН-ова награда улази у неке опасне воде и чини све да укине саму себе, да се додељује, не по неком дневно - политичком кључу - не то, него да је почела да се додељује, то се у моје време звало Орден социјалистичког рада. Кад је неко радио нешто 20 или 30 година, ето - трудио се човек, па онда добије Орден социјалистичког рада. Е, сад - ја немам ништа против, али онда НИН-ова награда мора да постоји у два категоријама: то је категорија за коју она тврди да је једина - за најбољи роман на српском језику за протеклу годину, што се у последњих неколико година испоставило да није тачно, и мора да се онда установи и у другој категорији - а то је за животно дело. И онда се лепо зна ко је писао, ко је добар писац а ко пристојан.

Какви су ваши утисци са овога сајма и, наравно, са ваше промоције?

Ја чим видим да је више него један човек у публици, мени је то крцато. То је, нажалост, ситуација у савременој српској књижевности, ја верујем - не само у српској него и у неким другим, да се никад више није писало и мање читало. И онда, сходно томе имате мањак публике и вишак писаца. Дође се лако до обрта да је више људи који говоре о некој књизи за столом, него оних с друге

стране. То није био случај вечерас и мени је драго да је било разног света од две врло децентне старе госпође које сам успео чак два - три пута да насмејем, до неких младића који су изводили бесне керефеке али су ипак остали све време ту.

Мене стално критика и ови који представљају књигу стављају у незахвалан положај јер се толико хвалоспевно изразе о њој, да мени не преостаје ништа друго него да устанем против сопствене књиге, јер мора да постоји нека равнотежа да би ови који слушају схватили да нису изгубили и протраћили време. Ето, зато смо дошли и чујемо све нај - нај, и онда се ја шалим са својим књигама и, не први пут, да устајем против њих, да их проглашавам лоше васпитаним, да их мрзим, да, како сам вечерас рекао, да припадају „аграрној књижевности“, да је у питању „викенд-херц“ роман, а наравно да није итд...

Сајмови књига, барем овај у Београду, више није, тврдим вам одговорно, морално и материјално да то није више сајам - то је вашар књига.

Овде осећам неку врсту озбиљности, не само по изгледу штандова и људи који устају, нуде књиге и знају о томе што продају по неколико реченица, што је реткост и у Београду. Ви немате више у Београду књижара, раније су били - знало се 3 - 4 књижара који су знали понешто да кажу о више од половине књига које су продавали, прочитали су, или су чули од некога. То је данас реткост и зато ми се ово овде свиђа. То ме подсетило опет на неку врсту храмовске атмосфере где тачно свако зна своје место, шта може да очекује, шта он треба да пружи и то све врло лепо функционише овако једно с другим. Зато мислим да сајмови по мањим градовима још увек чувају неку врсту озбиљности коју би сајам књига требало да собом носи, било по питању оних који продају књиге, оних који то купују или оних који слушају на промоцијама и представљањима то што има неко други да каже.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

Зоран ЖИВКОВИЋ: НОВИ ПРЕПОЗНАТЉИВ ПО ТРГУ ОД КЊИГЕ

Сајму у Херцег Новом даје квалитет, између осталог и сарадња са „Нолитом“, то што „Нолит“ на овом сајму најављује и свој јубилеј и наступ на Београдском сајму књига и коначно, квалитет даје, мени посебно важна, сарадња на објављивању књиге „Медитеранска загонетка“.

Они који прате издаваштво знају да је за издаваче, практично, нова година сајам који се одржава у последњој октобарској недељи и некако је сајам у Херцег Новом zgodна прилика да се обелодане реални планови, оно што ће се заиста догодити на сајму у Београду који је велики празник, не само за Србију и бившу Југославију, без сумње. Тако да је „Нолиту“ који ове године обележава 80 година постојања ово била прилика да покаже да ли се опоравља, да ли је прекинуо оно пропадање у ових 15 година заиста видно и јасно, зато што је „Нолит“ у предходних шест или пет деценија била једна од наших најзначајнијих издавачких кућа - издавачка кућа која је, просто, утицала не само на нашу књижевност, науку књижевности него, уопште на нашу културу. Како је цело издаваштво запало у околности које су свима добро познате, ваљда је дошло време да се полако сви опорављамо, па тако и „Нолит“ после дуго година избивања са свих сајмова прошле године је почео да се појављује у Херцег Новом, прошле године на октобарском сајму у Београду објавио је 12 нових наслова, што је био велики корак напред у односу на предходне године - ове године мислимо то да дуплирамо и неке од тих књига су, ево промовисане, или се промовишу на херцегновском сајму који је за нас изузетно важан. Најпре јер је на једном ретко драгоценом месту за нашу културу, пре свега за српску али и за културе бивших народа, у једном граду који просто носи тај предзнак града писаца, који је кроз ову манифестацију и даље препознатљив.

Заиста је данас тешко се одржати у култури, културни пројекти су некако маргинализовани, једноставно друштво пролази кроз потпуно ново искуство какво нисмо знали и ту културне манифестације помало пате. Иако ми имамо ове летње манифестације, књига је на посебном испиту. Ево, овај сајам својим начином организације, изгледом, дизајном, садржајем програма некако представља, мени се чини, једну светлу тачку међу многим сајмовима. Ја не знам у Црној Гори ниједан да тако и толико година већ опстојава и одржава се, ове године је добио још већи тај међународни карактер с обзиром како је отворен, ко га је отворио, просто се излази из ових наших миљеа, да кажем, оптерећујућих околности. Тако да је нама у „Нолиту“ веома значајно да будемо овде присутни у граду који је назаобилазна тачка српске културе, један од најзначајнијих градова српске културе и духовности на овако дивном месту и у оваквим околностима и мислим да је за нас ово велики подстицај да у опоравку „Нолита“ наставимо тако што ћемо да се вратимо традицији, али унеколико је мењајући - тако и треба традицију чувати. А срећна је околност да ћемо практично наше присуство и нашу сарадњу, и личну, коју имамо зачинити једном помало, да кажем, неочекиваном али веома вредном

завичајном књигом а рећи ћу да Херцег Нови и Бока није обичан завичај. Он јесте за вас и за многе људе заиста родно тло, место где су први пут угледали сунце и море, али Бока и Херцег Нови представљају и ону врсту завичаја који су многи, по својој вољи и на основу свог креда животног и уметничког, одабрали за свој завичај. О томе је доста убедљиво говорио Милош Црњански - постоји више завичаја али најчешће је највреднији онај завичај који одаберемо. Е па, књига „Медитеранска загонетка“ са поднасловом „О Боки и Бокељима“ је просто један, за нас драгоцен тренутак у изналажењу новог начина сарадње између „Нолита“ и Библиотеке и читаонице у Херцег Новом и ту могућност нам је понудио аутор Славо Стојковић који је, као Бокељ, ја мислим једном врло оригиналном, занимљивом, интретесантном и књигом која је писана једним, за такву књигу, високим стилем и одужио свој дуг према свом родном крају. Мислим да су за дух Боке и људи који данас живе ту таква дела врло важна за самопрепознавање, а они који Боку воле, њима ова књига представља такозвано куцање на отворена врата.

Немам намјеру да поредим „Трг од књиге“ са Београдском сајмом, али, колико је могуће проширити сарадњу или се чвршће увезати тиме што би, рецимо херцегновском „Тргу од књиге“ била отворена могућност да на промоцијама у сајамским press салама у Београду представи и програме који се дешавају у Херцег Новом, и обрнуто, промовисати Београдски сајам у Новом?

Ово је сад за мене одједном врло занимљива и интересантна идеја с обзиром да херцегновски сајам представља, на неки начин, један вид важне сарадње дугогодишње традиције коју Београд и Херцег Нови имају. Наиме, овде су значајни Београђани живели, стварали, и сада живе, поготово они великани на којима се заснива наш укупни дух и идентитет, да их не помињемо а подразумевамо. С обзиром да се и Београдски сајам полако опоравља и поново заузима оно своје место - он је додуше опстојавао и у тим годинама санкција посебно у култури, али сада се поново шири, прелази ону халу ван оне главне арене и мислим да је то ствар која је врло занимљива. Мислим да би ова идеја коју сте ви изнели била веома добро примљена и да постоје могућности да се то уради можда већ и сада, једна промотивна активност ,било у оним салама Слободан Селенић или у некој другој, једноставно једна најава идућег сајма. То је нешто што би подржали, не само ови издавачи које овде виђамо и који се појављују - а то су највећи издавачи у Србији, неки од њих мало недостају али у сваком случају најзначајнији савремени српски и београдски издавачи од којих су неки превазишли укупно и

овај регион, они би то прихватили с радошћу, заузели би се и учествовали у тој промоцији. А верујем да би и многобројни Бокељи у самом Београду и људи који воле Боку и осећају Боку као свој крај, без обзира да ли су у њој рођени и икад живели, то поздравили и мислим да би за почетак једна промоција у оној сали Слободан Селенић или на неком од штандова, био један важан али први корак, а све велике идеје и велики пројекти, како се то данас каже, обично отпочињу тим првим кораком ма како он изгледао. С обзиром да сам ја овде члан савета и да сам овде сваке године редован гост ,ја то схватам за мене драгом обавезом.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

Славо Стојковић, новинар и публициста

БОКУ БОКЕЉИ ВОЛЕ, СВАКО НА СВОЈ НАЧИН

Јесте ли одгонетнули Медитеранску загонетку о Боки и Бокељима?

Вјерујте - нисам и чисто сумњам да иједан Бокељ може то да одгонетне. Има један детаљ: Вук Врчевић који је био близак сарадник Вука Караџића доживио је једну ствар у цркви Светог Петра и Павла. Примјетио је, наиме да се поп са олтара сам моли Богу а она паства која је у цркви - свака за себе, тако да би се чак могло поставити питање да ли треба мјењати Оченаш, јер Бокељи би по томе требало да се моле - Оче мој. Ја сам на граници да повјерујем да су Бокељи индивидуалци, да је сваки за себе, да сви заједно воле Боку али опет сваки на свој начин - то је мој тај утисак. Има 51 година да сам ја отишао одавде, али захваљујући телефонима док су ми родитељи били живи посебно, и сад са братом, сестром, кумовима, рођацима - често се чујем, готово сваки дан. И онда ми синови кажу: Еј, тата је ли то луштички језик или београдски? 51 годину сам горе , пишем екавски 51 годину, и књига је написана на екавском, а мени је остао онај луштички, не новски, онај пјевни језик који не говоре на другим мјестима у Боки, јер су Которани типични са кратким вокалима, ако сте примјетили - не знате ђе сте, јесте ли у Котору или на Цетињу.

Сад сам читао, са задовољством, и због језика, књигу Николе Малковића „Лутајући Бокељ“ и то је једна сасвим модерна књига која се многима неће допасти. Међутим код критичара у Београду - одушевљење овом књигом, а могу вам рећи био бих и ја одушевљен да је роман мало краћи - има 380 страна, за то вам треба 4-5 дана да се ишчита.

У Вашој књизи је једно поглавље насловљено „Милокрвне Бокезице“, шта у њему откривате?

Први пут сам нашао „милокрвне бокезице“ код Матавуља, најалост, подцјењеног писца, а мислим да одговара за Бокељке. Код Вука сам нашао један израз који мислим да је карактеристичан за Бокеље и дан данас, а то је „кичељив“. У Београду је израз шминкер - ја то не могу превести – у Боки кичељив.

Доста се расправљало о томе да ли је исправно Бокељи или Бокези. Неки лингвисти су, мислим у „Боки“ да сам читао, процјенили да је и једно и друго исправно. Ја сам прихватио Бокељи јер ми смета талијанштина у нашем језику. Ја сам талијански имао шест семестара и полагао сам код Срђана Мусића, покојног нашег Новљанина, па ми је Бока-Бокезе, Удине - Удинезе, Калабрија - Калабрезе, то ми је сувише звучало талијански....

Да ли је писање „Медитеранске загонетке“ било потреба, послје 51 године одсуствовања, или је било мотивисано нечим другим?

Ја сам из Луштице, и у Нови сам осам година ишао у школу преко мора, ја тада нисам знао да сам прелазио ненацртану границу двије најмоћније европске земље: Отоманске империје и Млетачке републике. Онда су ми те границе пале на памет, у ових 20 година толико се о границама говорило и како су `45. године оне цртане, прије уз водку него уз виски, и како је направљен један хаос. То питање граница било је изражено и на терену Млетачке републике и Отоманске империје овдје, па би, да бисте дошли до Котора, морали сте десет пута да пређете границу. И гдје год сам се нашао - стално те границе. А онда је била она друга варијанта, што ви Новљани мислите да у Луштици дан данас висе пршуте о драчама, да су каменице пуне сира из уља, па Црногорци кажу - ви Латини, ви Лацмани, па садашња генерација каже - оне твоје мажоретке... а мени је Нови град који волим. Чини ми се само да постаје најгоре могуће – само туристичка дестинација. Е, Нови није туристичка дестинација него је Нови - Нови. Град пун толеранције у коме могу и дан данас да се виде трагови сваког оног који је овдје владао. Нови није рушио Канли кулу, овај трг овдје је Херцега Стјепана... Нови се поноси остацима шпанске владавине и те Млетачке републике.... То је дуга прича, за разлику од неких других градова да их не спомињем, Нови је сачувао и Његошеву улицу, и трг маршала Тита, дао је свакоме што му припада. Дао је Његошу што

му припада а дао је Јосипу Брозу што му припада, ја мислим да је од Новљана - толико доста.

Предложио бих за неку улицицу име Франа Учелинија - католичког попа, достојанственика који је - у „Боки“ сам прочитао, дао дио земљишта које је припадало Светом Антуну да се сагради хотел „Бока“. То је заборављено. То што је он писао и посветио то слози Срба и Хрвата - то је посебна прича, али он је задужио Нови и по школама за женску омладину ако сам добро прочитао, а мислим да јесам...

Ријетко долазим у Нови, јер ово је нови Нови, ово је друкчији Нови. Не мислим ништа лоше, једноставно, вријеме чини своје. Ја сам волио да сједнем код Стева Коњевића, код Јова Јанчића, овдје код Гојка Перовића. Ја сам становао ту у хотелу Америка као ученик и сјећам се новских оријинала... одлично се сјећам, но њих више нема...

Оцјена „Трга од књиге“?

Добро је, одлично, мада, о књигама се и даље по мом увјерењу више прича него што се књиге читају. Један добар писац Орхан Памук - Турчин који је добио Нобелову награду, рекао је да чита само мртве писце. Имамо ми доста даровитих писаца, али некако је најсигурније читати мртве писце. Мени је жао што Исидора Секулић и Црњански о Боки нису написали више...

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

Петар ЖИВАДИНОВИЋ: СА КЊИГАМА УНОСИТЕ СРЕЋУ У КУЋУ

Најавили сте на херцегновском Тргу од књиге објављивање политичких списа Албера Камија. Хоћемо ли их видјети на сајму у Београду?

Неће се до београдског сајма појавити политички списи Албера Камија, ту има много материјала који је објављен и много више оног који није. То ће преузети неко ко се бави политиком и биће спремно за сајам идуће године као пети том изабраних дела Албера Камија.

Ту је најзначајније видети како је једна особа која је писала за дневне новине, а са истанчаним духом, обузета питањем слободе и смисла живота, реаговала на дневне догађаје. Новинари пишу практично о дневним догађајима, а Ками их није само описивао него је заузимао став. То је било врло бурно време, време успона фашизма, пропадања Лиге народа, формирања Народног фронта у Француској, Другог светског рата, онда ослобођења, време у којем

су се десиле многе важне ствари чије последице и данас осећамо. Занимљиво је видети како су се оне преламале кроз дух једне образоване, сензибилне особе и изнад свега моралне особе као што је био Ками....

За овогодишњи Сајам ће после романа, новела и есеја изаћи његова позоришна дела, сви комади које је написао и све адаптације. Ками је био не само писац већ и редитељ и глумац, био је опседнут позориштем, невероватна, могло би се рећи ренесансна личност. Верујем да ће објављивање тих дела нека од позоришта навести да их узму на свој репертоар....

И раније сте објављивали дела везана за позоришну умјетност.

Ми смо без сумње најзначајнији издавач позоришне и драмске књижевности, објавили смо у једном тому критичко издање свих Раселових трагедија, у једној књизи и све позоришне комаде са стручним коментарима Ежена Јонеска.. нико то није урадио сем нас Американци су то скраћивали.... имамо идеју да представимо и позоришна дела многих савремених писаца, Сартра, највероватније и неке пољске и руске писце и њихова дела, класична и савремена.....

Шта је улога доброг издавача данас?

Мисија издавача је да се постарају колико је до њих да се у мозаику културе у земљама у којима живе и на језицима на којима објављују попуне неке празнине....Сада имамо људе који воле књиге желе да их купују али су потпуно пауперизовани, осиромашени, немају новца... онда би морали да јачамо библиотеке али то није довољно...у свету постоји тренд одбацивања књиге у облику који знамо од времена Гутенбергове галаксије, али и читања било да је реч о таквој или књизи у електронском облику... то је повезано са временом у коме електронски медији играју страховито важну улогу.... није зло у електронским медијима. Зло је у томе што се преко медија, посебно преко телевизије, обезвређује све што је духовно вредно, све што је везано за филозофију, све што води развијану солободне и независне мисли... обезвређије се по инерцији јер су у тим медијима као власници и уредници често људи скормне културе а и зато што су добрим делом трансмисија једног глобалног система у коме се тежи да слобода личности њен развој интелектуални, морални и физички не узимају више као основна вредност.... ми смо тако васпитавани као хришћани и независно од левичарских идеја да сматрамо да је развој слободне личности педагошки део. Да ли је то педагошки део проповедан и у неким

западним земљама, јесте, али се он у пракси не поштује. да ли се поштује код нас, говорим о Србији јер не познајем довољно прилике у Црној Гори - делом да делом не. Врло мало треба да бисте ви задржали добре обичаје који су постојали када је реч о образовању, о укусу публике – имали смо ситуацију да су људи иако нису читали сматрали да је питање културе и доброг укуса да када обнављају намештај купе и књиге, ругали смо се да се књиге купују на метар - да може бити - али нека нам бог врати те снобове који су куповали књиге на метар зашто јер су се увек нашли неки у тој кући који ће књиге читати, радознала деца, ако нико други. Кад имате књиге у кући ви сте унели са њима неку срећу, а наћи ће се неко ко ће их отворити, прочитати и биће заведен да настави да чита... Ја сам човек који верује да је и добро заводљиво можда и више него зло, зашто не бисмо веровали да је добро заводљиво више него зло које у чистом облику може да заводи само људе који поседују одређену поатологију управо зато се зло увлчачи у медије, друштвени живот, у људске душе, у форми добра и сама та чињеница говори да је добро ипак надмоћно.... потребно је да дамо прилике младима да читају најбоље књиге, гледају најбоље позоришне представе, слушају најбољу музику и живе у окружењу где се добри, честити људи поштују и уважавају и постају идеали, то треба да покажемо младима као узоре...

Каква је Ваша оцјена Трга од књиге и могућности да овај сајам буде промовисан на Београдском?

Било би лепо када би овај сајам направио неку промоцију на Београдском сајму, можда у оквиру представљања библиотека из Црне Горе.... и да се тада опет позову сви издавачи који на овом сајму желе да учествују. Сећам се, кад се сајам одржавао у парку у Игалу... залагао сам се са људима из Библиотеке и неким људима из херцеговске Општине да сајам буде баш овде. Говорили су тада многи да неће бити публике јер неће да се пењу степеништем до белависте... мој одговор је био ко не жели да се пење стазама духа неће се пењати ни на Белависту.... видим да се сајам развио у лепу манифестацију, има дфобрих издавача, сајам функционише и у техничком смислу, и Градска библиотека је апсолутно на висини задатка.

Ово је културан, фини, шармантни сајам на који издавачи све чешће долазе и то с разлогом... Општина, а верујем и шира јавност, подржава ову манифестацију и ја мислим да је то добро. Публика је дивна, видим да су дошли многи угледни људи, немате бољу потврду да је сајам вредан од тога кад вам долазе најбољи издавачи, а у публици су најумније главе из Србије и Црне Горе....

мислим да су за то заслужни људи из Градске библиотеке, и увек ћемо радо долазити јер је овај сајам оно што ја желим да сајмови буду – пре свега манифестације културе.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

Теодора ТАРА:

Јунаци "Месечеве росе", романа који је освојио читалачку публику, су историјске личности Деспот Стефан Лазаревић, Султан Бајазит, принцеза Оливера... У основи ове необичне књиге је аутентичан рукопис Јелене Балшић, ћерке српског кнеза Лазара Хребељановића, из 1444. године који се налази у Српској академији наука и уметности. Шта вас је мотивисало да истријске факте претапате са езотеријом и астрологијом?

То што су моји јунаци опште познате исторјске личности је био изазов више током рада на »Месечевој роси«. Морала сам детаљно да проучим доступну грађу јер се не бих усудила да се фактима огрешим о такве личности. Трагање по архивима ми је на другој страни омогућило да нађем мало познате податке који на неки начин опонирају званичној историји. Тиме, не само да сам саопштила новост љубитељима чињеница, већ сам желела да отворим још једно питање, актуелно у свим временима и свим системима, а то је питање такозване упоредне или тајне историје. Тиме читаоцу дајем и емоцију и информацију, покушавам да га покренем и у дубину и у ширину. Наравно, користила сам се средствима која су пријемчива, да не кажем заводљива, јер желим да ово штиво не чита само одабрана публика.

Историјски слој је за оне који нагињу реалности, њима нудим пуно података. Оне који теже невидљивом и ванвременском изазивам тајном, на коју не дајем коначан одговор. То мора читалац сам да уради. Он треба да доврши ову књигу према својој мери. Коначно, настојала сам да и они који у литератури траже лепоту реченице не остану кратких рукава.

Гдје видите додирну тачку јунака вашег романа , и историјских и измишљених, са нашим временом ?

Пре свега у чињеници да се моји јунаци стално боре и крећу, а и враћају веру у човека, јер живе у целисти своје судбине. Чак и кад то подразумева оне горке залогаје које вам живот припреми. Приде, на том путу, они се непрестано самоусавршавају. Све то скупа је по

мени животни задатак свих поколења, тачније, сваког појединца у сваком времену.

Како Вам се допала промоција на Тргу од књиге?

Сјајан је овај Трг, необично лепа атмосфера и дивна публика. Све је добро функционисало тако да сам јако задовољна. Имам утисак да су на окупу најбољи издавачи, да се представљају најтраженији, награђивани, значи квалитетни наслови, и онда цела прича мора да буде успешна.

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

.Ева РАС: ХЕРЦЕГ НОВИ ЈЕ МОЈ ГРАД

Драг сте гост и у Херцег Новом и на Тргу од књиге, како ви доживљавате сусрете са овим градом, Сајмом, публиком?

....Ја сам сада други пут наступала на „Тргу од књиге“ и то је толико лепо - видети небо, видети палме, видети ту дечицу која трчкарају околу- као у синагоги; у синагоги смо сви мирни али деца имају право да раде шта хоће и да трче, протрчавају и да питају. И овде је управо таква свечана, света атмосфера као у цркви, човек се осећа узвишеним, осећа се бољим него што је, осећа се лепшим него што је; све ми је било као да сам узела неку дрогу. А видим, не само ја него сва лица која гледам у публици - сви су озарени, сви су опуштени, нико не фолира да му је лепо него се види да му је лепо. Требало би ову манифестацију продужити од марта до октобра да траје, а чујем да нисам прва која то предлаже.

Ваше гостовање у Црној Гори овога пута подразумјева чак десет промоција; Херцег Нови је други град по том редосљеду, али ја се надам да негдје има и прво мјесто.

Има, свакако. Са Живком Николићем овде сам снимала „Ориђинале“, Живко је овде ишао у школу и Живка сам јако волела и била сам међу његовим омиљеним глумицама. Ја кад долазим у Херцег Нови као да сам дошла кући јер заиста смо овде стварали, радили и некако, то се не може заборавити. А Херцег Нови ми је јако у срцу и због тога што, у тој истој школи где је Живко ишао, преко лета смо ми неухрањени студенти овде долазили на летовање са уметничких академија и онда смо читали - у разгласној станици смо требали да одрадимо то што ту цабе станујемо и једемо...Та

летовања су била најлепша: био је неки пекар испод Канли куле и ми смо ишли босоноги кроз топлу ноћ и чекали да стигну прве кифле које смо исто цабе добијали, јер сви су знали да ми немамо ништа. Просто, били смо као код куће...тако да Херцег Нови је мој родни град....Бог ме је у једном часу ту довео када сам ја још била чиста срца и могла то да примим као своје. Касније више тога нема, касније човек изгуби тај елан и ту велику љубав коју има - ваљда се напуни срце и не можеш имати хиљаду градова, него имаш десет...

Херцег Нови је мој град, ово сунце које овде покупимо када дођемо преко лета, од тог сунца живимо кад крену кошаве да дувају у Београду тако да, без обзира што смо се одвојили ми не можемо без вас, као што и ви не можете без нас. После Црне Горе идем у Хрватску у неколико градова и то ме исто испуњава радошћу...

Нова снимања, филмови?

Играм у „Сељацима“, играм бабу енглескињу која долази из Енглеске и питао ме је редитељ Драгослав Лазић да ли знам енглески и ја сам рекла - мој брат живи у Америци већ 50 година....и ја сам тамо после пет дана боравка морала да проговорим енглески, иако никад нисам учила тај језик. И рекла сам Драгославу Лазићу-ја уопште не знам енглески, али ја течно то неznam...То радим – „Сељаке“ ја се надам снимању и док се не заврши „Бела лађа“ Синише Павића...

... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ... РАЗГОВОРИ ...

Мирослав ТОХОЉ: ТРГ – МАЛО КУЛТУРНО ЧУДО

На трговима су песнички каменови са којих песници и писци говоре те своје маштарије људима који воле да чују те маштарије, уобичајна појава и ја сам бивао на трговима, мада прозни писци мање учествују и вечерас сам на овом јединственом тргу у Херцег Новом, као такође Херцеговац читао нешто што је једна мала, лагана, успутна алузија на један други трг, зато што ми се наметнула изразито позитивна разлика овог трга према свим другим трговима на којима сам говорио.

Знаете, постоји страх код читача, код онога који треба да се обрати људима, односно публици коју не познаје, која је ту окупљена неком вољом случаја или неком вољом која је мистична, како ће одјекнути његова реч - оно што говори. Плашио сам се мало да ће се изгубити у овом дивном ваздуху, у овом лепом дану, лепој вечери - не превише топлој, да ће се та моја реч

изгубити; међутим осетио сам како свака проналази свог слушаоца. И заиста, ако с овом концентрацијом квалитета програма, угледа гостију које позивате - то видим из програма и, наравно, нисам ја сам себи параметар, ако се издржи у овој организацији; то се може сматрати малим културним чудом у данашњем времену, када култура, па хајде да признамо поштено-нажалост, није на првом месту. Овакве прилике је доводе бар на неко време, на једно вече у центар пажње.

Мислим да је добар начин спајања готово неспојивих форми, да се за једно вече чују три потпуно различита приступа трима темама од различитих људи, и све се то негде окупи око заједничке нити. Е, та заједничка нит, тај стожер је тај дух културне потребе која се осећа на овом тргу. Јер знате, сад мало парафразирам Камија, ако имате ту апсурдну ситуацију човека затвореног у телефонску говорницу од стакла, чије речи не чујете а покрете усана видите; ако вам се деси да себе ухватите у тој ситуацији било да је то трг или сала, онда је то страшно, онда је то поразно. А овде је то далеко, хоћу рећи - ова атмосфера је далеко од те ситуације апсурда која је, морам вам признати, присутна. Ја сам обишао промовишући ову кигу која је награђена много места и трибина од Врања до Суботице и мислим да сам се мало пута осећао овако лепо као вечерас у Херцег Новом.

Колико бројне награде које сте добили истински значе аутору и колико их обавезују према читаоцима и публици која је и вечерас била на тргу?

Ја сам свој први роман, тешка је то реч - роман, објавио у својој 21. години и за тај први роман добио сам једну крупну награду - издавач ми је доделио награду. За годину дана сам објавио следећу књигу и добио две награде, и уплашио сам се на тој другој књизи да ћу, кад објавим трећу, добити три награде. Награде много обавезују писца-траже нешто а не знаш, просто, шта - чиме треба да одговориш на те награде. Све моје књиге су, могу да се похвалим, биле награђене неким важним, у културном свету угледним наградама, и истовремено све и хваљене и оспораване. Е та двојност, тај двоструки проиступ, различити приступ, контрадикторан, противречан приступ мојим књигама мене највише радује и то је мени највећа награда. Као што ме награде радују, не хране моју сујету - ја сам њу, рекао сам помињући своју 21. годину, у том неком времену када то треба обавити, нахранио. Поготово је време ратно у којем сам учествовао у Босни на најдиректнији начин уништило и последњу потребу неког израза сујете. Дакле, и променио сам свој однос према књижевности; важно је написати оно

што можда нико никад неће написати и то ставити на папир. Како ће то бити примљено од других, то није толико важно и није на првом месту по значају. Али, оно што ми је посебно драго је да већина награда које сам добио носи имена писаца до којих заиста држим, јер ја сам некад давно студирао и дипломирао на групи за југословенску књижевност и знам ко је шта писао; знам у детаље, морао сам да знам, да изучавам, да полажем. И када вам неко саопшти да сте добили награду „Борисав Станковић“, „Иво Андрић“ или „Бранко Ћопић“ за неку књигу, онда ваша мисао данима, месецима, можда чак и дуже - до целе године или до следеће награде, пролази кроз дело тог писца и тражи потврде сличности у том делу за оно што сам сам радио.

Водите ли ви имагинарне разговоре са писцима чија имена носе награде које сте добили ?

Тај дијалог воде сви писци, то је неизбежно. Сака реченица коју напишем, то је бар моје искуство, тражи меру код других писаца, не само у националној књижевности него уопште у књижевности о којој знате и коју знате. Отуда ваљда писци извлаче те закључке и тврде да је књижевност једна и да у тој књижевности могу бити само националне теме уведене, али књижевност целог света и целог човечанства је једна књижевност; чак и народна и ауторска књижевност су нека врста једног плода људског духа.

Па ипак у свој тој књижевности, тврде опет неки аутори које знамо, никада нико није написао ни једну једину сасвим исту реченицу?

Наравно. Ја често наводим један пример: ослушкивао сам разговор две жене, две мајке које су изгубиле на исти начин синове у рату у Босни, ово је стваран догађај, стварни људи. Оне разговарају и једна другој причају шта се којој догодило, размењују искуство које је, кад се гледа статистички, хроничарски, историјски - потпуно исто. Ова жена је изгубила сина, ова друга жена је изгубила сина - једна другој причају томе. Међутим, те ситуације су потпуно различите, неспојиве: једна говори из социјалне а друга из религиозне позиције. Једна, на пример каже: „Хвала што си ми узео сина, ако је ваљао мени, ваља и теби, ти си то знао...“ и тако даље. Друга говори: „Ето, ја сам имала хрњиоца, он би ми исцепао дрва, покопао башту, посијао и тако - живели смо некако; како ћу сад“? Значи, потпуно два различита приступа истоме и једна другу не разумеју. Задатак писца је да укрсти та два принципа; те две

ситуације, та два приступа, та два контекста, коначно те две филозофије.

Истовремено и да укрсти стварност и фикцију; која је ту по вама добра мјера?

Ја реч фикција ретко употребљавам. Она је регуларна реч, тако пишу критичари, професори, озбиљни људи. Међутим, постоји нешто што је психолошка реалност. Опет ћу се позвати на лично искуство из тог ратног периода: Рецимо за неког могу да кажу да је храбар. Не, он само зна - то је човек који је свестан својих могућности и тренутне ситуације, као што за неког може његов друг из рова да каже - он је кукавица, ма није он неки борац, зато што тај човек за кога то каже није свестан ситуације у којој се налази и он мисли да је 100 метара у његовом залеђу много боље, а није јер и тамо гађа тешки минобацач и тако даље.

Хоћу да кажем да је то што називамо фикцијом понекад озбиљнија реалност и меродавнија реалност од онога како јесте. А укрштање или уношење те спољне фактичке реалности у психологију мора бити присутно. Писци код нас данас, нарочито генерација писаца која је дошла иза моје генерације, нас убрајају негде у средњу генерацију, е па мислим - млађи писци, они нама причају шта се могло догодити, или причају оно што желе да нам испричају, али нам не доказују то; они од читаоца траже да им поверује на реч. У књижевности нема веровања на реч, морате све оно што хоћете доказати, то се мора осетити; не разумети као низ повезаних догађаја него као амалгам спрегнутих осећања. То су Грци сјајно знали, сјајно су то проповедали као поетику сваке књижевности, коначно то је у темељима теорије књижевности - да су најбоља дела, најбоље су комедије када не знате да ли бисте плакали, као што су најбоље трагедије када се помало негде и насмејете. Значи тај амалгам се мора правити.

Каквим амалгамом се сада бавите, шта пишете?

Пре неколико недеља сам почео књигу, једно поглавље романа кога сам изгубио у Сарајеву почетком рата. Нисам га изгубио него је остао и никад га нисам пронашао, нити сам тражио, нити знам да га могу наћи... то је роман о коњима, само су коњи, различити коњи - ликови. Огранак једног крда коњског у Херцеговини - то је нешто из мог детињства али и из историје Херцеговине и уопште историје. Објавио сам два поглавља, и та два поглавља су само и сачувана. Ово друго, што је касније објављено, објављено је пре тачно двадесетседам година и запањено сам се да сам пре

двадесетседам година почео да пишем неки роман који нисам још завршио. Далеко од тога да је то завршено али га нисам још успео ни реконструисати, мада сам у међувремену последњих неколико година објавио неколико нових поглавља из тог романа. Е, на шта ће то изаћи ја још увек не знам. Сви ми траже тај роман; ја сам себи тражим тај роман, јер-толико дуго писати нешто и не имати га написано, већ помало и мени самом постаје сумњива ствар-да ли ћу ја то икада уопште написати.

Поред тога, наравно, имам своје недељне обавезе према ономе што се зове писање као занат-то су колумне које пишем о неким феноменима било политичким, социјалним, филозофским чак и књижевним. Углавном тако покушавам да ишчакам ту позадину неких феномена који мене дотичу у данашњем времену. Од тога има једна готова књига која није још штампана-биће штампана ове године, и друга књига која је већ негде при крају.

Такође, морам за сусрете „Бора Станковић“, то је обавеза добитника, да за њихову библиотеку завршим једну књигу мањег обима. Мислим да имам неке фрагменте које сам објављивао и који нису ушли ни у једну књигу и то сам већ негде прилично и саставио, укомпоновао. То су разбијени фрагменти и књига која нема великих претензија али прилично говори ономе што ја радим и како радим.

РЕКЛИ СУ О „ТРГУ ОД КЊИГЕ“

Сајам је из године у годину све бољи и по посјети и по програмима, а и избор књига је разноврстан и квалитатан.

Сена Радојевић

Сасвим сам задовољна овим сајмом - не бих свако вече долазила да нисам задовољна. Иначе, била сам професор у средњој школи и од учитеља сам стигла до доктора наука. Имам 84 године и још увек сам у науци, сада радим на једном великом раду о своја четири породична презимена. Са великом пажњом и задовољством сваке вечери пратим програме на „Тргу од књиге“ до дубоко у ноћ.

др. Радославка Радојевић

Био сам често присутан овдје,обилазио штандове и пратио промоције књига и друге сајамске програме.Овај амбијент је сигурно,тешко је рећи - идеалан,али у сваком случају једно ријетко мјесто.Мислим да је и посјећеност прилично добра,а што се тиче понуде књига ја сам лично задовољан,као просјечан читалац.

Ђорђе Коњевић

Веома сам задовољна а посебно бих издвојила људе који раде за овим штандовима.Никад се нисам тако дуго задржавала на сајмовима књига-обично дођем и знам шта ћу да купим.Али пошто су они изузетно пријатни задржавали смо се на штандовима, разгледали, причали са њима о књигама и то ми се јако допало.Нажалост,нисам имала прилику да пратим све програме али дићи ћемо на затварање и „Малог принца“- обавезно!

Јасмина Новаковић

Па,благодарећи свему овоме што се дешавало ових ноћи на „Тру од књиге“ на херцегновском сајму књига, могу да кажем да је то је једна приредба која је постала традиционална. Искрено речено,гледајући посету,гледајући све што се дешавало на сајму,човек не може да остане миран,да остане равнодушан.

Било је изванредно.Било је изванредних представа, изванредних вечери које допуњују или попуњују тај сајам и може се у правом смислу рећи да је то била једна права културна приредба.

Војо Станишић – „Јасен

Надам се да су, оно што је најважније,задовољни Новљани и посјетиоци. Чини ми се да је ове године сајам у јеном дијелу поправио и свој садржај, а више је и публике и посјетилаца.Мало нас је киша омела два-три дана али чини ми се да је сајам постигао свој пуни успјех.

Наравно да и наредни и сваки други мора бити бољи,али боље да то оцењују посјетиоци,наравно и новинари и информативне куће, па тек онда ми. У суштини и моја издавачка кућа „Унирекс“,а видим и ови остали су задовољни; једино - можда би сајам могао да траје и мало више али, о том-потом, за наредну годину. Не мора бити најдужи али можемо,можда,за два-три дана да га продужимо.

Јанко Брајковић – „Унирекс“